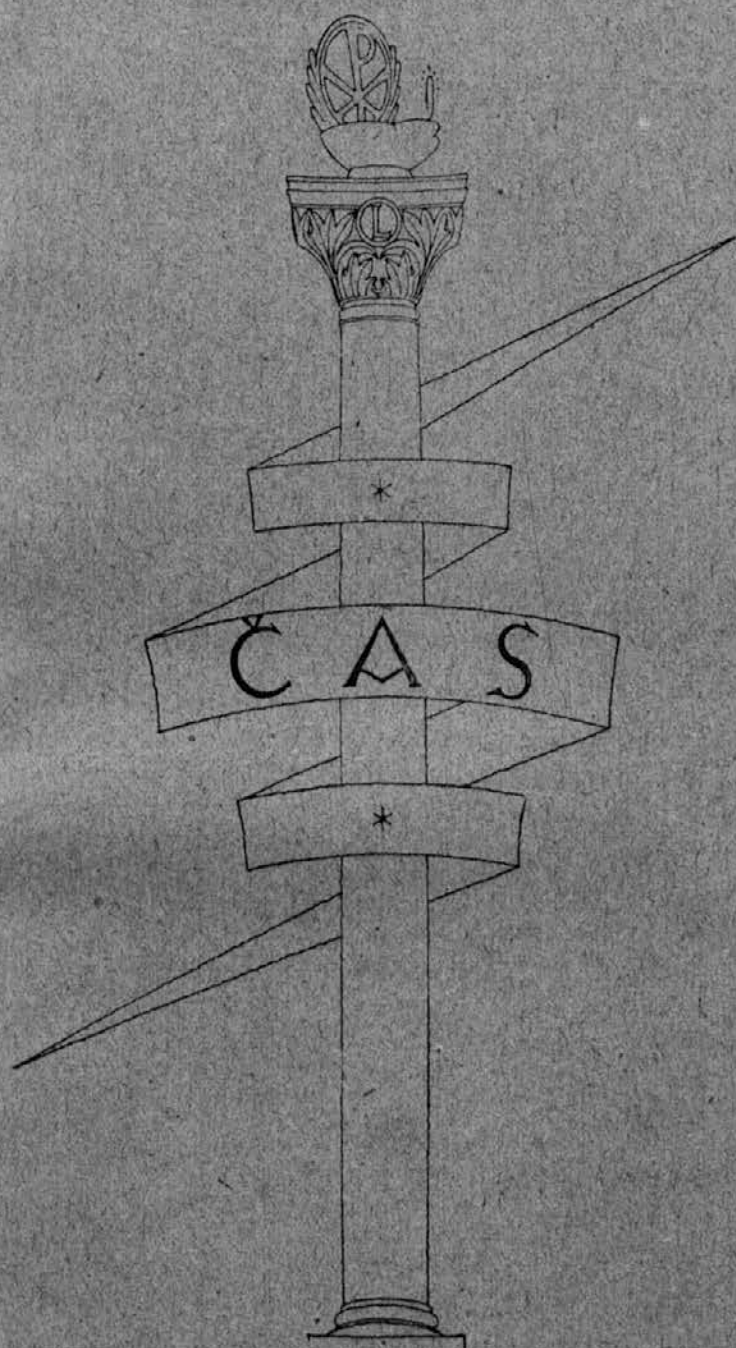

ZNANSTVENA REVIIA LEONOVE DRUŽBE.

LJUBLJANA 1926/27

LETNIK XXI

ZVEZEK 1

Vsebina.

I. Razprave:

Franc Miklošič. — Dr. R. Kolarič	1
Wittig in cerkev. — Dr. A. Ušeničnik	25

II. Pregledi:

Drugi pravniški kongres v Ljubljani. — Dr. M. Dolenc	41
Problem izenačenja zakonskih prav na drugem kongresu pravnikov v Ljubljani. — Dr. R. Kušej	44
Kmetjski dnevi v Mariboru. — Dr. J. Jeraj	48
Medn. profesorski kongresi. — Dr. L. Sušnik	49
O spiritizmu. — A. U.	61

III. Ocene:

Dr. J. Jeraj: Ob skrivnih virih in isti: Narodni prerod. — Dr. J. Ahčin	62
Keller Fr.: Aufwertungsrecht und Gewissenspflicht. — A. U.	64
Beer M.: Karl Marx. — A. U.	65

IV. Iz revij: 65

FRANC MIKLOŠIČ.

(K odkritjem njegovih spomenikov v Ljutomeru in Ljubljani.)

Dr. R. Kolarič — Ljubljana.

Kratice: Jagić, Петор. = V. Jagić, Петорія славянской филологіи. Санктпетербургъ 1910. Энциклопедія славянской филологіи, вып. 1. str. 691—715. — Maretič, Rad = T. Maretič, Život i književni rad F. Miklošića. Rad jugosl. akad. ~~zn.~~ i umjetn. knj. 112, 1892, str. 41—153. — Murko, Forsch. = M. Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre. Forschungen zur neueren Litteraturgeschichte. Festgabe für Richard Heinzel. Weimar 1898, str. 493—567. — Murko, LMS = M. Murko, † Franc Miklošič. Letopis Matice Slovenske za l. 1891., str. 251—269. — Pastrnek, OSN = Miklosich. Ottáv Slovnik Naučný, zv. XVII. 1891, str. 290—295. — Trstenjak, LMS = A. Trstenjak, Franc Ks. Miklošič. Letopis Matice Slovenske za l. 1882. in 1883., str. 1—54. — Denkschr. = Denkschriften dunajske akademije znan., filoz.-hist. razred. — Sitzungsber. = Sitzungsberichte dunajske akademije znan., filoz.-hist. razred. — stosl. = starocerkvenoslovanski.

Na Miklošiča smo Slovenci lahko upravičeno ponosni. Ponesel nas je v širni svet, kakor pred njim še noben drug Slovenec. Po njegovih številnih, strogo znanstvenih delih je svet za nas šele dobro zvedel. Miklošič nas je pokazal, kakšni smo v svoji najvišji narodni dobrini, v svojem jeziku in v vsem njegovem razvoju, ter nas tako dostojno predstavil s svojim imenom in svojim blestečim delom znanstvenemu in preko tega tudi ostalemu svetu.

Miklošič se je rodil 20. novembra 1813 v Radomerščaku, kake trideset ure južno od Ljutomera na Štajerskem, v slavni Prlekiji, kot sin preprostega kmeta Jurija Miklošiča in matere Marije, rojene Zobovičeve z Vinskega vrha v sosednji župniji Sv. Miklavža pri Ormožu. Najbrže leta 1819. (gl. Murko, Forsch., str. 499) so stariši prodali posestvo v Radomerščaku ter se z družino preselili v trg Ljutomer, kjer je oče izvrševal gostilničarsko obrt in trgoval s soljo in poljskimi pridelki. Tu je mladi Miklošič obiskoval tudi ljudsko šolo, ki je bila seveda nemška. Ker je bil živahni deček izredno bistre glave, sta ga oče in stric Martin Miklošič, župnik v Središču ob Dravi, skle-

nila poslati v latinske šole. Jeseni l. 1824. ga je oče privedel na gimnazijo v bližnji hrvaški Varaždin, kamor so takrat Prleki navadno pošiljali svoje sinove na višje študije. Na varaždinski gimnaziji je Miklošič dovršil samo prva dva razreda, ostale štiri pa od l. 1826. do 1830. v Mariboru, kjer je drugoval s svojim rojakom Stankom Vrazom, doma iz Cerovca, pol ure oddaljenega od Miklošičeve rojstne hiše. Že v gimnaziji je bil Miklošič skoraj vedno med prvimi dijaki, posebno pa se je odlikoval v klasičnih jezikih. Njegove sijajne talente je spoznal že v Mariboru njegov profesor poezije in retorike Ivan Anton Suppantšitsch, rodом iz Ljubljane, ki je Miklošiča imenoval naravnost »nebrušen diament«.

V jeseni 1830 je prišel Miklošič v Gradec študirat filozofijo in pravo. Gradec je bil takrat kulturno središče štajerskih Slovencev, ki so tukaj nadaljevali svoje visokošolske študije. Prihajali pa so sem dijaki tudi iz ostalih slovenskih krajev, tako da je bilo življenje kaj živahno. Miklošič se je tukaj mnogo družil s Stankom Vrazom, Ant. Murkom, Kolomanom Kvasom, Jakobom Košarjem in Klajžarjem. Veliko je občeval v Gradcu tudi s tamkaj interniranimi Poljaki, grofoma Vladisl. in Tadejem Ostrowskim, Kamieńskim in Pokrzywnickim. Pri grofu Vlad. Ostrowskem je bil tudi domači učitelj ter je imel tako najlepšo priliko, da se je dodobra naučil poljščine in se pridno vadil v francoski konverzaciji.

Po končanih juridičnih študijah (1836) se je Miklošič zopet lotil študija filozofije in je napravil spomladi 1837 prvi rigoroz z izvrstnim uspehom ter bil kmalu nato (v maju leta 1837.) imenovan za suplenta filozofije na graški univerzi še pred doktoratom, ki ga je dosegel 23. junija 1838 (Murko, Forsch., str. 519). Predaval je teoretično in moralno filozofijo ter zgodovino filozofije skoraj poldrugeto. Ko je bila izpraznjena stolica filozofije v Innsbrucku, se je zanjo potegoval, a je na srečo slovanske filologije ni dobil.

V svojih graških letih se je Miklošič živahno udeleževal vsega družabnega in literarnega življenja. Pridno se je učil svojih predmetov in poleg njih raznih jezikov, predysem slovanskih. Poučeval je celo poljščino svoje tovariše, medtem ko je Vraz učil ruščino. V svoji romantični navdušenosti sta hotela z Vrazom izdajati celo almanah »Metuljček«, ki naj bi bil nekak pendant »Kranjski Čbelici«, vendar do izvršitve tega

načrta ni prišlo. Po Miklošičevem mnenju naj bi Vraz »Metuljčku« dal »gobec«, g. Terstenjak »noge«, Miklošič sam »drugo truplo«, Prešeren pa naj bi poslal peroti (Děla St. Vraza. V. 1877, str. 159). Miklošič se je namreč na svojem potovanju z Ant. Murkom l. 1831. v Ljubljani osebno seznanil s Prešernom, kateremu je moral zelo imponirati, ker je Prešeren pozneje večkrat pošiljal Miklošiču pozdrave po Vrazu. Tudi sam se je Miklošič v teh letih literarno udeleževal. Čital je skupaj z Vrazom vso svetovno literaturo in iz nje tudi prevajal. Vraz omenja dva prevoda iz Krištofa Schmida, in sicer »Kanarek« in »Kresnica« (Der Kanarienvogel, Das Johanniskäferchen. Děla St. Vraza. V. str. 141) in se lepo spominja v svojem »Babjem klanjcu« (1839) Miklošiča in njunega skupnega literarnega življenja v teh letih. Miklošič še celo pozneje na Dunaju ni izgubil romantičnega literarnega navdušenja in je še v jeseni l. 1839. poslal St. Vrazu v Zagreb pet lastnih pesmi, izmed katerih je ta pozneje dve priobčil v »Danici« (1840, št. 40, 42), in sicer »Ani P. iz Petrograda« in »Slavuj«. Pisani sta v ilirskem narečju, katerega se je Miklošič hitro in temeljito naučil (Murko, Forsch., str. 556 sl.).

Jeseni 1838 se je napotil Miklošič na Dunaj, da bi tam končal študij prava in se posvetil advokaturi. 28. decembra 1840 je bil na dunajski univerzi promoviran za doktorja prava in bil pozneje nekaj časa v službi najbrž pri advokatu Mihaelu Bachu, očetu proslulega absolutističnega ministra (Murko, Forsch., str. 554). Vendar je takoj po juridičnem doktoratu ostal še učitelj jezikov v raznih dunajskih aristokratskih družinah, n. pr. pri grofu Abensperg-Traunu, kjer je bil že prej tajnik, pri grofu Pálffyju itd.

Na Dunaj si je prinesel Miklošič od grofa Vladisl. Ostrowskega priporočilna pisma, s katerimi je prišel v stik z visokimi dunajskimi krogi. Tudi za Kopitarja je imel s seboj priporočilno pismo, vendar je ta postal na Miklošiča pozoren šele tedaj, ko je večkrat zahteval v dvorni biblioteki razne slavistične knjige (Murko, Forsch., str. 555). Miklošič je namreč prišel na Dunaj že z velikim slavističnim zanimanjem in obširnimi filološkimi znanjem (Murko, l. c. 495/6). To poznanje s Kopitarjem se je polagoma utrjevalo in prešlo v intimno prijateljstvo. Kopitar je dobil tako na stara leta vrednega in zaželjenega učenca. Kakšen je bil njegov vpliv na Miklošiča, je težko reči. Miklošič

je bil namreč človek, ki je zelo kritično sprejemal vase misli drugih, ki je sam privatno veliko študiral in razmišljeval. Sam sicer pravi, da mu je Kopitar kazal pota »jeden Tag durch einige Jahre«. Skupno sta hodila v isto gostilno na hrano in se potem skupno sprehajala ter pri tem obravnavala razna vprašanja iz slovanske filologije. Dostikrat je Miklošič branil svoje nazore in pripravil svojega učitelja tako daleč, da je ta vzkliknil: »Das kann nicht sein!« Miklošiča pa je to le še bolj podžgalo k temeljitemu razmišljanju. Tako so te diskusije in lastna razmišljanja rodila za Miklošiča veliko dobrega in ga privedla do tega, da si je pridobil predvsem temeljito filološko podlago (Murko, Forsch., str. 559).

Od učitelja Kopitarja je sprejel takozvano panonsko hipotezo o izvoru starocerkvenoslovanskega jezika, ki so jo pri Miklošiču podpirali še lokalno patriotični razlogi (saj je bil ravno iz nekdanjega panonskega ozemlja doma; Murko, Forsch. 559). Miklošič sam pa imenuje Kopitarja »seinen vieljährigen Freund und in gewissem Sinne Lehrer« (Slavische Bibliothek I, str. 317). In res samo »v gotovem zmislu«, ker Kopitar je bil predvsem historik in filolog, ki se n. pr. ni nikdar temeljito naučil sanskrita in litavščine, kar je Miklošič kot primerjalni jezikoslovec, gramatik popolnoma obvladal.

Kopitar je Miklošiča nagovarjal, naj pusti advokaturu in naj se popolnoma posveti slovanski filologiji. Vstopi naj v dvorno knjižnico, kjer bo našel bogatih zakladov in tako pot do večjega in obsežnejšega delovanja. Končno je Miklošič, ki mu je sam njegov šef, advokat Bach, nekoč, ko je nekemu kmetu z uspehom nasvetoval, naj opusti pravdanje, rekel: »Sie werden nie ein guter Advokat!«, opustil to mastno »kruhoborstvo« ter vstopil leta 1844., imenovan z dekretom dne 8. maja 1844 (Murko, Forsch., str. 563), v dvorno biblioteko. V svoji prošnji za to mesto je navedel Miklošič znanje klasičnih jezikov, sanskrita, novogrščine, italijanščine, francoščine, angleščine ter slovanščine v vseh njenih narečjih (Murko, Forsch., 563). Tako je bil torej Miklošič trajno pridobljen za slovansko vedo. — Kmalu potem (11. avg. 1844) pa je umrl Kopitar; Miklošič je bil s tem težko udarjen, a delal je neumorno v njegovem duhu dalje, tako da je postal Dunaj ugleden slavistični centrum, kot si je to Kopitar zmeraj želel (Murko, l. c. 565). — Po Kopitarju je Miklošič podedoval cenzorsko mesto za slovanske,

novogrške in rumunske spise. V dvorni biblioteki pa je ostal do l. 1862., ko se je zahvalil za skriptorsko čast in bil upokojen (Trstenjak, LMS, str. 9).

Še pred vstopom v dvorno knjižnico se je Miklošič pokazal pred znanstvenim svetom s svojo temeljito in resno oceno Boppove *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen*. I—IV. Berlin 1833—1840, ki je izšla v dunajskih »Jahrbücher der Literatur«. Bd. 105, 1844, str. 43—70, z naslovom »Sanskrit und Slawisch«. V tej kritični in bistroumni recenziji je Miklošič pokazal napake, ki jih je zagrešil Bopp v svoji slovnici z nepoznanjem slovanskih jezikov (uporabljal je samo Dobrovškega »Institutiones«); razodel pa je, da sam popolnoma pozna staroindijski in slovanske jezike, zlasti starocerkvenoslovansko. Vendar priznava Boppu njegove velike zasluge: »Der Hr. Verf. hat sich durch vorliegendes Werk einen gerechten Anspruch auf die wärmste Dankbarkeit jedes seine Sprache liebenden Slawen erworben« (str. 45 recenzije).

Naslednje leto (1845, a napisana že 1844) je izšla v Leipzigu njegova knjiga »*Radices linguae slavicae veteris dialecti*«, kratek etimološki slovar staroslovenskega jezika, ki vsebuje marsikatero še danes priznано etimologijo.

S tema dvema spisoma je Miklošič zaslovel kot najboljši slovanski filolog, ki je s svojim obširnīm znanjem, kritičnostjo, pridnostjo in plodovitostjo zasenčil celo svojega učitelja Kopitarja (Pastrnek, OSN, str. 291). Še istega (1845.) leta je izdal na Dunaju »*S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum*«, staroslovensko-latinsko-grški tekst s kritičnimi opazkami in slovarjem ter dodanima listinama iz srb-ske zgodovine. Starocerkvenoslovanski tekst je posnet iz takozvanega stcsl. supraslskega cirilskega rokopisa, čigar en del hrani ljubljanska študijska knjižnica. Ponatisi iz supraslskega kodeksa so tudi »*Vitae Sanctorum*«. Dunaj 1847, ki vsebujejo življenjepise treh svetnikov, ki padejo na dneve 9., 11. in 19. marca. Tudi tukaj so pridejane opazke in glosar besed, ki jih ni v njegovih »*Radices*«, in pet raznih gramatičnih dodatkov.

Manom svojega učitelja Kopitarja je posvetil izdajo »*Vitae s. Clementis episcopi Bulgarorum*«. Dunaj 1847, važen grški tekst za zgodovino sv. Cirila in Metoda. Zna-

menita je bila recenzija Vostokova izdaje »Ostromirovega evangelija«. St. Peterburg 1843, tiskana z naslovom »Alt-slawisch« v dunajskih »Jahrbücher der Literatur«, Bd. 119, 1847, str. 1—39. Tukaj Miklošič proti Vostokovu pravilno poudarja večjo starost in pravilnost oblik v starocerkvenoslovenskem Glagolita Clozianus in od njega izdanih tekstih iz supraslskega kodeksa proti onim oblikam v Ostromirovem evangeliju, in da torej jezik tega staroruskega kodeksa ne more biti podlaga starocerkvenoslovenske slovnice, katere prvotne oblike je treba črpati iz tako zvanih panonskih glagolskih in cirilskih spomenikov. Vendar izreka Miklošič Vostokovu popolno priznanje in hvali zlasti njegovo vestnost, poznanje raznih spomenikov in njegovo bistroumnost.

V takšnem in tolikšnem znanstvenem delu je dobilo Miklošiča burno leto 1848., ki je tudi njega za nekaj časa potegnilo v politični vrvež. Vstopil je v javnost kot predsednik takrat ustanovljenega društva »Slovenija«; on je baje tudi napisal prvo proklamacijo tega društva, v kateri se je zahtevala združitev vseh Slovencev v »slovenskem kraljestvu«, jezikovna ravnopravnost v šoli in v uradih nasproti agitaciji Anastazija Grüna (grofa Auersperga) za frankfurtski parlament (Murko, Forsch., str. 551). »Slovenija« je poslala Miklošiča tudi v Ljubljano, da bi se tu dogovoril z raznimi domoljubi o nekaterih važnih vprašanjih. V Ljubljani so ga navdušeno sprejeli in akademska legija je ves čas njegovega bivanja v slovenski prestolnici vršila pred njegovim stanovanjem v Rudeževi hiši na Starem trgu častno stražo (Trstenjak, LMS, str. 12). Njegovi spodnještajerski rojaki pa so ga v šentlenartskem volivnem okraju v Slovenskih goricah izvolili celo v prvi avstrijski državni zbor. Miklošič se je pridno udeleževal dela v tem državnem zboru na Dunaju in pozneje v Kroměřížu toliko časa, kot se je sam izrazil, »bis man uns alle auseinandertrieb« (Murko, Forsch., str. 551, op. 6).

V državnem zboru se je Miklošič seznanil s takratnim ministrom grofom Stadionom, ki je kmalu spoznal njegove velike sposobnosti ter sklenil osnovati na dunajskem vseučilišču slavistično stolico, na katero je bil 30. aprila 1849 s cesarskim odlokom nenadoma imenovan naš Miklošič kot izredni profesor. Naslednje leto, ko so Miklošiču ponujali slavistični stolico v Vratislavi in Berlinu, pa je bil imenovan za

rednega profesorja slovanske filologije in literature na dunajski univerzi. Leta 1848. ga je dunajska akademija izbrala za dopisujočega člana in tako je bilo Miklošiču kot akademiku in vseučiliškemu profesorju odprto široko polje delavnosti, ki je rodila v poznejših desetletjih tako krasne sadove za slovansko filologijo in jezikoslovje sploh. Že l. 1848. je v *Denkschriften*, I, str. 167—206, izšla njegova »*Lehre von der Conjugation im Altslovenischen*«, nekak poskus, prikazati staroslovensko konjugacijo v luči primerjalne gramatike. Predvsem za učno uporabo pri seminarskih vajah pa je izdal l. 1850. tri knjige: 1. *Lautlehre der altslovenischen Sprache*; 2. *Formenlehre der altslovenischen Sprache* in 3. *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, posvečen srbskemu knezu Mihaelu M. Obrenoviću, ki je materialno pripomogel k njegovi izdaji.

Dunajska akademija znanosti je že 28. januarja 1848 sklenila, da razpiše nagrado za primerjalno slovansko slovnico. Miklošič se je lotil tega dela in predložil svojo »*Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*«, ki je izšla na Dunaju 1852, že 26. maja 1851 pod geslom »*non fumum ex fulgore*«. Delo sta hvalno ocenila in priporočila v nagrado Šafařík in Palacký. Vedelo se je namreč dobro, da bi takrat takega dela nihče drugi ne mogel napisati in tako je dobil Miklošič nagrado 1000 goldinarjev. Istega leta je bil tudi izvoljen za pravega člana dunajske akademije ter po Wolfovi smrti 1866 za tajnika filozofsko-historičnega oddelka, a je to funkcijo odložil že l. 1869. (Pastrnek, OSN, str. 292). S svojo redno univerzitetno profesuro in rednim članstvom akademije je Miklošič za svoj učenjaški cilj dosegel vse ter ni imel več povoda, da bi Dunaj trajno zapustil. Dosegel je tukaj časti, kakršnih je bil še malokdo deležen.

Na univerzi so ga kolegi izvolili trikrat za dekana filozofske fakultete, in sicer l. 1851., 1856. in 1865. Leta 1854. je bil tudi rector magnificus dunajskega vseučilišča. Od l. 1854. pa je bil predsednik izpraševalne komisije za kandidate gimnazijskega učiteljstva ter to funkcijo vršil do l. 1879., torej polnih 25 let. — Leta 1852. se je Miklošič oženil s hčerko svojega druga v dvorni knjižnici Eichenfelda in z njo živel srečno 15 let, ko mu jo je l. 1867. ugrabila smrt. Zapustila

mu je dva sina, Franca in Morica, katerima se je Miklošič popolnoma posvetil in se v drugič ni več ženil.

Razne akademije in učena društva v državi in izven nje so Miklošiča za njegove izredne zasluge za jezikoslovno vedo imenovala za svojega častnega ali pravega člana in deležen je bil številnih domačih in tujih odlikovanj, med drugimi tudi kr. srbskega reda sv. Save I. vrste. Mnogobrojna članstva akademij in učenih društev ter odlikovanja so deloma navedena pri Murku, LMS, str. 251. Leta 1864. je dobil celo dedno avstrijsko plemstvo. Vendar se je tudi pozneje skoraj vedno podpisoval s preprostim podpisom »Miklosich«. Bil je namreč kljub vsej svoji učenosti in svojim odlikovanjem skromen in resen mož, ki mu je šlo za znanost, za resnico. Ni se napihoval, a nikdar se ni tudi pred nikomer po nepotrebnem klanjal. Bil je samozavesten in ponosen sin svojega naroda, svojih Slovenskih goric. Murko, Forsch., str. 498, pravi: »Ueberhaupt wurzelte Miklosich mit vielen seiner tüchtigen Eigenschaften in seiner gesegneten Heimat: sein kerniges gesundes Wesen, seine bewundernswerte Arbeitsfähigkeit, seinen geraden offenen Sinn, sein mit echter Bescheidenheit gepaartes Selbstbewusstsein und stolzes Unabhängigkeitsgefühl, ebenso seine Vorzüge als Gesellschafter erbte er nebst der hohen Intelligenz und Verstandesschärfe entschieden von dem Volke, aus dem er hervorgegangen war.«

Ob Miklošičevi sedemdesetletnici l. 1883. so se ga spominjali učenjaki in prijatelji po vsem svetu. Slovesno so ta dogodek z veliko narodno slavnostjo praznovali 2. septembra v Ljutomeru, kjer je Miklošič preživel leta mladosti, in pa predvsem na Dunaju dne 20. novembra. Tu je deputacija dunajske akademije in vseučilišča izročila zaslužnemu znanstveniku zlato medaljo in latinsko adresu z velikim številom imen raznih znanstvenikov, prijateljev in častilcev. Dobil je nešteto čestitk: pisem, brzojavk, adres itd. Zvečer pa mu je slovanska akademska mladina priredila slavnostno akademijo ter mu ob tej priliki izročila srebrn lovorov venec in album, v katerem je bilo 132 fotografij njegovih učencev in častilcev. O tem dunajskem slavu poroča podrobno K. Štrekelj v »Ljubljanskem zvonu« III. 1883, str. 802—807.

Koncem šolskega leta 1885. je bil Miklošič upokojen kot vseučiliški profesor po zakonu, za katerega je nekoč v go-

sposki zbornici, katere dosmrtni član je bil od l. 1862., sam glasoval. A tudi po upokojitvi je neumorno delal za svojo znanost dalje, dokler ga ni v njegovi neumorni delavnosti in pridnosti dohitela smrt 7. marca 1891. Pokopan je bil na dunajskem centralnem pokopališču z vsemi častmi, ki so mu pripadale.

Naj omenimo tukaj še nekaj njegovih važnejših potovanj. L. 1851. je obiskal Carigrad ter to potovanje zanimivo opisal v svojem Slovenskem berilu za peti gimnazijalni razred. Na Dunaju 1853, str. 146—150. L. 1836. in 1842. je potoval v Italijo, 1852. po Francoskem in Nemškem. To so bila večinoma potovanja za zabavo in razvedrilo. V znanstvene svrhe je Miklošič, ki je bil tipičen kabinetni učenjak, potoval samo l. 1856. v Dalmacijo in Črno goro, ko je po arhivih in bibliotekah zbiral stare srbske listine, ki jih je izdal v knjigi *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Dunaj 1858. Knjiga, ki vsebuje 497 listin, je zopet posvečena mecenu, srbskemu knezu Mihaelu M. Obrenoviću.

Prijateljev v ožjem smislu je imel Miklošič prav za prav malo. Razen s St. Vrazom, Jern. Kopitarjem, Vukom Karadžićem, Đ. Daničićem in V. Jagićem ni Miklošič intimneje občeval z nikomer. Poznal je sicer in pravilno po zaslugah cenil vse znamenite može znanosti svoje dobe.

Sedaj pa preglejmo vsaj vsa važnejša Miklošičeva dela, ki jih je n. pr. 34 samostojnih knjig v 44 povečini debelih zvezkih, dočim je drugih monografij, ki so zvečine izšle v publikacijah dunajske akademije znanosti (*Denkschriften in Sitzungsberichte*) po številu 108 in tvorijo nekatere med njimi debele knjige.

Miklošičevo književno delo je obsegalo skoraj vse panoge slovanske filologije, gramatiko, leksikografijo, zgodovino, folklor, izdanja tekstov itd.

Jedro njegovih gramatičnih raziskavanj je podano v kapitalnem delu *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. I—IV, katere I. zvezek *Vergleichende Lautlehre der slav. Sprachen* je izšel l. 1852. in za katero je Miklošič dobil gori omenjeno nagrado od dunajske akademije znanosti. V to knjigo je bila skoraj v celoti vnešena njegova *Lautlehre der altslovenischen Sprache*. 1850. Starocerkvenoslovanščina je

tudi najboljše in najobširnejše obdelana. Od 513 strani obsega starosl. del sam 223 strani, torej skoraj polovico. Ostale slovanske jezike primerja samo s starocerkvenoslovanščino, ne pa tudi med seboj. Zato je tudi razumljivo, zakaj je poslednja tako obširno in temeljito obdelana. Sam pravi v uvodu, str. VII: »Diese Sprache bildet den Mittelpunkt slavischer Sprachforschung, weil sie, ohne gerade Mutter aller slavischen Sprachen zu sein, doch die älteste Form derselben und in dieser für alle Tochter- und Schwestersprachen die tiefste Regel bewahrt hat.« Staroslovenščini sledi glasoslovje ostalih slovanskih jezikov v sledečem redu: novo-slovensko, bolgarsko, srbsko, malorusko, rusko (t. j. velikorusko), češko, poljsko, zgornjelужиškorsko in dolnjelужиškorsko. Tega reda se je držal Miklošič kolikortoliko v vseh svojih slavističnih spisih. Vergl. Lautlehre je bilo epohalno delo, ker do takrat slovanske fonetike kot posebnega dela gramatike sploh še ni bilo. Miklošič je delal po primerjalnohistoričnih metodah očeta primerjalnega jezikoslovja Boppa in nemškega gramatika Jakoba Grimma. Posebno važnost v tej knjigi zasluži njegov striktni dokaz o eksistenci nosnih vokalov *ę* - *ǫ* v starocerkvenoslovenščini, ki ga je deloma spoznal in na poljski rinezem oprl ruski slavist Vostokov že l. 1820.; vendar niti Dobrovský niti Kopitar nista hotela tega priznati.

Druga izdaja tega dela primerjalne gramatike je izšla na Dunaju l. 1879. in je napram prvi popolnoma predelana ter nima z njo druge skupnosti kot isti predmet obravnavanja. Staroslovenski del je obdelan še obširneje kot v prvi izdaji in obsega 302 strani precej drobnega tiska. Delil je glasoslovje zopet v vokalizem in konsonantizem ter pri posameznih glasovih navedel ogromen material, ki je dostikrat izčrpal vse primere. Po popolnosti materiala, ki ga je večinoma z lastnim čitanjem in ekscerpiranjem sam nabral, se odlikujejo sploh vsa Miklošičeva dela in ravno radi tega nikdar ne izgubijo svoje vrednosti, marveč so bogat vir vsakemu, ki se peča s slovanskim jezikoslovjem.

K Lautlehre, tako k prvi kot k drugi izdaji, pa je napisal celo vrsto posameznih študij, deloma pripravljalnih, deloma dopolnilnih. Tako n. pr.: Lautlehre der bulgarischen Sprache (Slavische Bibliothek I. 1851, str. 43 sl.),

ki je prvi poskus znanstvene obdelave bolgarskega jezika. Študija O slovima Ѣ, С, З (t. j. dz) v Radu jugosl. akademije, knj. 9. 1869, str. 11—16, promatra glasovno vrednost teh znakov v starosl. spomenikih. Pisano je to delce v hrvaščini, ki jo je Miklošič od slovanskih jezikov poleg slovenščine edino obvladal v govoru in pismu. Vazne so bile posebno sledeče štiri razprave: 1. »Ueber den Ursprung der Worte von der Form aslov. *trъt*.« (Denkschr. 27. 1877, str. 261—307; 2. »Über den Ursprung der Worte von der Form aslov. *trét* und *trat*.« (Denkschr. 28. 1878, 54 str.). Ti dve razpravi podajate popoln spisec vseh besed s temi glasovnimi skupinami in nista sprejeti v Vergl. Grammatik ter tvorita tako njeno dopolnilo. Isto je z razpravama: 3. Ueber die Steigerung und Dehnung der Vocale in den slavischen Sprachen. (Denkschr. 28. 1878, str. 53—96) in 4. Ueber die langen Vocale in den slavischen Sprachen. (Denkschr. 29. 1879, str. 75—140), katerih prva podaja v glavnem Schleicherjev nauk o stopnjevanju in podaljševanju slovanskih vokalov, ki pa je danes nadomeščen s pravilnim Brugmannovim; druga pa razbira v prvi vrsti dolžine, za katere smatra Miklošič, da so poznejše, torej »mlade«, nastale na različne načine.

Tukaj nam je omeniti še dopolnilno razpravo Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen. (Denkschr. 34. 1883, str. 97—142), ki vsebuje poleg razlage celotnega bolgarskega glasoslovja po pravopisni strani in raznih jezikovnih tekstov iz bolgarskih narečij še Miklošičev predlog za bolgarski pravopis.

Drugi del njegove primerjalne slovnice slovanskih jezikov, t. j. Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen je izšel v prvi in edini izdaji šele l. 1875., kjer Miklošič v svojem, 24 strani dolgem uvodu dokazuje, da se je staroindijski sonantični *r* v *kṛtá* 'narejen' izgovarjal kot slovanski zlogotvorni *r*, n. pr. sloven., srb.-hrv. in češko *krta* 'des Maulwurfs'. Knjiga, ki je zopet izredno bogata na materialu, podaja nauk o tvorbi imenskih in glagolskih debel. V posameznih oddelkih razpravlja vokalične in konzonantične sufikse. Posebno važen pa je njegov nauk o kompoziciji nominalnih debel, o kateri je razpravljal že preje v študiji Die nominale Zusammensetzung im Serbi-

schen. Denkschr. 13. 1863, str. 1—28), kjer pravilno razlikuje prave sestavljenke (Zusammensetzung), n. pr. sloven. *branovlek*, *golobrad* itd. od nepravih sestavljenk (Zusammenrückung), n. pr. *polmišpoltič*, *pedenj-človek*, *laket-brada* itd. Debloslovje je Miklošič, kakor sam pravi, sestavljal več kot dva decenija, »allerdings nicht ausschliesslich«, kot pripominja in na koncu uvoda skromno dostavlja grški izrek: *ὅταν συντελέσῃ ὁ ἄνθρωπος, τότε ἀρχεται*, t. j.: ko človek delo konča, tedaj ga šele prav začenja. — K tej knjigi so izšla poleg že omenjenega, še sledeča pripravljala dela: *Die Bildung der Nomina im Altslovenischen* (Denkschr. 9. 1858, str. 135 do 232), *Das Suffix ть im Altslovenischen* (v Kuhn-Schleicherjevih »Beiträge zur vergl. Sprachforschung« I. 1858, str. 222—233 in 273—289); *Verba intensiva im Altslovenischen*, tiskano v istem časopisu I. 1858, str. 67—80 in *Suffix ть* (Slavische Bibliothek II. 1858, str. 268—288).

Oblikoslovje, *Vergleichende Formlehre der slavischen Sprachen* kot III. del primerjalne slovenske slovnice je Miklošič prvič izdal l. 1856. na Dunaju. Za to izdajo oblikoslovja je izšla l. 1848. v Denkschr. I. že gori omenjena razprava *Lehre von der Conjugation im Altslovenischen*, dalje 1850 knjižica *Formenlehre der altslovenischen Sprache*, ki jo je l. 1854. izdal drugič in katera je skoraj dobesedno prevzeta v *Vergl. Formenlehre* 1856. V primerjalnem oblikoslovju je kakor v glasoslovju najbolje obdelan starocerkvenoslovanski del, dočim je oblikoslovje ostalih slovanskih jezikov prikazano po njihovem današnjem stanju. Historični moment je pri razvoju jezika Miklošič sploh zelo malo upošteval. Vendar je knjiga spisana strogo po načelih tedanje lingvistike. — Drugo izdajo primerjalnega oblikoslovja so pripravljale sledeče monografije: 1. *Über die Genitivendung go in der pronominalen Declination der slavischen Sprachen* (Sitzungsber. 62. 1869, str. 48—53), kjer pravi, da je *-go* v *togo* (sloven. *tega*) identična s partikulo, ki se v drugi glasovni obliki glasi *-že*, pozneje *-re* (stcsl. *teže* > brižin. *spom. tere* > dan. sloven. *ter*). 2. *Über die zusammengesetzte Declination in den slavischen Sprachen*, tiskana v Sitzungsber. 68. 1871, stran 133—156. Tukaj se ozira poleg raznih slovanskih oblik se-

stavljene deklinacije še na sestavljeno deklinacijo v litavščini, letščini in gotščini ter dodatno govori še o razlikah med nominalno in pronominalno deklinacijo. 3. Razprava *Das Imperfect in den slavischen Sprachen* (Sitzungsberichte 77. 1874, str. 5—30) govori o postanku oblik slovanskega imperfekta in zgodovini njegove razlage. 4. V *Beiträge zur altslovenischen Grammatik* (Sitzungsber. 81. 1875, str. 81—136) razlaga Miklošič sledečih sedem točk stosl. oblikoslovja: particip. praet. act. hvalb, partic. praes. act. na *e* mesto na *y*, aor. *mogъ*, 2. in 3. os. sing. *zачetъ*, *umrétъ*, personalne sufikse duala, imperativ, loc. sing. konzonantskih debel in pronominalno deklinacijo pridevnika *tuždъ* (slov. *tuj*). 5. Iz *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. Wien 1874, je v *Vergleichende Wortbildungslehre* (2. izd. III. dela primerjalne slovanske slovnice, Wien 1876) vzeta starosl. fleksija. Primerjalno oblikoslovje je obdelano na isti način kot v prvi izdaji in tudi v istem razporedu. Maretič, Rad, str. 86 pravi o njej: »Dodati treba samo, kako je udivljena vrijedna vještina, s kojom je Miklošič umio na ono malo strana, što ih je određeno svakomu pojedinomu živomu jeziku, sastaviti u jasnu cjelinu veliku obile materijala, koji bi pod rukama mañe vješta majstora ostao „rudis indigestaque moles“.«

Za zadnji, t. j. 4. del primerjalne slovanske slovnice, za *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Wien 1868—1874 (izhajala je v teh letih po posameznih snopičih), druga neizpremenjena izdaja istotam 1883, je Miklošič napisal sledeče razprave, ki so sprejete v sintakso samo: *Die Verba impersonalia im Slavischen* (Denkschr. 14. 1865, str. 199—244), ki je v drugi izdaji izšla 1883 z naslovom *Subjectlose Sätze* in je eno najboljših Miklošičevih del. Dokazuje namreč, da v primerih *grmi*, *dežuje* in podobno ni subjekta. Navedel je popoln material iz vseh slovanskih jezikov ter razložil tudi zgodovino tega vprašanja od najstarejših gramatikov in filozofov pa do njegove dobe. Dalje naj omenim še monografije: *Der praepositionslose Local in den slavischen Sprachen* (Sitzungsber. 57. 1868, str. 531—588); *Über den accusativus cum infinitivo* (Sitzungsber. 60.

1869, str. 483—508) in *Die Negation in den slavischen Sprachen* (Denkschr. 18. 1869, str. 335—367). — Primerjalna sintaksa je delo, pri katerem človek resnično strmi nad Miklošičevim smelim duhom, ki se je lotil tega najtežjega dela, ko ni imel zanj skoraj nobenih pripravnih študij; strmi na ogromnim materialom, ki ga je zbral iz vseh slovanskih jezikov in ki ne bo nikdar zastarel in izgubil svoje vrednosti. Duhovita in svojevrstna je njegova delitev sintakse v dva dela: I. O pomenu besednih kategorij (substantiva, adjektiva itd.), II. O pomenu besednih oblik (sklonov itd.). Stavka kot takega Miklošič sploh ne obravnava samostojno. Vendar tega njegovega stališča večina sintaksistov ne odobrava.

S tem grandioznim in eksaktnim delom slovanske primerjalne slovnice si je Miklošič s popolno pravico zaslužil priimek »očeta slovanske primerjalne slovnice«. V njegovem času bi pač nihče ne mogel napisati boljše. In Pastrnek, OSN, str. 293 pravilno poudarja: Ko bi Miklošič ničesar drugega ne naredil, si je že s tem samim delom zaslužil nesmrtno ime.

Leksikalno in etimološko delo Miklošičevo je obseženo zopet v celi vrsti posameznih monografij in samostojnih knjig. Prvi kratki etimološki slovar starosl. jezika so že omenjene *Radices linguae slavicae veteris dialecti*. Lipsiae 1845. L. 1850. je sledil tudi že omenjeni *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, ki je od 1862—1865 izhajal v drugi, popolnoma predelani in mnogokrat povečani izdaji z naslovom *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, emendatum, auctum*. Vindobonae. Prva izdaja v kvartu ima XIV + 204 strani, druga v velikem oktavu pa XXII + 1171 strani. V drugi izdaji primerja Miklošič starocerkvenoslovanske besede tudi z besedami ostalih slovanskih jezikov ter se ozira zraven tudi na druge indoevropske jezike in navaja etimologije raznih besed. Za drugo izdajo je uporabil vse dostopne mu vire, ki jih navaja v uvodu na 17 straneh. Ta staroslovenski slovar je dosedaj edini znanstveni slovar častitljivega starocerkvenoslovanskega jezika in je na knjižnem trgu že zdavnaj pošel ter se danes, kakor tudi etimološki slovar anastatično ponatiskuje. V dobi šestdesetih let, odkar je izšel *Lexicon palaeoslovenicum* se še nobenemu slavistu kljub nujni potrebi ni posrečilo, da bi priredil novo izdajo čistega starocerkvenoslovanskega jezika.

Miklošičev učenec, prof. Vondrák, ki ga je pripravljaj, je lansko leto nenadoma umrl in tako se je delo zopet zavleklo, menda ad kalendas graecas.

Pod Miklošičevim imenom in njegovo redakcijo je izšel *Dictionnaire abrégé de six langues slaves*. Petrograd—Moskva—Dunaj 1885 (tudi z ruskim naslovom). To delo je izšlo po naročilu in z materialno podporo ruskega kneza Petra Oldenburga in navaja v stolpcih po sledečem redu tele jezike: 1. ruski in starocerkvenoslovanski, 2. bolgarski, 3. srbski, 4. češki, 5. poljski, 6. francoski, 7. nemški. Od Miklošiča so v tem slovarju starocerkvenoslovanski, bolgarski, francoski in nemški jezik, Ruščino je obdelal V. Nikolskij, srbski jezik S. Novaković, češčino A. Macenauer in poljščino A. Brückner. Ta slovar nima niti prave znanstvene niti praktične vrednosti in ga Miklošič sam od sebe gotovo ne bi nikdar izdal.

Zato pa ima tem večjo vrednost njegov etimološki slovar *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien 1886, ki je še danes vsakemu slovanskemu filologu in jezikoslovcu neobhodno potrebna knjiga. Novega etimološkega slovarja (Bernekerjevega) v celoti še danes nimamo. Slovar je razporejen v grupah po korenih ali osnovah, iz katerih so besede izvedene. — Ostale Miklošičeve etimološke in leksikalne razprave, ki so bile deloma priprava za etimološki slovar, deloma so mu v razširjenje in dopolnilo, so sledeče: 1. *Die Wurzeln des Altslovenischen* (Denkschr. 8. 1857, str. 154—179). Korene deli po Boppovem načinu v verbalne in pronominalne. 2. *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen* (Denkschr. 15. 1867, str. 73—140), kjer po abecednem redu navaja veliko število tujk, vzetih iz najrazličnejših jezikov. 3. *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen* (grščini, albanščini, rumunščini, bolgarščini, srbsčini, maloruščini, velikoruščini, poljščini). Tiskano v Denkschr. 34. 1884, I. del 102 str.; 35. 1885, II. del 90 str.; 37. 1888, Dodatek I. del 88 str.; 38. 1890, Dodatek II. del 194 strani. — 4. *Über Fremdwörter* (Archiv für slav. Philologie XI. 1888, str. 105—111). V tej razpravi loči izposojenke (Lehnwörter), ki so bile sprejete v zelo stari dobi ter so se popolnoma prilagodile slovanskim glasoslovnim zakonom, od tujk (Fremdwörter), prevzetih v slovanske jezike v

poznejši dobi in večjem številu, ki pa ostajajo kolikor toliko neizpremenjene ter jih narod tudi čuti kot tujke.

Izredno važne so Miklošičeve etimološke razlage osebnih in krajevnih imen. O njih je napisal več razprav, tako n. pr. *Die Bildung der slavischen Personennamen* (Denkschr. 10. 1860, str. 215—330), ki ima zaradi svojega številnega materiala še danes veliko vrednost, kakor tudi *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen* (Denkschr. 14. 1864, stran 1—74) in *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*. (I. del Denkschr. 21. 1872, str. 75—106, II. del Denkschr. 23. 1874, str. 141—272). Etimološka razlaga imen je važna za kulturno zgodovino posameznih narodov in Miklošič je s temi razpravami, ki jih je postavil na strogo znanstveno podlago, napravil konec raznim domoljubnim fantastičnim kombinacijam. V študiji *Die slavischen Monatsnamen* (Denkschr. 17. 1867, str. 1—32) je navedel in po takratnem stanju jezikoslovja razložil vsa slovanska imena mesecev. Sijajno je tudi delo *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen* (Denkschr. 24. 1875, str. 58), kjer Miklošič dokazuje, kakšen je bil vpliv krščanstva na slovanske jezike, ki tangira tako gramatiko kot besedni zaklad. V slovanski krščanski terminologiji izkazuje grške, latinsko-nemške in slovanske elemente.

Zgodovinsko-filološke ali čisto zgodovinske so razprave: *Glagolitisch*, tiskana v Ersch-Gruberjevi »Allgem. Encyclopädie der Wissenschaften und Künste«, 1. oddel. LXVIII. 1859, str. 403—422 s tabelo glagolskega in cirilskega alfabeta. V tem članku Miklošič dokazuje, da je glagolica starejša pisava kot cirilica, vendar pa misli, da je ni sestavil sv. Ciril, marveč so jo Slovani dobili že prej od Grkov ali preko Ilirov; sv. Ciril da jo je samo reformiral. Ta poslednja Miklošičeva domneva je nepravilna, ker je danes po starih virih in drugih momentih nepobitno dokazano, da je glagolico izumil sv. Ciril in da je zanj poleg grškega alfabeta uporabljal tudi razne orientalske alfabete. Miklošič govori v tej razpravi tudi o plemenih starih Slovanov ter podrobneje razpleta svojo panonsko teorijo, izneseno že v gori omenjeni recenziji »Ostromirovega evangelija« v izdaji Vostokova, str. 25 (Jahrbücher der Liter. 1847) ter na kratko večkrat pozneje, a podrobnejše v uvodu k Alt-

slovenische Formenlehre in Paradigmen. Wien 1874, XXXV + 96 strani. Po njegovem mnenju so Slovenci prvotno zavzemali ozemlje od Tirolske preko današnjega svojega ozemlja v Panonijo (tudi na Moravsko) in onstran Donave do Črnega morja. V VII. stol. so se po njegovi teoriji vrinili med Slovence Hrvati in Srbi in še kasneje Madžari. En del panonskih Slovencev da je bil od Madžarov absorbiran. In jezik panonskih Slovencev pa da je tudi pravi starocerkvenoslovanski jezik, v katerem so pisani stari glagolski in cirilski spomeniki, in zato ga on zove »staroslovenski« v razliko od današnjega slovenskega, ki mu je »novoslovenski«. Stare glagolske spomenike pa imenuje »panonsko - slovenske«. Vendar se Miklošiču dokaz za to trditev ni posrečil in pozneje so njegovi nasprotniki trdno dokazali, da je domovina starocerkvenoslovanskega jezika v Bolgariji ozir. Macedoniji, v okolici Soluna.

Omenimo na tem mestu še vprašanje, zakaj je Miklošič delil Srbe in Hrvate. Da mu tukaj ni šlo za politiko, so poudarili že M. Murko, Miklošič in Hrvati. Ljubljana 1883; Murko, LMS, str. 256 op. 1.; Jagić, Ist. or., str. 703—704. Poslednji pravi, da slabega namena Miklošič pri tem ni imel, kar dokazuje že dejstvo, da je priobčil v izdanih jugoslovanske akademije mnogo prispevkov, pisanih v hrvaščini. Dalje je bil udeležen tudi pri srbskohrvaškem književnem dogovoru l. 1850. na Dunaju, ki ga je podpisal poleg Iv. Kukuljevića, Dim. Demetra, Iv. Mažuranića, Vuka St. Karadžića, Vinka Pacela, Stj. Pejačevića in Dj. Daničića ter tako pomagal ustaliti srbskohrvaški književni jezik.

Pri klasifikaciji slovanskih jezikov v Vergl. Lautlehre 1852, v uvodu str. VIII sl. pravi Miklošič glede tega vprašanja tole: »So ausgemacht es unter den Gelehrten ist, was man unter Serben zu verstehen habe, so wenig ist diess hinsichtlich der Chorwaten der Fall« ter prišteva k Hrvatom prebivalce otokov in vzhodne obale Jadranskega morja od Slovincem skupne Istre do Dubrovnika, ki mu je srbski in nadaljuje: »Die Grenzen sind nach keiner Seite hin genau ausgemittelt. Die Chorvaten unterscheiden sich sprachlich von beiden (namreč Slovencev in Srbov) am auffallendsten durch das Fragepronomen *ča* für *kaj* der Slovenen und *što* der Serben.« Vprašalni zaimek *kaj-ča-što* mu je glavni, čisto jezikovni delivni moment, na podlagi katerega je delil južnoslovanska

narečja. Drugi, tudi čisto jezikovni moment navaja istotam, str. 321, namreč hrvaški (= čakavski) akcent, ki se s srbsko-hrvaškim štokavskim v resnici malokdaj ujema. Kajkavci so po Miklošičevi delitvi jezikovno Slovenci, po čustvovanju in politični pripadnosti pa Hrvati. V drugi izdaji *Ver gl. L a u t - l e h r e* 1879, str. 392 pa se, kot je to poudaril v svojem govoru pri odkritju Miklošičevega spomenika v Ljutomeru že prof. Nahtigal, preveč dobesedno opira na poročilo Konstantina Porfirogenita o bivališčih Hrvatov in Srbov, kjer so mu *ikavci* Hrvati, *ijekavci* pa Srbi. Dalje so mu Hrvati povsodi katoličani, Srbi pa grške (pravoslavne) vere. Na koncu tega odstavka (str. 392) pa izrečno dostavlja: »Selbstverständlich darf diese Ansicht nicht als Versuch gedeutet werden beiden Völkern die Bahnen der Politik zu weisen: sie bedürfen einander.«

Historične vsebine so še razprave: Marija kći Angjelinina i Konstantin Arijanit v Radu jugosl. akad. knj. 12. 1870; Die serbischen Dynasten Crnojević (Sitzungsber. 112. 1886) in Über die alt-russischen Kolbjäger v Arch. f. slav. Philol. X. (1887).

Prijateljstvo z Vukom Karadžićem pa je vzbudilo v Miklošiču zanimanje za narodne pesmi, predvsem srbsko-hrvaške. Po Vukovi smrti je celo pomagal pri izdajanju njegovih pesmi in nemško-srbskega slovarja. Razprave o narodnem pesništvu je napisal štiri: 1. Die serbische Epik, (Oesterr. Revue 1863, II. zv., str. 1—23); 2. Beiträge zur Kenntniss der slavischen Volkspoesie. I. Die Volksepik der Kroaten. (Denkschr. 19. 1870, str. 55—114); 3. Über Goethes »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga«. (Sitzungsber. 103. 1883, str. 413—490) in 4. Die Darstellung im slavischen Volksepos. (Denkschr. 38. 1890, str. 1—50.)

Miklošič je poleg gramatičnega in leksikalnega obdelovanja starocerkvenoslovanskega in slovanskih jezikov sploh, izdal tudi mnoge stare spomenike. Nekateri, izdane pred letom 1848, smo omenili že zgoraj, ostale važnejše navedimo tukaj: Popevka od Svilojevića iz leta 1663. (Slavische Bibliothek I., str. 259—260); Glagolitisch es Fragment, odlomek evangelija sv. Janeza 19, 9 do 19, 28 iz marijanskega kodeksa (Slav. Bibl. I. 1851, str. 261—263); l. 1851. je izdal celotni, cirilski pisani supraslski kodeks Monu-

menta linguae palaeoslovenicae e codice suprasliensi. Vindobonae 1851, važen za poznavanje starocerkvenoslovanskega jezika, posebno v leksikalnem oziru. Dve leti potem je izdal starosrbski rokopis *Apostolus e codice monasterii Šišatovac*. Vindobonae 1853, ki je zopet posvečen Miklošičevemu mecenu, srbskemu knezu Mihaelu M. Obrenoviću, kateri je plačal tisk. *Lex Stephani Dušani*. I. Vindobonae 1856, izdan brez vsakega komentarja, najbrž za šolsko uporabo; *Das Recht von Pskov*. (Slav. Bibl. II. 1858, str. 46—63); *Die altslovenische Legende vom hl. Wenzel*. (Istotam, str. 270—281) itd. so manjši teksti. Že zgoraj smo omenili *Monumenta serbica*. Zum Glagolita Clozianus. (Denkschr. 10. 1860, str. 195—214) izdaja 2 glagolska lista iz imenovanega kodeksa, ki sta bila najdena pozneje, ko je Kopitar 1836 izdal svojih 12 listov, ter rokopis dopolnjujeta. — Starorusko Nestorjevo kroniko *Chronica Nestoris*. Vindobonae 1860 je izdal popravljeno po načelih, kot si jih je postavil v študiji *Über die Sprache der ältesten russischen Chronisten, vorzüglich Nestor's*. (Sitzungsberichte 14. 1854, str. 3—52.) Skupno z Dümmlerjem je izdal *Die Legende vom heil. Cyrillus*. (Denkschr. 19. 1870, str. 203—248), sam pa *Vita sancti Methodii russo-slovenice et latine*. Dunaj 1870 ter razne manjše spomenike in hrestomatije. Važna za zgodovino vzhodne cerkve in držav so *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, ki jih je v 6 zvezkih izdal skupaj z Jos. Müllerjem in pa *Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum graecae et romanae*. Vindobonae 1872 skupno s Theinerjem.

Mnogo se je Miklošič bavil tudi z raznimi neslovanskimi jeziki, z albanščino, o kateri je napisal tri večje študije pod naslovom *Albanische Forschungen I—III*, še več pa z rumunščino, o kateri je priobčil štiri daljše monografije v 9 zvezkih ter postal tako začetnik albanske in rumunske filologije. Pisal je tudi o novogrščini, turščini in madžarščini. Znamenite in obširne pa so njegove študije o Ciganih in ciganskih narečjih, izšle v publikacijah dunajske akademije (v *Denkschr.* 12 zvezkov, v *Sitzungsber.* 3 zvezki). V njih je pokazal Miklošič svojo vsestransko jezikoslovno in filološko-historično

erudicijo, svoje obširno znanje, metodičnost in bistroumnost razlaganja.

Potrebi periodičnega slavističnega organa je Miklošič poskušal ugoditi s svojo *Slavische Bibliothek*, ki naj bi izhajala v nedoločenem časovnem razdobju. Izšla sta samo 2 zvezka, prvi l. 1851., drugi l. 1858. Tu so prispevki raznih piscev in nekaj je tudi Miklošičevih, ki smo jih deloma že omenili; med drugimi je tukaj tudi znameniti odgovor na podtikanja V. Hanke iz Prage, da so namreč nekatere Miklošičeve knjige, ki so izšle pred l. 1850., prav za prav dela Kopitarja, torej plagiat. Miklošiča je to skrajno užalilo in odgovoril je v svoji *Entgegnung auf Herrn Wenzel Hanka's Albernheiten und Lügen* (Slav. Bibl. I, stran 267—321) v tonu, ki ga ni bil nikdar vaju. Izrazi: *Unwissenheit dieses Mannes, der seit langer Zeit in gelehrten Dingen mitquackt; Idiot; beispilloseste Arroganz, bodenloseste Unwissenheit* itd. dokazujejo, kako globoko je bil užaljen in kako je hotel svojega nasprotnika uničiti. Končuje z besedami, da mu Hanka »kein Mann von Ehre zu sein scheint«.

Miklošič je izdal tudi prvi del Kopitarjevih spisov: *Barth Kopitar's Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. I. Teil.* Wien 1857. Drugi del zaradi slabe razprodaje ni mogel iziti.

O mitologiji je napisal samo eno študijo: *Die Rusalien. Ein Beitrag zur slavischen Mythologie* (Sitzungsber. 46, 1864, str. 386—406), v kateri izvaja ime teh vil iz latinskega *rosalia*, ki se glasi v grščini *ῥοσάλια*, kar znači binkošno nedeljo. Beseda je prešla tudi v slovenščino kot *risale* in pomeni 'binkošti'.

Razprava *Die Blutrache bei den Slaven* (Denkschr. 36, 1887, str. 127—210) je pravnozgodovinskega značaja ter pojasnjuje imenovani pojav po postanku in razvitku pri raznih, tudi neslovanskih narodih.

Miklošičev vpliv na razvoj slovenskega književnega jezika in slovenskega šolstva je mnogo večji, kot se navadno misli. L. 1849. je nekaj mesecev pomagal pri prevajanju državnega zakonika, ki je imel v takratni ilirski mešanici velik vpliv na slovenski jezik in katerega prvi zvezek je on poslovenil (I. Prijatelj, Časopis za slovenski jezik, knjiž. in zgod. V.

[1926], str. 17). Po Miklošičevih »učenih gramatičnih delih so takrat slovenskemu jeziku dajali obliko in smer: Navratil, Svetec, Cigale in skoraj nato Levstik« (Priatelj, l. c., str. 67). V Slavische Bibliothek II. 1858, str. 170, pa je pozval Slovence, naj rajši zbirajo narodno blago in se brigajo za tisti jezik, ki nam ga je Bog dal, ne pa da se nevedni lovijo po prazgodovini Slovencev, o kateri ne moremo ničesar vedeti, in da skušajo ustvariti en sam enoten slovanski književni jezik, ne poznajo pa niti elementov jezikovne filozofije. Miklošič je bil tudi član komisije za slovensko juridično terminologijo, ki jo je l. 1853. izdal Cigalè. Njegova slovnica pa je bila vedno najvišja inštanca v slovniških prepirih (Murko, LMS, str. 259). Posebno važnost pa imajo njegova »Slovenska berila« za srednje šole, ki so utrdila našo pisavo. Izšla so: za peti gimn. razred l. 1853. (na Dunaju), za šesti 1854, za sedmi 1858, za osmi 1865. Drugo, nekoliko predelano izdajo za osmi razred je priredil l. 1881. J. Navratil (izšla na Dunaju kot prejšnje). V Berilu za V. gimn. razred je od Miklošiča pet prispevkov, in sicer: 1. Nekoliko poljskih pregovorov (str. 6—7); 2. prevod J. Kochanowskega pesmi Lipa (str. 22); 3. Pripovedke iz češke historije (o bratih Čehu in Lehu, o Kroku in njegovih hčerah, o Libuši itd., str. 91—96); 4. Severin Boetij (str. 127—130) in 5. Nekatere izmed naj znamenitnejših reči v Carigradu, spomini na že omenjeno carigrasko potovanje (str. 146—150). Berilo za šesti razred ima od njega samo sestavek o vzhodni cesarici »Cenobiji«, ki jo je rimski cesar Avrelijan premagal in v triumfu pripeljal v Rim, dočim ni v Berilu za sedmi razred od Miklošiča ničesar, vsaj podpisan ni nikjer. V čitanki za osmi razred pa je njegov predgovor in precej obširne literarno-filološke opazke k primerom iz stare slovenske književnosti. V prvi del je vnešenih tudi nekaj odlomkov iz starocerkvenoslovanske literature in pa drugi brižinski spomenik.

Slovenske šolske knjige je Miklošič priporočal ministru grofu Thunu tudi za ogrske Slovence in ondotne Hrvate, kar pa ni prodrlo. Kolikšno zanimanje je imel za šolo in kako trezno je presojal pedagoška vprašanja, jasno priča dejstvo, da je l. 1854. svetoval ministru Thunu popolnoma slovenske ljud-

ske šole, dočim je rodoljub A. M. Slomšek svetoval dvojezične, ki so tudi obveljale.

Za politiko se Miklošič od l. 1848./49. ni več mnogo brigal. Kot član gosposke zbornice, kjer je bil poročevalec o naučnih in pozneje tudi o drugih zadevah, je govoril vedno le stvarno in kratko (Murko, LMS, str. 257). Politike in strankarstva se ni dotikal. In bilo je bolje. S svojim čistim znanstvenim delovanjem je neizmerno več koristil vsemu slovanstvu, posebno pa Slovencem, kjer sega njegov vpliv tako rekoč v najbolj zakotno vas. Zaradi njegove objektivnosti in strogega znanstva ga je ves evropski svet tako visoko cenil. Bil je vsem: *der große Slave, der berühmte slavische Forscher*, dunajski univerzi in vsej državi pa *»lumen et ornamentum«* itd. (Murko, l. c. 255, op. 2 in 259). *»Den größten Grammatiker des Jahrhunderts«*, kot je Miklošiča imenoval učenjak Müllenhoff, z njegovim ogromnim delom najlaže vzporedimo z ustanoviteljema germanskega in romanskega jezikoslovja, Jakobom Grimmom in Friedr. Diezem.

Miklošič je prevzel dediščino od svojih prednikov v slavistiki: Dobrovskega, Kopitarja, Vostokova in Šafaříka, a jo je neizmerno izpopolnil in mnogokrat pomnožil, tako da jo je iz svojih rok dal v takšni veličini, kakršne ob njegovem nastopu skoraj ni bilo mogoče slutiti. Objel je v sebi ves slovanski svet po njegovi najbolj vidni strani, njegovih jezikih in jih domel tako, kot pred njim nihče. Organizacija in vodstvo slovanske filologije je od ustanovitelja Dobrovskega prešlo na Jugoslovana Kopitarja, ostalo preko Miklošiča in njegovega naslednika na univerzi na Dunaju V. Jagića pri Jugoslovanih, centralizirano, kakor je to Kopitar želel, na Dunaju vse do prevrata 1918, ko je zopet prišlo v Prago, a še vedno pod zunanjim vodstvom Jugoslovana — prof. M. Murka.

Kratko izražene Miklošičeve vrline so tele: Kot človek je bil miren in resen ter čist, kremenit značaj. Kot znanstvenika ga moramo občudovati v strogi sistematičnosti, metodičnosti in eksaktnosti dela. Imel je absolutno poznanje in oblast nad ogromnostjo materiala in je pustil govoriti le dejstvu. Izražal se je vedno skrajno kratko in jasno. V meglenih fantazijah se ni nikdar izgubljal.

In ta Miklošič je naš, našega malega slovenskega naroda veliki sin, in kakor smo videli po njegovih delih, tudi odkrito

srčen in resničen Jugoslovan. Najlepši spomenik si je postavil sam s svojimi številnimi in neprecenljivimi deli. Na koncu svojega življenja bi si lahko mirno zapisal:

Exegi monumentum aere perennius!

WITTIG IN CERKEV.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Wittig je tudi pri nas dobro znan. Meško je celo dejal, da ga je naša mladina »polna«. Zato je mnoge zelo zadela nenadna vest: »Wittig na indeksu«, a še huje druga vest: »Wittig izobčen«. »Slovenec« je sicer to zadnjo vest zamolčal, ki se je pa vendar hitro razvedela, ker imajo mnogi še vedno naročeno »Kathol. Kirchenzeitung« in pa ker je vest prineslo »Jutro«. »Jutro« je vedelo povedati, da je Rim zopet obsodil mladega učenjaka, čigar »znamenita dela (Papež Damaz I., Zgodovina papeštva, Osnutek patrologije itd.) so vzbudila obilo pozornosti v vseh zgodovinarskih krogih, a ostro obsojanje v taboru strogo cerkvenih očakov«. Naša katoliška javnost že ve, da cerkev ni obsodila zgodovinarja Wittiga, ampak le Wittiga verskega pisatelja, avtorja nekaterih »religioznih« literarnih del. Resnično je pa, da mnogi tudi tega ne morejo prav umeti in da je tako poleg drugih »problemov« naše nemirne dobe nastal še nov Wittigov problem. Ker se dotika ta problem res nekaterih resnih vprašanj, zato ne bo napak, če se tudi »Čas« ob njem pomudi.

Denimo sem takoj Wittigova dela, ki so prišla na indeks, ker jih bomo morali ponovno navajati. Ta dela so:

1. Die Erlösten (v velikonočnem zvezku revije »Hochland« 1922); cit. *E.*

2. Meine »Erlösten« in Busse, Kampf und Wehr (ponatisk »velikonočnega članka« z obrambo v »Bücher der Wiedergeburt«); cit. *ME.*

3. Herrgottswissen von Wegrain und StraÙe. Geschichten von Webern, Zimmerleuten und Dorfjungen (Freiburg im Br. 1922); cit. *Hgw.*

4. Das allgemeine Priestertum; 5. Die Kirche als Auswirkung und Selbstverwirklichung der christlichen Seele (članka v delu Kirche und Wirklichkeit. Ein katholisches Zeitbuch, herausgegeben von Ernst Michel. Jena 1923); cit. *AP* in *K.*

6. Leben Jesu in Palästina, Schlesien und anderswo. 2 Teile (München 1925); cit. *LJ* I, II.

I

Jožef Wittig se je rodil 22. jan. 1879 v Neusorge, v kladskem okraju (Grafschaft Glatz) v Šleziji. Oče je bil mizar v tovarni in je hodil samo ob nedeljah domov, mati je tkala. Ljudsko šolo je dovršil v domači fari, pozneje ga je neki župnik-čudak v treh mesecih tako »naučil«, da je napravil izpit za tri prve gimnazijske razrede. »Das war eine tolle Sache,« pravi prijatelj mu biograf, »aber es war Herrgottsführung und endete gut,«¹ manj prijazen kritik pa meni, da ni čuda, če se je to na mladem fantu hudo maščevalo, da je obolel na živčevju in zašel v duševne stiske.² Ko je končal gimnazijo, je stopil v Breslavi v bogoslovje in je pohajal univerzo. Bogoslovne študije mu niso delale posebnega veselja, razen zgodovine, ki se je pod vodstvom prof. Sdraleka lotil z vso vnemo. Ta profesor se je tudi zavzel zanj, da je mogel iti dve leti v Rim v Campo Santo, kjer je nadaljeval zgodovinske študije, posebno svoje raziskave o papežu Damazu. Preučeval je pa tudi arheologijo in pisal za »Römische Quartalschrift«. Ko se je vrnil iz Rima, je še kaplanoval tu in tam, habilitiral se na breslavski univerzi in nastopil 1. okt. 1909 kot privatni docent za cerkveno zgodovino, postal 1911 izredni profesor, po smrti prof. Sdraleka s 1. jan. 1915 pa redni profesor. Začetkom l. 1911. je izdal zgodovinsko delo o papežu Damazu. Svetovna vojska je otežila nadaljnje znanstvene objave, s tem večjim veseljem je pa začel Wittig delovati na polju, ki ga je že prej močno mikalo in vabilo.

Že pri župniku, ki ga je pripravljaj na gimnazijo, je izteknil v knjižnici Albana Stolza in Dickensja; kot kaplan je rad čital Adalberta Stifterja, Hansjakoba in Paula Kellerja. Sedaj je sam začel pisati črtice bolj leposlovnega značaja, ki so kmalu zanesle njegovo ime po vsej Nemčiji. To so črtice, ki jih je pozneje zbral v zvezke Herrgottswissen, Die Kirche im Waldwinkel in druge. Heinrich Federer jih je označil za »nekakšna versko-vzgojna dela, prepojena s poezijo in z ljubeznijo, ki hoče svetu pomagati«.³

¹ Joseph Wittig. Sein Leben, Wesen und Wirken. Herausgegeben von Ludwig Wolf (1925) 18. To delo je nekakšna apologija.

² Theol.-praktische Quartalschrift, 1925, 841.

³ Joseph Wittig, 222.

Tudi Wittig sam jih ni imel za leposlovna dela v navadnem zmislu. S humorjem pripoveduje, da ga je mikal profesorski stolček, a vabila tudi poezija, a vsa mesta na teh poljih da so že bila zasedena, tedaj mu je dejal ljubi Bog: »Tam med profesorsko njivo in pesnikovim travnikom je še ozara, ki je prazna.« To ozaro da je začel obdelovati in pisal zgodbe, ki so »pol znanost, pol poezija«.⁴

V teh črticah opisuje Wittig mladostne spomine, življenje svojih preprostih rojakov, njih verovanje in upanje, njih žalost in veselje, veselje, ki ga zajemajo predvsem iz vere. Vse slike so ožarjene z lepoto domačih gor. Prav radi te sveže samoraslosti in žive domačnosti delujejo te črtice s posebnim čarom na dušo. Wittigov slog je, kakor pravi Johannes Hönig (Joseph Wittig als Dichter), »brez sloga«; Wittig ni pesnik forme in tudi noče biti, a vse je obilno v njem, kar dela pravega pesnika: domišljija, nazornost, opazovalnost, moč, polnost, jasnost, lepota, izvirnost, neprisiljenost. Wittig piše preprosto, nazorno in poljudno; slikovito in oblikovito; sveže in živo; bogato siplje primere in misli; starim resnicam daje s stvariteljno silo nov mik in čar.⁵

Skoraj vse Wittigove zgodbe so avtobiografske; celo »Življenje Jezusovo« je pravzaprav Wittigovo življenje na osnovi Jezusovega življenja. Seveda daje tudi to njegovim črticam posebno izvirnost in živost. Sebe slika, da je bil blede, plavalas deček, z vodenomodrimi očmi, velike postave, a nežnočuten; solnčen otrok, ki hoče druge osrečiti, ker je sam srečen; slika se mladeniča, nekakega drugega Alojzija, ki s svojo eterično osebnostjo izpreobrača prostitutke in dela čudeže ali jih vsaj proroško napoveduje. Nekdaj je celo videl »rdečo obleko Jezusovo in modri plašč Marijin, ki sta mu prišla nasproti«. (»Nič ne de,« pravi, »če z rameni skomigate in govorite o preveliki domišljiji, lepo je le bilo!«) Celo najglobljega mističnega gledanja je bil baje že kot študent enkrat deležen: »Kakor solnčen žarek je prišlo in vzelo ubogemu gimnazijcu za hip vse pozemeljsko bitje in je razsvetlilo vse globine do prapočela, do božjega bistva«. Ko je izpreobrnil neko teozofko, se je zli duh maščeval nad njim, kakor mu je sama napovedala. Umrla mu

⁴ LJ II 70.

⁵ Joseph Wittig, 165 sl., 208 sl., 212.

je sestra, hiša je prišla v nered, njemu samemu se je omračilo srce in več mesecev ni mogel spati. Tedaj ga je prevzelo »sploščenje pred gajanjem na svetu«. To je bilo l. 1918. A že prej je nekaj nastal v njegovi duši zlom, a se ne ve zakaj.⁶ Marsikaj je v tem zelo naivnega, nekako ženskega, in gotovo je značilno, da se vprašuje v njegovi »apologiji« častivka Geister: »Ali je res vse to samo ženska čuvstvenost (da ga je namreč posebno ženstvo oboževalo)? Ali ni vendarle več?«⁷ Mnogo je v teh spisih otroškega, marsikaj nemara tudi otročjega, vsaj nekateri so mu to očitali, kakor naivno sam poroča.⁸

Način Wittigovega pripovedovanja je ljubezniv; ima tudi mnogo zdravega humorja; vendar je tuintam s svojo norčavostjo pri svetih rečeh nespoštljiv, s svojim zbadanjem zlasti tovarišev teologov in cerkvenih zastopnikov pa enostranski in krivičen.

Vsekako pa je v Wittigovih spisih toliko solnčne poezije, da ni čuda, če so se začeli uredniki in založniki trgati za njegove prispevke in so bili mnogi čitatelji vsi srečni, ako so dobili zopet novega »Wittiga«. Zlasti živahno je pisal po letu 1920. Njegove črtice so prinašali Hochland, Heliand, Heiliges Feuer, Tat in drugi listi. Za njegove zbrane spise sta tekmovali zlasti največji katoliški firmi: Herder in Kösel-Pustet.

Vendar ni bila sama poezija, kar je Wittigu odpiralo srca.

Eden najbolj značilnih pojavov naše dobe je neko mistično teženje po verskem doživljanju. To je odpor proti materializmu, ki je s svojo sirovostjo izsušil duše, a tudi proti racionalizmu, ki je poznal le um, a popolnoma zanemaril srca. Ko je še svetovna vojska pokazala vso ničevost enostranske moderne kulture, so duše zahrepenele zopet po prastarih virih življenja, ki teko človeštvu iz religije in religioznosti. Na tisoče in tisoče ljudi zunaj katoliške cerkve se je obrnilo k teozofizmu, v katoliški cerkvi sami se je pa tudi drugim tisočem zahotelo več živega verskega življenja. Mladinsko gibanje zajema vprav iz tega hrepenenja svoje najboljše moči. Po čemer jih je pa toliko hrepenelo, to se je zdelo, da je Wittigu že dano in bodo po Wittigu dosegli tudi drugi. Pri Wittigu, pravi že imenovana

⁶ LJ I 252/3, 280; II 376; I 339—369, 392, 513; I 449, 387; Joseph Wittig 43—44, 37.

⁷ Joseph Wittig, 237.

⁸ Hgw 116.

njegova častivka, smo našli tisto preprostost in pristnost verskega doživljanja, tisto globoko in resnično božje doživljanje, ki smo ga iskali in po njem hrepeneli.⁹ In ne da se tajiti, da so Wittigovi spisi res polni neke preproste, a žive vere, ki nič ne izprašuje, nič ne dokazuje, ampak preprosto veruje, kakor da gleda in ji je samo po sebi umevno, da je tako in da drugače biti ne more. Zato W. tako ljubi šleške mizarje in tkalce in tako rad posluša selške modrijane, ker jim je vera vsem najbolj naraven in najbolj samobiten izraz življenja. Iz te vere zajemajo njegove črtice tisto čudovito domačnost, ki je šleška in vendar obenem občečloveška, ali recimo bolje, občeekrščanska. Takšna je vera vsepovsod tam, kamor še ni segla moderna kultura s svojim razjedajočim naturalizmom.

Posebno pa je Wittig v svojih spisih začel oznanjati eno versko resnico, ki je sicer stara, a se je mnogi premalo zavedajo in jim je zato tako prazna, brez življenskega pomena, to je resnico, da smo odrešeni in božji otroci. Iz te resnice Wittig izvaja življensko modrost, da moramo biti veseli; kako bi mogel biti žalosten, kdor je odrešen in božji otrok? Česa se je božjemu otroku bati, česa naj ne upamo, če je Bog naš — oče? Zlasti v velikonočnem članku »Die Erlösten« glasno odmeva to veselje in res je bil ta članek, kakor so pričali dopisi od vseh strani, za mnoge prava »velikonočna blagovest«.

Kako torej, da je Wittig prišel na indeks?

II

Pomiselki proti Wittigu so se začeli zbujaati zlasti po letu 1922., ko so izšli »Die Erlösten«. Če že ne drugo, so vzbujala nezadovoljstvo bogoslovnih in cerkvenih krogov premnoga verska dvomnja, ki se nahajajo v njegovih spisih. Po objavi te knjižice so pa mnogi začeli sumiti, da tiče za temi dvomji neke usodne zmote in so začeli pazneje motriti Wittigova dela.

A že dvomja morejo napraviti premnoga kvara.

Od pesnika seveda ne moremo zahtevati, da bi tolmačil verske resnice s filozofskimi tenčinami. Toda če rabi pesnik drugačne pomočke, slike, primere, podobe, mora vendar s temi pomočki vsaj negativno dosežati isto, kar dosega teolog s svojimi distinkcijami, namreč da vsaj ne vzbuja zmotnih predstav

⁹ Joseph Wittig, 227.

in misli. W. se brani, češ, da pojmov sploh ne more. »Ich kann überhaupt keine Begriffe leiden.«¹⁰ Toda takšno opravičevanje je že samo dvoumno. Neke jasne misli o verskih resnicah moramo vsekako imeti, le da jih lahko dobimo na dva načina; ali na znanstven način, kakor nam ga podaja teolog, da resnico nekako umsko zremo, ali na umetniški način, kakor nam ga podaja pesnik, da resničnost vere nekako doživimo. V obeh primerih pa nam mora biti jasno, da je tako in ne drugače. Ako pesnik s svojim slikanjem povzroči v duši doživetje nečesa neresničnega, nečesa, kar je z verskimi resnicami v nasprotju, je njegovo slikanje pogrešeno. Čim bolj oddaljene so verske resnice naravnemu umu, tem bolj morata teolog in pesnik paziti, da ne povzročata takšnih znotrajnih predstav ali blodnih doživetij. Saj je to Wittig nekje sam lepo izpovedal. Kar je nejasno, je dejal, to ni Jezusov nauk, to ni katoliško. Kar se da napak umeti, to ni božje povedano.¹¹

V Wittigovih delih je pa vse polno dvoumij.

Wittig pravi n. pr., da je Jezus »veroval« v božje kraljestvo.¹² A če je Kristus Bog, ni veroval, temveč vedel, da je z njim prišlo božje kraljestvo med ljudi. Seveda Wittig ne taji, da ne bi bil Bog. Zopet pravi, da Jezus koncem prvega leta blagovesti sploh ni vedel, kaj poslej.¹³ Dvoumno je njegovo modrovanje o tisočletnem Kristusovem kraljestvu.¹⁴ Močno je vplivalo na Wittiga modernistično mišljenje o verskih dokazih. Dokazi za bivanje božje mu ne vodijo za gotovo k Bogu. Razlogi za verovanje da niso pravi razlogi.¹⁵ Gospodovo vstajenje mu po našem historičnem in juridičnem čutu ni zadostno dokazano; Gospod da ni zadovoljil potrebe sveta po dokazih.¹⁶

¹⁰ E, v ME 79.

¹¹ LJ II 330/1: »Jesus hat nichts versteckt. Seine Lehre ist von unbedingter Klarheit, so daß ich frei und offen behaupte: Was irgendwie unklar und mysteriös ist, das ist nicht die Lehre Jesu, das ist auch nicht katholisch... Alles, was mißverstanden wird, ist nicht göttlich gesagt. Das Göttliche ist klarer als die Sonne.«

¹² LJ I 275.

¹³ LJ I 258.

¹⁴ Hgw 242.

¹⁵ LJ II 83/4; 412, sl.

¹⁶ LJ II 434.

Sv. Janez da je svoje poročilo o evharistiji prilagodil poznejšemu obhajanju zadnje večerje v krščanskih občinah.¹⁷

Zelo čudno je, kako piše Wittig o resničnosti evangeljskih dogodkov in dogem. »Ako bi se ne bil tega učil kot otrok v šoli, ne bi veroval; mislil bi, da je to primer legende, kakor se snujejo legende v življenju in po smrti vsakega izrednega moža. A učil sem se tega kot otrok; pripovedka je z menoj doraščala; sedaj ne morem drugače kakor verovati; če bi tajil, bi izirgal kos iz svoje duše.« Ko govori o globljem spoznanju evharistije, pravi, da je to »nekakšno neposredno gledanje v notranje bistvo stvari«. Za zgled takšnega gledanja pa navaja otroško ravnanje. »Kaj so otroku mar vnanje podobe in oblike! Palica, ki jo dene med noge in z rokami ravna, mu je konjiček. »Volja in volitev naredita palico za konja.«¹⁸ Če bi smeli takšno primeroma resno uporabiti na dogme, bi prišli nujno do skrajnega modernizma! Potem bi bilo tudi bolj umljivo, kako da govori Wittig o »dvojni resničnosti« sv. pisma, historični in drugi, višji.¹⁹

Čudno je tudi, kar še sicer pravi o veri. Pravi, da človek mora kdaj izgubiti celo vero v Boga, kakor si ga na zemlji mislimo in čutimo, da tako mora biti, a da je to ura odrešenja. Šele tedaj je človek zmožen moliti Boga v duhu in resnici!²⁰ Pravi, da mora biti vera življenje, kar je resnično, a da je »naučena« vera ne le prazna, ampak lažniva. »Toliko se je zgodilo v vojski, kakor da bi ne bilo nobene očetovske ljubezni in previdnosti nad zvezdami. Ljudje, ki zanje nihče ni molil ne očenaša, so se rešili, drugi, ki se je zanje tisoč src dvigalo k Bogu, so žalostno poginili.«²¹ Toda če je bila ta »naučena« vera zmotna, je bila le zmotno naučena. To se pravi: Bog ni nikdar in nikjer obljubil, da bo vsako molitev za časne reči uslišal in da se bo njegova očetovska ljubezen in previdnost nezmotno izkazovala v tem! Sicer pa, kako naj mi bo vera življenje, če nima nobene vsebine, in odkod vsebina, če ne, kakor pravi apostol, ex auditu, po pouku? Tudi sicer nepri-

¹⁷ LJ II 221.

¹⁸ Hgw 217, 15.

¹⁹ Hgw 41 sl.

²⁰ LJ II 408/9.

²¹ Hgw 245.

jetno de, ko govori Wittig norčavo o veri, ki »ima dvanajst členov in se uči v treh poglavjih«. ²²

Z nekakšno panteistično dvoumnostjo govori o tem, kako smo božji sinovi; da Boga nekako umorimo, če ne pustimo, da živi v nas; da je Kristus mogočni tok življenja, ki polje po svetu; ne le duhovno življenje, vse življenje v meni da je Kristus in vse življenje da je osebno v Kristusu, zakaj Kristus je življenje. ²³ Zato je tudi napisal svoje življenje, ko so mu naročili, naj napiše Jezusovo življenje; Jezusovo življenje je vse življenje »in Palästina, Schlesien und anderswo«.

O božjem kraljestvu govori tako čudno, kakor da ni večnosti po smrti, ampak vse sedaj. »Teologija pretekle ali bodoče večnosti je zmotna teologija.« Za nas da je dosti gledanja, kar nam je Bog danes. Za nas da je sedanjost prihod Gospodov, sodba božja in božje kraljestvo. ²⁴

In tako dalje.

Njegov apologet Lang pravi, da na preproste ljudi ne vplivajo toliko posamezne trditve kakor tenor vsega dela. ²⁵ To je resnično. Toda če je dvoumnih posameznosti le preveč, se zlijejo končno tudi v dvoumje celote, v celoten dvoumen vtisk.

Niso pa več posameznosti, ampak cela verska filozofija, kar Wittig podaja o božjem delovanju v nas, o zveličavni veri in o cerkvi.

Kakor smo že dejali, je Wittig po pravici začel glasneje oznanjati, da bodimo veseli svoje vere. To svojo blagovest pa utemeljuje na prav poseben način, ki ga smatra za nekaj novega in svojega. Uporabil je za to najprej resnico, ki ji v dogmatiki pravimo »concursum divinum«, nauk o božjem sodelovanju s stvarmi. Teologija uči, da nobena stvar ne more delovati brez božjega sodelovanja; Bog da deluje v vseh stvareh kot prvi vzrok vsega bitja. Le nekaj je, kar ni nikakor učinek božjega hotenja, to je greh; saj greh tudi prav za prav ni bitnost, ampak le neki nedostatek bitnosti, neki nered, neko neskladje; počelo tega neskladja je le svobodna volja, Bog to svobodno dejstvovanje v nasprotju z božjim hotenjem le dopusti. V tem je seveda mnogo skrivnostnega, zato ni čuda, da

²² Hgw 141.

²³ LJ I 91, 341; I 432, 461, 465, 496, 505.

²⁴ LJ II 123 sl; 179, 191, 198.

²⁵ Joseph Wittig, 158.

se glede globljega umevanja niti teologi ne ujemajo. Že tri stoletja se borita med seboj dve bogoslovni šoli; molinisti in tomisti. Tomisti naglašajo bolj božjo vsevzrokovanje, molinisti človekovo svobodno odločevanje.²⁶ Wittig je menil, da ima tomizem rešilno besedo za najhujše duševne stiske naše dobe. Zakaj nismo veseli? Zato ne, ker nas tlači zavest grešnosti. Ko bi se morali veseliti svobode božjih otrok, se neprestano mučimo le z grehi in spovedjo. Tega je pa kriv molinizem, ki preveč poudarja človeško odgovornost. Zato je Wittig začel razlagati ljudem »tomizem«. Čemu se mučite s prejšnjim življenjem in kesate tega, kar je bilo? Tako zvana človeška dejanja in dogodki so pretežno božje delo; tudi dejanja, ki dobe po človekovem grešnem namenu značaj greha in zločina. Ne človek, ampak Bog odloči, ali naj se dejanje izvrši; človek določi dejanju le značaj. Bog in človek sodelujeta, a Bog odločilneje.²⁷ Ne greh, ampak dobrota in vsa delavnost božja je vzrok in razlog vseh dogodkov na zemlji.²⁸ Kar Bog hoče, to se zgodi; in kar se zgodi, to Bog hoče.²⁹ Vse na svetu bi se prav tako godilo, kakor se, tudi če bi človek ne imel svobodne volje, le krivde in zasluženja bi tedaj ne bilo. Zato je neumno govoriti o »izgrešenem življenju«. Tvoje življenje je bilo natančno takšno, kakor ga je Bog hotel.³⁰

Kaj sledi iz vsega tega? To, pravi Wittig, da je tudi neumno kesati se preteklih dejanj. Saj niso bila dejanja greh, grešno je bilo samo zlo mišljenje (*Gesinnung*). Dejanja sama na sebi so vedno kako blagoslovljena in človek ne sme želeči, da bi jih ne bilo. Bog tudi ne bo dal nebes za dobra dela, ampak samo zato, da smo jih z Bogom delali.³¹ Človek se ne sme torej nikoli kesati, da se je kako dejanje zgodilo, ampak le da ni imel morda pri dejanju pravega mišljenja, blage volje. Ker pa imajo verni ljudje večinoma blago voljo, če tudi zelo slabotno, je neumno in znamenje slabe vere, če se ljudje mučijo, saj Bog prevzame odgovornost za vsa dejanja, človek torej ni odgovoren in mu ni treba kesati se in mučiti. Tudi se ni treba

²⁶ Prim. A. Ušeničnik, Uvod v filozofijo II 471—476.

²⁷ ME 37.

²⁸ LJ I 406.

²⁹ Hgw 173.

³⁰ Hgw 205.

³¹ Hgw 190, 214, 192.

brezupno boriti proti dogodkom, ki po božjem sklepu pridejo nanj. A ljudje nečejo tega slišati, ker imajo premalo vere in preveč domišljije; ljudje se hočejo mučiti in trapiti, ker nočejo Bogu priznati deleža pri dejanjih, ki ga ima.³² (S to filozofijo je pokril Wittig tudi spolne zablode mladih ljudi.³³)

Tudi preprosta katoliška zavest, sodimo, mora čutiti, da tu ni vse, kakor bi moralo biti. Ne glede na to, da je zelo dvomljive vrednosti, izrabljati za splošno duhovno življenje enostranska in preporna mnenja iz najtežjih bogoslovnih vprašanj, čuti vsak, da je Wittigovo modrovanje v nasprotju s katoliško zavestjo. Da se človek ne bi smel kesati svojih dejanj? Da ne bi smel obžalovati izgrešenega življenja? Da je sploh neumno govoriti o izgrešenem življenju? Komu se vse to ne upira? A tudi ni resnično, da bi bil to tomizem. Tomisti res zelo poudarjajo božje vzrokovanje, a noben tomist ne bi dejal, da bi se zgodovina vsega človeštva in vsakega človeka posebej prav tako razvijala, tudi če ne bi bilo svobodne volje. Molinizem res bolj vpoštevava svobodno voljo; Bog grehe dopušča in hoče, da bodi radi grehov na svetu tako in tako, da zadene tega človeka za njegovo izgrešeno življenje takšna in takšna usoda. Tomizem bolj naglaša vesoljno božjo vzročnost: Bog hoče ostvariti takšen in takšen svetovni razvoj, toda hoče ga ostvariti vprav s sodelovanjem svobodne volje. Dasi tomizem težje razloži, kako je človek kriv, če izvršuje božje načrte, vendar tomisti ogorčeno odklanjajo misel, da bi bil za zla dejanja odgovoren Bog in ne človek. Wittig tudi preveč loči hotenje in dejanja; v dejanjih se vprav hotenje udeležuje in nikakor ni resnično, da bi dejanja ne bila človekova dejanja. Tudi sv. pismo čisto jasno govori, da bo Bog poplačal ali kaznoval človeška dejanja. Sicer pa Wittig drugod zopet nelogično priznava, da so dejanja tudi človekova dejanja.³⁴ A sklepati bi moral po svoji teoriji, da kot dejanja niso svobodna, kar pa je zopet pogrešeno. Brez dvoma ima ta svoboda meje — človeška svoboda ni absolutna —, vendar je človek tudi glede nekaterih dejanj v nekih mejah resnično svoboden in zato odgovoren. Naivno je, kar pripoveduje Wittig, da mu je neki

³² ME 38.

³³ LJ I 311—326.

³⁴ V nasprotju z vso svojo teorijo pravi nekje celo, da v mnogih rečeh Bog čaka na človekovo privoljenje. (Hgw 215.)

duhovni brat hotel dokazati svobodnost svojih dejanj in je hotel iti v cerkev, a si je na stopnicah spehnil nogo in se mu je tako dokaz ponesrečil. Takšne svobode, da bi človek vse mogel, nihče po pameti ne uči.

Po vsem tem ni čuda, če je napravilo to Wittigovo modrovanje, ki ga v vseh svojih delih ponavlja, dosti zmede, in če so lahkomišelní ljudje sklepali, da smejo vse, in da ni treba nobenega boja in premagovanja, češ saj za dejanja itak Bog prevzame vso odgovornost.³⁵

Dejanja torej po Wittigu sploh niso grešna, grešno je le hotenje, a hotenje zopet ni grešno, kjer je le nekaj dobre, preprosto človeško dobre volje. Ta dobra volja je pa v zvezi z vero. »Če kdo le trdno veruje, da ni mogoč greh, če je dobra volja, ta je odrešen grehov, zakaj z božjo milostjo bo imel vedno dobro voljo... Glej tam le drvarje, kako so dobre volje. Ali meniš, da so brez greha? Verni ljudje so in dobro voljo imajo. Sicer kolnejo in se časih pridušajo; eden ima nezakonskega otroka, ker ni mogel vzeti dekleta, ki je bilo zanj kakor nalašč; drugi je po naravi nagle jeze in maščevalen, enkrat si ni mogel pomagati in je sosedu hišo zažgal... In Kristus, nezmotljivi učitelj, je dejal: Kdor veruje, ta ima večno življenje. Kako je pa to? Mi verujemo in vendar se nam vsak dan primerijo grehi? Da, primerijo se nam grehi, a to niso nobeni grehi, to je le božja sveta volja. Kako bi moglo biti greh, kar storiš z vernim srcem dobre volje?«³⁶ Nekateri mislijo pri veri takoj na vsebino vere, na verske resnice. Gotovo so tudi te važne in svete, toda tudi vera sama na sebi je zelo važna. Vera sama na sebi je moč.³⁷

Ko je prof. Gisler opozoril na to, da je ta nauk o veri čisto soroden Luthrovemu nauku, se je Wittig v dostavkih nekoliko umeknil, češ da je mislil na vero, ki je združena s popolno ljubeznijo (*fides formata*), kljub temu pa je tisti spis (*Die Erlösten*) v zbirki »*Bücher der Wiedergeburt*« nepopravljen ponatisnil. A tudi sicer je ponavljal izraze, ki se komaj dajo katoliško umeti. »Smrtnega greha ne moreš storiti, če

³⁵ Prim. Wittigovo izjavo v medverski reviji »*Una Sancta*« II (1926) 208—213.

³⁶ ME 38, 40, 49/50.

³⁷ Hgw 229.

nisi mrtev.«³⁸ In nasprotno: »Če je v duši greh, tedaj je vse greh, kar duša misli, govori ali dela, naj si bo na videz še tako krepostno; vse je mrtvo, naj si bo na videz še tako živo.« Kako se to loči od heretičnega luteranskega nauka, da »pravični ne more grešiti«, a da »so vsa dela grešnikova greh«?³⁹

Moderno-protestantovskemu in modernističnemu stališču se je približal Wittig s svojim naukom o cerkvi.

Wittigu je cerkev »objektivacija duše«, »projekcija duše na ven«. Mnoge duše so obubožale, tako da se v njih giblje le malo sil, za te zadoščujejo manjše družbe, družina, država, strokovne zveze ali celo le klubi, vse pa, ki menijo, da imajo ali po naravi ali po odrešenju in prerojenju polno zdravo življenje, morajo iskati tudi popolne velike skupnosti, ki naj bo izraz in odsvit njih življenja. Ker je s Kristusom prišlo polno življenje v duše, se je to moralo izraziti v vnanji skupnosti. Če govorijo historiki o ustanovitvi cerkve, je to govorjenje človeško, vnanje in površno. Le enkrat je v evangeliju govorjenje o zidanju cerkve, pri sv. Mateju, drugi trije evangelisti ne rabijo te besede, in če imajo moderni eksegeti tisto mesto pri Mateju za neprištno in če iz vsega Kristusovega nadzemskega vedenja sklepajo, da sploh ni mislil na ustanovitev cerkve, so v tem oziru docela v historičnem pojmovanju in govorje v tem pojmovanju prav: ustanovitve cerkve po pojmovanju historikov in juristov, tvorbe »iz volje moža«, Kristus ni hotel, hotel je pa edinstvo teh, ki vanj verujejo, hotel je ženitvanjsko gostijo, ki bi vse v ljubezni družila, hotel je kraljestvo, ki bi bilo vsejano kot gorčično zrnice, a bi vzrastlo v veliko drevo, hotel je hišo z mnogimi stanovanji. Kristus ni ustanovil cerkve s kako posamezno besedo, temveč z vsemi svojimi besedami; če bi iskali ene takšne besede, ki naj bi bila kakor ustanovna listina, bi bila ta beseda: »Ljubite se med seboj, kakor sem jaz vas ljubil«. Zato je tudi trud apologetov, da bi vnanje dokazali legitimnost cerkve, prazen. Le mi se moramo legitimno razvijati, dokler se ne razvijemo v pravo cerkev.⁴⁰

Dasi nikakor ne zanikujemo, da je v vsem tem mnogo resnice — po pravici se dandanes vedno bolj naglašja, da je cerkev Kristusovo »mistično telo« — je vendar ta nauk v

³⁸ LJ I 216.

³⁹ Prim. Trident. sess. VI can. 7 et 23 (Denzinger¹⁰ nr. 817, 834).

⁴⁰ K (v Kirche u. Wirklichkeit) 189—210.

svojem enostranskem izrazu kot celota modernistična zmeta. Ako je cerkev le izraz duše in je duša »zakon cerkve« in ako Kristus ni cerkve tudi v pravem zmislu ustanovil, kaj je tedaj z ustavo cerkve, ali ni le historičen izraz časovnih potreb, kaj je z zakramenti, ali niso le simboli notranjega duševnega gajanja, kaj je z dogmami, ali niso človeško-socialen izraz človeškega modrovanja, kar je vse pristno modernističen nauk? In res Wittig časih tako govori, kakor da se z modernizmom popolnoma strinja. »Vnanje oblike, pravi, bodisi državne ali cerkvene, socialne sploh, ki v njih živimo, so že docela trhle. Ne prosjачimo, da bi se ohranile. Bog jih bo itak proč vrgel. Cerkev bo ostala, tudi če se porušijo vse njene dosežanje oblike.«⁴¹ O primatu posebej pravi, da se dogmatiki in juristi sklicujejo na Jezusove besede pri Cezareji, odkar »so se začeli rimski škofje boriti za prvenstvo v cerkvi«, a ne pazijo na to, da je Jezus začel prav tedaj govoriti o trpljenju, smrti in vstajenju. »Prišel bo pa nov čas spoznanja. Ta ne bo sicer zanikal spoznav starega časa, a bo iskal novih spoznav in jih bo našel in v njih bodo prišle stare v velikem veličastvu. Sedaj smo še le tako daleč, da so mnogim ljudem stare spoznave zamrzele. A nekdanj bodo uvideli, kako gosenica umrje, da se rodi metulj, kako Jezus mora misliti na smrt, če pravi: moja cerkev.«⁴²

Govoreč o zakramentih pripoveduje, kako je Kristus govoril Nikodemu o prerojenju v primerih vode in vetra. Ali si ne mislimo lahko dandanes prerojenja iz Boga brez krstne vode in brez zvoka zakramentalnih besed? Gotovo da. Torej zakramenti niso več potrebni? »Ako bi bil ti na luni, bi bil prav lahko brez zakramentov. Toda dokler si tu spodaj v vidni cerkvi, moraš rabiti vnana znamenja notranjih dogodkov. Zakaj tudi cerkev mora vedeti, kako si z Bogom, in se ne more zanesti samo na tvojo besedo.« Ali ni tudi to pojmovanje pristno modernistično?⁴³ »Kar nam je Bazilij Veliki mogel povedati skrivnostnega v jasnih filozofskih izrazih o Jezusovem življenju v sveti Trojici ali Tomaž Akvinski o Jezusovem življenju v sveti evharistiji, za to gre hvala okoliščini, da sta se udeleževala bogatega duhovnega življenja na višokih šolah

⁴¹ HgW 244. Ne taji pa pomena takšnih oblik sploh. LJ II 334/5.

⁴² LJ II 195/6.

⁴³ LJ I 220. Vendar moramo dostaviti, da rabi potem vmes izraz, da Sv. Duh »v teh znamenjih deluje duhovno«.

svoje dobe. In cerkev je preizkusila njiju spoznave in njih jezikovni izraz in jih je z veseljem sprejela v svoje slovesne verske odločbe.«⁴⁴ Ali ne tiči v tem modernistična misel, da so dogme elaborati človeškega uma in človeške znanosti, ki jim da družba socialno sankcijo?

S takšnim pojmovanjem cerkve bi bilo tudi v naravni zvezi, kar uči Wittig o splošnem duhovništvu. Dasi neko splošno duhovno svečeništvo s sv. Petrom (1 Petr 2, 5) vsi priznavajo, s tem Wittig ni zadovoljen. Noče se sicer »dotekniti božje ustanove uradnega krščanskega svečeništva«, vendar odločno naglaša, da so v cerkvi v pravem pomenu vsi duhovniki in da izpočetka ni bilo ločitve med klerom in ljudstvom; nič pa da ni bolj naravnega in umljivega na svetu kakor da so tisti, ki so bili nosilci in posredovavci vseh teh čudežnih reči, nekatere može izmed splošnega svečeniškega rodu kristjanov s pokladanjem rok posebej posvetili za upravo svetih skrivnosti, namreč vsem sporočenih nauk in moči.⁴⁵ Ako se umeje to modrovanje tako, kakor je, je brez dvoma vsaj na pol modernistično. Modernisti zanikujejo božjo ustanovo svečeništva v ožjem zmislu v cerkvi in pravijo, da se je le-to naravno razvilo, Wittig se sicer vprašanja o božji ustanovi »noče dotekniti«, a dejansko razlaga razvoj svečeništva vprav kakor modernisti. — —

Če vse povzamemo, se ne bomo čudili, da se je cerkvi le preveč zdelo teh dvoumij in da je zasumila za temi dvoumji temeljne moderne zablude o veri in cerkvi. Vsekako se ji je zdelo, da morejo takšna neprestana dvoumja ob siceršnji očarljivi obliki napraviti med katoličani, zlasti med mistično razpoloženo mladino največjo zmedo. Zato je postavila 22. julija 1925 tista Wittigova dela, ki so v njih ta dvoumja posebno izrazita, na indeks. In ne vemo, kakšen pomen naj bi imel indeks, če ne prav tega, da z njim cerkev svoje čuva zmede in zmot. Ako kdo sploh zanikuje upravičenost indeksa, se z njim tu ne bomo pravdali, a to rečemo, da ni ne cerkvi vdan kato-

⁴⁴ LJ II 38. Vendar tolmači na drugem mestu razvoj dogem zopet popolnoma pravilno: »Kar Jezus sedaj uči, je kakor travnik s tisoč razcvelimi cveticami in tisoč cvetnimi brsti in tisoč cvetnimi klicami. Kar je pa Kristus nekdan učil, je bilo bolj kakor pomladna setev ali kakor rožni vrt v maju, ko se še ni noben brst razcvel.« (LJ II 44.)

⁴⁵ AP »v Kirche u. Wirklichkeit 21—43).

ličan ne mož, ki bi bil preučil psihologijo dvomov in nevere. Zakaj dejstvo je, da nič ne povzroča v duhovih večje zmede kakor zmedene verske knjige!

Da ni storila cerkev Wittigu nobene krivice, je razvidno tudi iz tega, kako sodi o njem vnanji svet. Medverska revija »Una Sancta« pravi, da je Wittig povzročil gibanje, ki bo uvedlo likvidacijo protireformacije; on da spada h kristjanom, ki so obenem katoliški in evangelijski; on spravlja domov resnično vsebino lustrstva, v njem je doživetje, da med katolicizmom in luteranstvom ni nasprotja, dokler je nad njima enotna stavba. Wittig govori iz skupnosti vseh kristjanov, iz ekumenske ljubezni.⁴⁶ Ali ni s tem rečeno, da stoji Wittig ne na katoliškem, ampak na modernem medverskem stališču, ki hoče zakriti vsa bistvena nasprotja konfesij in ver z neko omledno, brezdogemsko, zgolj čustveno religioznostjo? Huje Wittiga s katoliškega stališča ni mogoče obsoditi!

Toda če je že Wittig prišel na indeks, zakaj še ekskomunikacija, izobčenje iz cerkve?

III

Ko je že leta 1922. cerkvena oblast zahtevala od Wittiga nekaterih pojasnil, je le-ta dal neka pojasnila z raznimi distinkcijami in ne brez mahljaja proti »šolskim možem«, juristom in filozofom, češ da so še le ti zanesli med preproste ljudi zmedo. »Zaupam pravemu Duhu, je dejal, ki sem se izročil njega varstvu in vodstvu pri vsaki vrstici, da bo dal tudi dobromislečim čitateljem pri vseh podrobnostih pravo umevanje.« Končno je izjavil, da vsekako »ostane katoličan«⁴⁷. Toda pomiselki niso več potihnili. Ko je Wittig hotel izdati »Leben Jesu«, ni dobil več cerkvenega »imprimatur«, ki je za religiozna dela potreben. (Kösel ga je izdal brez »imprimatur«, češ da je leposlovno delo.) Medtem je cerkvena oblast naložila nekaterim teologom, naj natančno preuče Wittigova dela in podajo svojo sodbo. Po daljših preiskavah je izšel 22. julija 1925 odlok rimske kongregacije, ki je postavil že v uvodu imenovana dela na indeks. Ker je prišla kongregacija do prepričanja, da

⁴⁶ Una Sancta. Ein Ruf an die Christenheit II (1926) 174, 183 sl.

⁴⁷ Prim. Una Sancta II 208—213, kjer je Wittig sam po ekskomunikaciji objavil te reči.

nekateri Wittigovi nauki »do temeljev rušijo katoliški nauk«, je zapovedala z reskriptom 3. avgusta 1925, naj Wittig poda tudi veroizpoved proti modernistom in naj znanprej ne izda nobenega religioznega dela brez njene vednosti.

Tu pa se začena tragika.

Wittig je tako lepo pisal o ponižanju, da je za kristjana zveličavno, in da je križ »matematična formula življenja«. »Vsak dan,« je dejal, »se pripravljam na življenje v sramoti, to se mi zdi celo bolj potrebno kakor vsakdanja priprava na smrt.«⁴⁸ Ko je sedaj prišla ura, da bi se ponižal in izpovedal katoliško vero, mu tega ni dala samozavest. Odgovoril je, da ne (4. okt. 1925).

Načelno sicer priznava cerkvi pravico prepovedavati čitanje knjig, toda prepoved njegovih knjig da je »docela neosnovana«. Imel da je najboljšo voljo zvesto služiti cerkvi z vsemi močmi do konca, a cerkev da mu je to službo slabo poplačala. Zakaj mu niso povedali podrobno razlogov, da bi bil, kar treba, raztolmačil ali popravil. Debela neresnica je, da podira s svojimi spisi katoliško vero. Sto in sto pisem da ima, da so privedle njegove knjige mnoge ljudi k veri. Ako se sklicujejo nekateri lehkomišelní za svojo lehkomiselnost na njegove knjige, jih le-ti še brali niso, ali bi bili ostali tudi tako lehkomiselni. Ali naj se radi njih tisočim drugim odtegne kruh, ki po njem hrepene? »Te neresnične utemeljitve,« pravi, »ne morem s svojim podpisom in dejanjem potrditi, po moji vesti ne!« Prepoved da ga je že v prvih dveh mesecih moralno in materialno zelo oškodovala; nemoralno pa da je koga s pravnimi sredstvi oškodovati, ne da bi se mu javno povedalo, da je moralo tako biti in da ni nobene druge poti; v tem primeru da so bile mnoge druge poti, zato take prepovedi nima za obvezno.⁴⁹ Ali se Wittig ob teh tožbah res ni nič spominjal pravde o delcu »Die Erlösten«, kjer je pokazal čudno trmo, a še bolj čudno potem, ko je svoje dvomljive nauke ponavljal in še množil? Prav je dejal o njem biograf-apologet, da je Wittig res na videz nežen in mehak, a v resnici »nepopustljiv«.⁵⁰

Glede veroizpovedi pravi, da jo je že enkrat podal, v drugič da je ne more več. S tem bi nekako izpovedal, da je res pre-

⁴⁸ LJ II 389; Joseph Wittig, 9.

⁴⁹ Una Sancta I. c.

⁵⁰ Joseph Wittig 33.

lomil prisego. Rim ne ve, kaj je modernizem, ali pa ne pozna njegovih del. »Moj odgovor ne pomeni, da odrekam pokorščino, ampak le, da sem že storil, kar se zahteva in da tega v tej zvezi po svoji vesti ne morem več ponoviti.«⁵¹ Tu je Wittig dejansko vendarle odpovedal pokorščino. Z izpovedjo vere bi bil izpovedal, da hoče biti zvest katoliški cerkvi in če je kaj zagrešil, da preklicuje. Kako bi moglo biti to proti vesti? Bilo je samo proti pretirani samozavesti.

Jasno je, da se s takšnim odurnim odgovorom cerkev ni mogla zadovoljiti. Po pravu je bil Wittig nepokoren cerkvi in ker veroizpovedi ni hotel podati, tudi sumljiv krivih naukov (*suspectus de haeresi*). Ako tak človek kljub opominom šest mesecev vztraja v svoji trmi, ga po kan. 2315 cerkev smatra za heretika, ki ga zadenejo kazni za heretike. Zato je kongregacija z odlokom 14. maja 1926 naročila breslavskemu škofu kot Wittigovemu ordinariju, naj objavi, da so Wittiga zadele kazni kan. 2314.⁵² Med temi kaznimi je na prvem mestu ekskomunikacija ali izobčenje iz cerkve.

Tako je zadela Wittiga ekskomunikacija.

Toda dejal bi kdo: Ali ni mogoče, da je Wittig vendarle nedolžen? da si ni v svesti nobene herezije? da ga je cerkev po krivem obsodila in izobčila? Potem: ali ni vest zadnji pravec našega delovanja? Ako je delal Wittig po svoji vesti, mu nobena ekskomunikacija nič ne more! Ali ni cerkev izobčila tudi Devico Orleansko, a danes je svetnica?

Takšni in podobni ugovori se res čujejo, a odkrivajo le neumevanje stvari ali pa neko zamrzo zoper cerkev, izvirajočo iz modernega individualizma.

Da mora človek ravnati po svoji vesti? Gotovo da. Toda pravemu katoličanu pravi vest tudi to, kar je dejal Kristus: »Kdor cerkve ne posluša, naj ti bo kakor pogan!« (Mt 18, 17). Ali je res cerkev kaj posebnega zahtevala, ko je zahtevala, naj poda veroizpoved? Kolikokrat cerkev to zahteva!⁵³

A cerkev se je morda zmotila, ko je sumila v Wittigu heretično mišljenje? Ali se ni res zmotila pri Devici Orleanski?

⁵¹ Una Sancta I. c.

⁵² Ta »declaratio« je objavljena tudi v »Kath. Kirchenzeitung« 24. junija 1926, št. 25, str. 216.

⁵³ Prim. Codex iur. can. I. III, tit. XXIV: De fidei professione.

Že to, da morajo za primer iskati Device Orleanske, kaže, kako malo osnovan je ta ugovor. Res je mogoče, da se cerkev v takšnih sodbah, ki jih izreče kongregacija, zmoti, in tudi je res mogoče, da cerkev nedolžnega izobči. Toda ne navajajmo za primer Device Orleanske! Takšen primer vprav kaže, kako je to nekaj izrednega in izjemnega. Device Orleanske ni obsodil Rim, ampak omejeno pokrajinsko cerkveno sodišče v izrednih razmerah pod močnimi političnimi vplivi. In šlo je res za pojave, ki bi mogli biti po naziranju tedanje dobe čarovniški, to je, končno demonski. Devica Orleanska je pa imela živo zavest, da jo je Bog klical in Bog vodil, zato se po svoji vesti temu ni mogla in ne smela izneveriti ter rajši sprejeti nase zmotno cerkveno obsodbo, pozivajoč se na sv. očeta v Rimu. Pri Wittigu pa gre za spise, ki so odprti pred vso javnostjo. Ne gre niti za to, kaj je Wittig mislil povedati, ampak kaj je povedal. Te spise je cerkev preučila in obsodila, ker so v njih očitne zmote ali vsaj takšna dvoumja, da bi lahko napravili v duhovih največjo zmedo in jih zavedli v moderne zablode. Toliko razboritosti in razsodnosti pa moramo vendar cerkvi priznati, da ne bo ne lehkomišelnost presojala, ne lehkomišelnost obsojala. In če Wittig na to s praznimi izgovori ni hotel podati veroizpovedi, je cerkev za modernističnim izražanjem morala podstaviti tudi uporno modernistično mišljenje in ga radi upornosti izobčiti. A če se je cerkev vendarle zmotila? Sv. Tomaž Akvinski je razmišljal tudi o vprašanju, ali se ne more zgoditi, da cerkev koga krivično izobči, in spoznal je da. Izobčenje, je dejal, je lahko krivično zlasti na dva načina. Prvič tako, da je izobčenje proti pravu, proti kanonom. Takšna ekskomunikacija je nična in se tisti, ki ga zadene, lahko pritoži; ne sme je pa uporno prezirati. Drugič pa tako, da je vzrok na videz pravičen, v resnici ga pa ni (kakor bi bilo v našem primeru, če bi bila cerkev Wittiga izobčila radi dozdevnega upornega modernističnega mišljenja, ki bi ga v resnici v Wittigu ne bilo). Tedaj, pravi sv. Tomaž, naj izobčenje ponižno sprejme ekskomunikacijo in »bo z zasluženjem ponižnosti izravnal škodo izobčenja«.⁵⁴ To je zares krščanska verska filozofija; sprejeti ponižno zmotno obsodbo, ne odpovedati cerkvi ljubezni in po-

⁵⁴ S. Thom., Summa theol. Suppl. q. 21, a. 4: »Et tunc si humiliter sustinet, humilitatis meritum recompensat excommunicationis damnum.«

kerščine in zaupati v Boga, ki je kot čarovnico pontžano Devico Orleansko povišal med svetnice!

Žal, da pri Wittigu, kakor vse kaže, ni takšnega razpoloženja. Zakaj, kakor poroča »Kath. Kirchenzeitung«⁵⁵, je Wittig začel izdajati v Berlinu s protestantom V. Weizsäckerjem in judom M. Buberjem versko revijo »Die Kreatur«.

Ali ni cerkev vendarle globlje gledala, kakor se komu zdi?

PREGLEDI.

DRUGI PRAVNIŠKI KONGRES V LJUBLJANI.

Univ. prof. dr. Metod Dojenc.

Svrha pravniških kongresov je prvič ta, da se udeleženci različnih pokrajin medsebojno spoznavaajo, druga, še važnejša pa je, da se o perečih pravniških vprašanjih temeljito posvetujejo in dajo zakonodavnim činiteljem nekako z višje nestranskske tribune nasvete, kaj je v zakonodaji odstraniti, kaj zboljšati, kaj docela nadomestiti z novimi uredbami. V tem zmislu so pravniki naše države leta 1924. priredili svoj »pravniški zbor« v Zagrebu, ki je v prvi vrsti organiziral institut kongresa in mu dal statut, drugo zborovanje v Beogradu leta 1925. je imelo že naslov »Prvi kongres pravnikov«, letos pa se je sklical na čas od 9. do 11. septembra v Ljubljano »Drugi kongres pravnikov kraljevine SHS«. Bilanca predidocih dveh zborovanj je bila glede zblizevanja pravnikov vseskozi ugodna, glede druge pa se je pokazalo, da klici pravnikov še niso našli pravega odmeva tam, kjer bi se morali slišati. Politične strasti še vedno pregluševajo resno delo nestranskske inteligence, zbrane na pravniškem kongresu, ki vidi v pravu, da se poslužim izraza pred kratkim umrlega genialnega jurista Franca Kleina, ne golo in pusto zaščitno pravilo, ampak polnokrven element narodne dobrobiti in prosvete. Pri otvoritvi drugega kongresa v veliki dvorani hotela Uniona, katerega se je udeležilo aktivno skoraj 1000 pravnikov, med njimi največje število iz Srbije, se je kongresni predsednik dr. Danilo Majaron narahlo dotaknil tudi te strune, a ob sklepu kongresa sta še dva druga zastopnika pravoznanstva, beograjski odvetnik Aca Pavlović in zagrebški univ. prof. dr. Josip Šilović, jasno in na ves glas izrekla svoj ceterum censeo, da mora v bodoče postati to drugače.

V okviru tega poročila o zunanjih sijajnih prireditvah, glede katerih si je stekla največje zasluge mestna občina Ljubljana, ne

⁵⁵ 2. sept. 1926, št. 35, str. 305.

bom govoril. Pokazati hočem le, kje in kako je kongres zasidral svoje moči in kakšni so bili uspehi.

Po svojem statutu razpravlja kongres o tistih tematih in ustvarja o njih svoje resolucije, ki jih določi stalni odbor kongresa v sporazumu s pravniki strokovnimi organizacijami vse kraljevine. O določenih tematih je izdal odbor že mesec pred kongresom brošuro »Osnutki referatov in koreferatov« ter jo razposlal med prijavljene udeležence. Referenti in koreferenti so dali na prvi plenarni seji svoja poročila, dan za tem so sekcije — civilnopravna, kazenskopravna in javnopravna — debatirale o resolucijah, ki so jih priporočili poedini referenti in koreferenti, na zadnji dan se je sklepalo zopet v plenarni seji vsega kongresa brez debate, ali se v sekciji sprejete resolucije odobrijo ali zavržejo.

V civilnopravni sekciji je bil na dnevnem redu predmet posebne važnosti in največjega zanimanja: »izenačenje bračnih prav v kraljevini«. Ne bi smel iti preko marsikaterih podrobnosti iz diskuzije o tem problemu, o katerem je govorilo razven referenta in treh koreferentov še 12 govornikov. Vendar v tem kratkem obrisu krongresovega dela tega ne storim, marveč prepuščam dotično obrazložbo tovarišu profesorju Kušeu, ki je bil glavni referent in poda poročilo v posebnem članku »Časa«. Na tem mestu bodi le radi popolnosti navedeno, da je sekcija soglasno zahtevala takojšnje izenačenje vseh bračnih zakonov, a samo z neveliko večino je sprejela resolucijo, da je glede oblike braka uvesti vse-skozi obligatorni civilni brak. V plenarni seji je bila ta zadnja resolucija sprejeta s prav izdatno večino. — Drugi predmet razpravljanja teh sekcij je bilo »valorizacijsko vprašanje«. Mnenja o tem, ali je stalni odbor kongresa prav storil, da je dal temu važnemu, pa tudi kočljivemu predmetu tako širok okvir za razpravljanje, so bila deljena. Zdi se mi pa, da je debata v sekciji jasno pokazala, kako umestno je bilo, da se je dopustila vsestranska razjasnitev tega vprašanja. Sicer nobena od troje stavljenih resolucij ni dobila večine glasov v sekciji, in vendar se utegne zakonodavna oblast iz debate prepričati o tem, da se treba s problemom valorizacije malo resneje pečati kot doslej. Menda je hotela ironija usode, da so prinesle Službene Novine baš na dan zaključka kongresa, to je 11. septembra t. l., besedilo zakona »O valorizaciji bilančne vrednosti in investicij pri družbah zavezanih javnemu polaganju računov«, ki sega prav lepo kapitalističnim velepodjetjem pod pazduho, dočim se za velike sloje srednjega ali še nižjega stanu, ki jih je razvrednotenje denarja zadelo v živo, še ni izdal prav noben zakon. In vendar bi se vsaj na polju zapuščinskega, rentnega in zavarovalnega prava lahko ublažilo mnogo bede, ako bi se dala sodnikom zakonita prilika, da bi mogli v kričečih primerih oškodovanja vsled padle denarne vrednosti odpraviti krivico v smislu izenačevalne pravičnosti. V sekciji je bilo le prav malo govornikov mišljenja, da se dajo valorizacijske neprilike popraviti že na podlagi dosedanje zakonodaje. Mišljenje, da je treba vsako valorizacijo

odklanjati, tudi ni prodrlo. Slednjič niti tretja, še najsimpatičnejša resolucija ni dobila večine, ki se je postavila na stališče nominalistične teorije državnega denarja kot zakonitega plačilnega sredstva, pa je smatrala, da je možno doseči vpoštevanje velikih izprememb pri kupovalni moči denarja zgolj s posebnimi zakonitimi odredbami. Pri tem položaju kongresnemu predsedništvu ni preostajalo drugo, nego ugotoviti negativni rezultat sekčnega razpravljanja in glasovanje o tem predmetu v plenumu odstaviti z dnevnega reda. — Tretje vprašanje, ki je zaposlevalo civilnopravno sekcijo, je bilo »vprašanje notarijata«. Dotična resolucija, ki je bila v plenumu z ogromno večino sprejeta, zahteva okvirni zakon, s katerim naj se institut notarijata uredi po sistemu t. zv. čistega notarijata ter naj se obdrži, kjer že obstaja, kjer ga pa še ni (v Srbiji, Črni gori in Bosni), pa naj se postopoma uvede, in sicer najprej v velikih prometnih centrih.

V kazenskopravni sekciji je bil edini predmet razpravljanja vprašanje, »ali naj država plača odškodnino za nepravilčno uvedeni zavarovalni in preiskovalni zapor«, ali pa naj ostane tako, kakor je predlagalo ministrstvo pravde v projektu za edinstveni kazenskopravni red, da pride do plačanja odškodnine samo, če je bila kazen na svobodi izvršena na podlagi sodbe, ki je po izvršitvi kazni uničena. Sekcija je predlagala resolucijo, ki se postavlja na pritrjevalno stališče, vendar je poskrbela za izvestne kavlje v prilog državni blagajni. V plenumu je bila resolucija soglasno sprejeta.

Javnopravna sekcija (za državno, upravno in finančno pravo) se je pečala s tremi temati; o vseh se je pokazala skoraj popolna enotnost naziranja. Glede »pravnega značaja in tehnike naših finančnih zakonov« je zahtevala resolucijo, da naj se budgetni in dvanajstinski zakoni drže zakonito predpisane vsebine in naj nikar ne vlačijo v svoje besedilo celih novih zakonov drugačne narave, pooblastila pa naj se dajejo ministrom samo glede finančnih kreditov njihovega področja. Nočemo daljnjih podrobnosti navajati, ugotovimo le dejstvo, da se v tej resoluciji nujno zahteva spoštovanje ustave, obsoja pa način doslejšnjega ustvarjanja finančnih zakonov, ko se tik pred koncem budgetne dobe brez temeljite priprave na strani predlagateljev in brez možnosti vsestranskega razmotrivanja novih zakonitih odredb iztisne iz parlamenta pester konglomerat, ki redno razočaruje strokovnjake in bega javnost radi vratolomnosti zakonodavstva. — Drugo vprašanje se je tikalo problema »državljanstva«. Nujnost ureditve državljanstva leži na dlani. Naša država je prevzela državljane različnih držav, dala je vsem tem državljanom v ustavi enotno državljanstvo, pa doslej še vedno ni ustvarila zakona o tem, kako se državljanstvo pridobi ali zgubi. Dotična resolucija daje jasne smernice, po katerih načelih naj se to vprašanje reši; rešitev pa mora priti v interesu časti in ugleda naše države kar najnujnejše. — Problem »reorganizacije upravnega sodstva« je našel tem večje zanimanje, ko je obče znano,

da pravniški svet v Srbiji z upravnimi sodišči, kakor so bila ustvarjena kmalu po ustavi, nikakor ni zadovoljen in se tega instituta prav malo, po nekodi kar nič ne poslužuje. Diskusija v sekciji pa je problem, vendarle tako lepo razjasnila, da je bila njena večinska resolucija, ki priznava ustanovo upravnih sodišč za dobro in zahteva celo njeno poglobitev in razširitev, v plenumu z navdušenjem sprejeta. —

To je bilo delo drugega pravniškega kongresa v Ljubljani. Stalni odbor kongresa mu je stavil toliko nalog, da so bili mnogi mnenja, češ: preveč bo. A kongres skoraj tisoč aktivno delujočih juristov, praktikov in teoretikov, jih je rešil v lepi složnosti tako, kakor je bilo pričakovati: edino s strokovnjaškega, torej nadstrankarskega vidika in utrl pota ali vsaj ustvaril podlago za presojo pravih smernic za nekatera prevažna vprašanja zakonodavstva. V drugih državah vlada in parlament uvažujeta mnenja pravniških kongresov s polnim razumevanjem. Upajmo, da bo tudi pri nas tako. S tem šele bo trud udeležencev kongresa pri delu, ki so ga opravili nesebično in iz ljubezni do svoje nacionalne države, po zasluženju poplačan.

PROBLEM IZENAČENJA ZAKONSKIH PRAV NA DRUGEM KONGRESU PRAVNIKOV V LJUBLJANI.

Univ. prof. dr. Rado Kušej.

Že po osnutkih referatov in koreferatov, ki jih je izdal stalni odbor kongresa v tisku približno mesec dni pred njegovim sestankom, je bilo pričakovati o tem ravno tako važnem kakor nujnem predmetu zelo živahnih razprav. Debata v sekciji 10. septembra pa ni bila samo živahna, temveč strastna.

Pisec teh vrstic je zagovarjal v svojem referatu v bistvu sledeče teze:

1. Pravna sigurnost v vsej državi zahteva nujno takojšnjo vstvaritev enotnega za vso državo in vse državljane enako veljavnega civilnega zakonskega prava, v katerem morajo biti pogoji za veljavnost ter razlogi za ničnost in za razvezo zakona enako urejeni za vse državljane brez ozira na njihovo versko pripadnost.

2. Obstoj posebnega grajanskega zakonskega prava ne nasprotuje načelom nobene izmed v državi usvojenih ver.

3. Samostojno grajansko zakonsko pravo zahteva tudi a) samostojno grajansko obliko za sklenitev zakona, b) izključno pristojnost grajanskih sodišč v zakonskopравnih sporih.

4. Civilnemu zakonskemu pravu ustreza načelno civilna oblika poroke. Vendar je s tem načelom združljivo, da se prizna civilnopravna veljavnost tudi v verski obliki sklenjenemu zakonu, ako so izpolnjeni vsi pogoji, ki jih za veljavnost postavlja civilno zakonsko pravo.

5. Država je po meddržavnih dogovorih in po ustavi zavezana, da na teh načelih zgrajen ženitbeni zakon donese.

Prvi koreferent g. Aleksander T. Andrijević, sudija apelacionog suda u Skoplju, je zagovarjal obvezni civilni zakon za vse državljane, neizvzemši muslimane, kojih privilegij po čl. 109. ustave in čl. 10. pogodbe o zaščiti manjšin bi obstojal zgolj v tem, da bi njihove zakonskopravne spore razsojali šeriatski sodniki.

Drugi koreferent g. dr. Bertold Eisner, senatni predsednik vrhovnega sodišča v Sarajevu, se je zavzemal za fakultativni civilni zakon, tako, da bi bilo strankam prepuščeno, ali se hočejo poročiti pred civilnim uradnikom ali pred svojim dušebrižnikom. Stranke bi morale pred cerkveno poroko izpolniti vse pogoje civilnega zakonskega prava. Za muslimane smatra referent nadaljnji obstoj njihovega šeriatskega zakonskega prava kot ustavno in mednarodno zajamčen.

Tretji koreferent g. univ. prof. dr. Edo Lovrić v Zagrebu je opozarjal na etično stran zakona in na pojmovanje širokih mas ljudstva, katerim je zakon kot zakrament nekaj svetega. Kakor je v ustavi in v pogodbi o zaščiti manjšin muslimanom zajamčeno njihovo šeriatsko, tako naj se ohrani tudi katoličanom njihovo cerkveno zakonsko pravo, kakor je uzakonjeno v drugem poglavju občega državljanskega zakonika bivše Avstrije iz l. 1811. To poglavje, v smislu katerega vrše vso jurisdikcijo v zakonskopравnih sporih civilna sodišča, naj se uzakoni po primerni reviziji obenem s poznejšimi predpisi o zasilnem civilnem zakonu za vso državo, tako da bodo v pretežni večini sklenjeni zakoni grajansko- in cerkvenopravno veljavni.

Iz navedenega izhaja, da so bili vsi referenti edini v tem 1. da je enotno grajansko zakonsko pravo nujna potreba, 2. da imajo vršiti jurisdikcijo v zakonskopравnih sporih za državno območje državna civilna sodišča, 3. da mora novi edinstveni zakon neobhodno usvojiti civilno obliko poroke. Glede obveznosti te oblike pa so se mnenja razhajala. Dočim je bil g. prof. Lovrić samo za zasilni civilni zakon (Notzivilehe), sta priporočala pisec teh vrstic in g. dr. Eisner, da se prizna veljavnost tudi cerkveno sklenjenim zakonom, ako so stranke izpolnile vse pogoje grajanskega ženitbenega prava, z drugimi besedami, zavzemala sta se za fakultativni civilni zakon, a g. Andrijević je zahteval uvedbo za vse enako obveznega, ali kakor ga tudi nazivamo, obligatornega civilnega zakona.

Sekcija, ki je imela sklepati o resoluciji glede tega vprašanja, je kazala zanj vsestransko zanimanje. Iz vseh govorov je odsevalo globoko razumevanje problema. Popolna enotnost je vladala glede pristojnosti civilnih sodišč za razsojanje zakonskopравnih sporov. En sam govornik je plediral še za nadaljnjo kompetenco cerkvenih sodišč v vseh primerih, v katerih bi šlo za cerkveno poroko, toda on očitvidno ni pomislil, da bi bila po novem zakonu cerkvena oblika

v državnem območju veljavna samo radi tega, ker jo priznava gra-jansko ženitbeno pravo, ki daje strankam dve obliki na razpolago. Vsem drugim je bilo to vprašanje popolnoma jasno. Enotnost v naziranju je vladala tudi glede civilnopravne dopustnosti razveze katoliških zakonov iz enakih razlogov, kakor za pripadnike vseh drugih ver. Izjemo je tvoril edino le g. prof. Lovrić, ki si je usvojil v tem pogledu stališče slovensko-dalmatinskega o. d. z.

Križala so se mnjenja v bistvu samo glede obligatornosti ali fakultativnosti civilnega zakona. Člani sekcije so bili deljeni na dva tabora: eden in to številčno močnejši del, je bil odločno za obče obvezen civilen zakon in je opiral svojo zahtevo zlasti na argument, da je sklenitev zakona pravni posel, zakonsko razmerje pravno razmerje, da je pravo treba popolnoma ločiti od vere in da je samo na ta način mogoče temeljito odpraviti v državi obstoječi kaos, katerega da so v glavnem kriva različna nasprotujoča si verska zakonska prava. Zagovorniki fakultativnega civilnega zakona pa so opozarjali na dejstvo, da je ta sistem v veljavi v največjih svetovnih državah, kakor v Angliji in Severni Ameriki, da ga je uzakonila po prevratu tudi Češkoslovaška, da je z njim povsem zadoščeno načelom ustave in našim meddržavnim obvezam, da bi se s to rešitvijo problema čuvala stare tradicije v širokih plasteh našega naroda in da bi končno tudi cerkev ne imela povoda, da smatra novo ureditev zakonskega prava kot proti njej naperjen sovražen čin. Mišljenje te struje v sekciji je izrazil g. univ. prof. dr. Arandjelović iz Beograda v sledečem predlogu:

1. Država propisuje materialne uslove za sklopanje braka;
2. ostavlja se gradjanima, da zaključé brak pred gradjanskom ili crkvenom vlašću;
3. ako crkvena vlast neće da zaključi brak zato, što traži još neke materialne uslove, koje država ne traži, brak će zaključiti gradjanska vlast;
4. država propisuje uslove za razvod svakog braka, bilo da je zaključen pred državnom ili crkvenom vlašću;
5. državni sudovi razvođe sve brakove.

Ta predlog se vsebinsko sklada s predlogom pisca tega članka kot glavnim referentom ter s predlogom koreferenta dr. Eisnerja. Točka 3. prof. Arandjelovićevega predloga je brez stvarne važnosti, ker je pri fakultativnosti verske ali civilne poroke sama ob sebi razumljiva.

Po sklepu več kot triurne debate so se zedinili vsi referenti razun prof. Lovrića na sledečo resolucijo:

Kongres izražá svoje mišljenje:

I. Pravna sigurnost u čitavoj državi nužno traži, da se donese još pre unificiranja gradjanskog prava jedinstven gradjanski ženitbeni zakon, koji da predvidi uvjete za valjanost i uzroke za razvod braka za sve gradjane bez razlike vere sasvim jednako.

Taj zakon da ne dira u posebna prava muslimana.

II. Gradjanski ženitbeni zakon mora; a) usvojiti civilnu formu za sklapanje braka; b) izreči, da se i crkvenoj formi prizna valjanost, ako su stranke izpunile sve uvjete ženitbenog zakona; c) odrediti, da bračnopravne sporove sude isključivo gradjanski sudovi.

Referenti z g. predsednikom sekcije dr. Babnikom so bili mnenja, da se točki a) in b) pod II. ne izključujeta, kajti novi ženitbeni zakon bi moral usvojiti civilno obliko za sklepanje zakona celo v primeru, da bi jo pripuščal samo tedaj, kadar verski organ sodelovanje pri poroki odkloni iz razloga, ki v civilnem pravu ni priznan (Notzivilehe). Tem neobhodnejše je usvojenje civilne oblike poroke pri fakultativnem civilnem zakonu, na katerega je končno pristal tudi g. Andrijevič, tako da predlog na obče obvezen civilni zakon sploh od nobenega referenta v sekciji stavljen ni bil.

Glasovanje o resoluciji, na katero so se zedinili referenti Kušej, Andrijevič, Eisner, se je vršilo po odstavkih. Prvi odstavek pod I. je bil soglasno sprejet. Samo g. prof. Lovrić se je zdržal glasovanja.

Dostavek glede posebnega prava muslimanov je bil z veliko večino odklonjen.

Točki a) in c) pod II. sta bili z veliko večino sprejeti, točka b) pa je bila z znatno večino odklonjena. Samo v zvezi z odklonitvijo točke b) se more sprejetje točke a) v smislu obče obveznega civilnega zakona razlagati. V formulaciji točke a) to načelo ni izraženo, ker so predlagatelji resolucije imeli v vidu tudi cerkveno obliko poroke kot jus dispositivum, ki se ga stranke lahko poslužujejo ali pa tudi ne. V točki b) je prišel stvarno in po vsebini tudi prof. Arandjelovićev predlog do izraza. Zato je bilo razburjenje njegove grupe po končanem glasovanju v sekciji stvarno neupravičeno. Kakor je ostal predlog referentov glede dispositive cerkvene oblike zakona v manjšini, bi bil propadel tudi prof. Arandjelovićev predlog, tudi če bi bil prišel tak, kakor je bil stavljen, na glasovanje.

V plenumu se je 11. septembra glasovalo samo o resoluciji, kakor je bila v sekciji sprejeta. Na mesto točke b) pod II. je prišla točka c) od referentov predlagane resolucije. V tej zvezi pa pripušča točka II. a) širšo razlago, kakor je bila od glasovalcev v sekciji mišljena, kajti načelo civilne forme je udejstveno tudi že tedaj, če bi ženitbeni zakon civilne poroke ne predpisal obvezno, ampak jo prepustil volji strank ali jo celo omejil na obseg tako zvanega zasilnega civilnega zakona.

Dejstvo je, da v besedilu »gradjanski ženitbeni zakon mora usvojiti civilnu formu za sklapanje braka« zahteva po obligatornem civilnem zakonu ni jasno izražena in da je ostalo vprašanje fakultativnosti cerkvenih zakonov v plenumu kongresa odprto. Ker je plenum glasoval samo o zgorajšnjem besedilu, ne pa tudi o točki II. b) od referentov predlagane resolucije, se ni izjavil ne za ne proti

veljavnosti verskih zakonov. Prevelika vnema v sekciji za obligatornost civilne poroke je posvetila premalo pazljivosti besedilu. Zato sklep plenuma ne izraža tega, kar je večina sekcije izraziti hotela. Bodoči ženitbeni zakon pa bo ostal popolnoma v okviru sprejete resolucije, če se bo odločil za fakultativno in ne za obligatorno civilno poroko.

KMETSKI DNEVI V MARIBORU.

Dr. J. Jeraj.

Že na mladinskih dnevih, ki so se vršili l. 1924. v Mariboru (gl. »Čas« 1924/25, str. 62—64), se je videlo, da ne bo mogoče izvršiti obnove naroda, ako se ne obnovijo poprej stanovi, ki sestavljajo narod. Celotni organizem narodov more biti le takrat zdrav, če so zdravi njegovi udje, zato je vprašanje obnove slovenskega naroda vprašanje obnovitve njegovih posameznih stanov. Iz teh razlogov so se vršili v Mariboru za mladinskimi dnevi delavski dnevi l. 1925. (gl. poročilo v »Času« 1925/26, str. 71), letos pa kmetški dnevi, da se sistematično izvede stanovski obnovitveni program.

Vršili so se kmetški dnevi 13., 14. in 15. avgusta t. l. Cilj je bil obnova stanovske kulture slovenskega kmetskega stanu. Zadnja desetletja tudi že med Slovenci, ki smo znali tako dolgo ohraniti svojo zdravo narodno bistvo, polagoma prodirajo uničujoči moderni vplivi, ki pretijo uničiti predvsem kmetški stan, ki tvori jedro slovenskega ljudstva. Slovenski kmet, ki si je tekom tisočletnega razvoja stvaril lastno kmetsko stanovsko kulturo s samoniklimi običaji, živlenskimi navadami, narodno nošo, pesmimi in narodno umetnostjo in s svojo slovensko kmetsko zavestjo, je začel polagoma odpadati od tega svojega privzgojenega in podedovanega bistva. V našo kmetsko vas vsled pomnoženega stika z mestom prodirajo mestni vplivi, staro pošteno slovensko kmetsko bistvo je začelo propadati, stari, na kmetški dom, kmetsko družino ponosni kmet izumira, dobili smo pa namesto stanovsko zavednega slovenskega kmeta marsikje tudi med nami že modernega poljedelca, **privrednika**, ki mu gruda ni cilj ljubezni, temveč samo sredstvo izkoriščevanja. Isti sebični in uživanja željni duh, ki tako bohotno triumfira po mestih, je prodril tudi na deželo in hoče okužiti upanje in steber našega naroda — slovenskega kmeta. Da se to prepreči pravočasno, so se vršili kmetški dnevi v Mariboru.

Zasnovani so bili kmetški dnevi tako, da se je prvi dan 13. avg. zbrala kmetska inteligenca, duhovništvo, učiteljstvo in dijaštvo. da se posvetuje, kako naj usmeri svoje delo na deželi za ohranitev zdravega kmetskega stanu. (Zato so duhovniki razpravljali o posebnostih kmetskega verstva (ref. Avšič in Bogovič), o dušnem pastirstvu na kmetški grudi (ref. Gomilšek) in o delu duhovnika za kmetsko mladino (ref. Zor). Učiteljstvo se je pečalo s problemi podeželskega

šolstva. Referenti (Fink, dr. Jeraj, Lužar) so poudarjali potrebo, da se študira etos kmetске mladine, da se sedanje unitaristično šolstvo preosnuje in uredi tip posebne podeželske šole, glede učiteljstva na deželi pa se je posebno poudarjala potreba, da naveže stik z ljudstvom. Dijaštvo je predvsem obravnavalo probleme, kako našo slovensko kulturo, versko, umetniško in gospodarsko, poživiti z zdravim duhom, ki veje na slovenski kmetски grudi. V to svrho so referenti (dr. Rožman, dr. Basaj, akademik Šedivý) posebno priporočali študij ljudstva in njegove kulture ter intenziven stik z njim. Isti dan popoldne je bilo zborovanje za celokupno slovensko inteligenco, kjer se je govorilo o problemu narodne kulture, o modernih vplivih na slovensko vas, o slovenski in slovanski kmetски literaturi in kmetски prosveti pri Slovanih (ref. dr. Puntar, prof. Prijatelj, akad. Šedivý).

Drugi dan v soboto 14. avg. je bil tečaj za kmetске voditelje, odbornike pri naših prosvetnih, političnih in gospodarskih organizacijah, za župane. Govorilo se je zaporedoma o temeljih kmetске stanovske kulture, o kmetски družini in kmetském domu, o kmetских poslih in obrtnikih, o sodelovanju kmeta v kmetски občini in državi, o gospodarskem stališču sedanjega jugoslov. kmeta, prav posebno pa o načinu in metodi kmetске prosvete. Referenti (Marko Krajnc, Brodar, dr. Leskovar, Žebot, dr. Veble, Vesenjак, dr. Capuder) so izčrpno podali vse bitne sestavne dele slovenskega kmetskega etosa. V nedeljo, 15. avg. pa je dr. Korošec pri glavnem zborovanju s svojim referatom »Kmet steber cerkve in države« zbranim ljudskim množicam predložil naš slovenski kmetски stanovski program, dr. Slavič pa je opozoril kmetско ljudstvo na največjega širitelja slovenskega kmetskega etosa, Antona Martina Slomška. Poudaril je, da bi s poživljenjem Slomškovega duha zopet oživel duh starega poštenega kmetskega stanu, ki je bil vedno glavna opora slovenskemu ljudstvu.

MEDNARODNI PROFESORSKI KONGRESI.

Dr. L. Sušnik.

1.

Koncem počitnic preteklega leta (24.—28. avg. 1925) se je vršil v prestolnici Jugoslavije mednarodni kongres državnih društev srednješolskih profesorjev. Kulturni dogodek, ki nas mora zanimati ne le, ker se je zgodil v naši državi blizu nas, temveč tudi radi važnosti predmetov, ki so se ob tej priliki obravnavali.

O zunanjem poteku prireditve je svoj čas poročalo obširno dnevno časopisje (Politika, Pravda, Samouprava i. dr., Slovenec z dne 26. avgusta in 2. septembra 1925). Zato o tej strani kongresa tu ne bomo več govorili. Povdariti hočemo le, da je nudil kongres po točni in zanimivi zunanji izvedbi kakor tudi s svojim okoljem (razstavo, izleti itd.) udeležnikom iz raznih držav dokaj lepih in

pestrih vtisov ter podatkov iz naših kulturnih razmer, o katerih z veseljem poročajo i strokovna glasila (gl. oficialni Bulletin International, Nr. 14. — Novembre 1925, p. 93 ss., belgijski »L'Athénée, 9e année Nr. 1 — Octobre 1925, p. 1—6, Věstník československých profesorů, Ročník 33, č. 1, s. 7 ss., č. 5, s. 69 ss., Střední škola, Ročník XXXIII, sešit 1, s. 1 ss.) in predavajo profesorji v svojih domovinah.

2.

Pečati se hočemo predvsem z idejnimi rezultati in temelji kongresa. Zato pa naj podamo obenem kratko izvestje o ustroju mednarodne profesorske organizacije in o delu na dosedanjih kongresih.

Načrt za mednarodno organizacijo srednješolskih profesorjev je bil sprožen v Bruslju l. 1901. in ponovljen l. 1910.; l. 1912. so izdelali potem delegati iz Francije, Belgije in Nizozemske tozadevna pravila. Ta »Mednarodni odbor državnih zvez osebja javnih srednjih šol« ima namen: 1. negovati med člani vezi prijateljstva in mednarodne solidarnosti, 2. prispevati k napredku srednjega šolstva, 3. proučevati sredstva, s katerimi bi se omogočilo mladini bivanje v tujini v svrhu studij brez ovir in zamude, 4. iskati sredstev, da se izboljša materijalni in moralni položaj osebja in 5. sodelovati pri splošnih institucijah oficijelnega ali privatnega izvora, ki zasledujejo iste cilje.

Člani so: a) vdružene narodne zveze profesorjev (sociétés affiliées), b) prijateljske zveze pedagoške vrste brez političnih ali verskih tendenc (sociétés agréées), kot lige prijateljev šole, društva za novo šolo, pošolska društva, šolska zdravstvena in telovadna društva itd.; oboji se sprejemajo z dvetretjinsko večino.

Na čelu Mednarodnega odbora stoji vodstvo (Comité Directeur), ki ga sestavljajo delegati (po dva) posameznih društev, a delegati prijateljskih društev imajo le posvetovalen glas. Kongrese organizira izvršilni odbor s pomočjo društva dotične države, kjer se vrše Notranje delo vrši stalno generalno tajništvo, sedaj gg. A. Beltette in J. Clavière; slednji je tudi blagajnik in urednik organizatornega glasila »Bulletin international«, ki je začelo izhajati l. 1921.

3.

Prvi kongres se je vršil l. 1913. v Gandu. Vsled vojne je bil mogoč drugi kongres šele l. 1920. v Strasburgu; tedaj sta pristopili Čehoslovaška in Luksemburška. Tu so se posvetovali predvsem o tem, kako pridobiti za vstop nova profesorska združenja, da se tako upostavijo normalni odnošaji med narodi, da se omogoči izmenjavanje mladine in se dobe zveze z bivšimi učenci. Dalje je bil na programu razgovor o prilagoditvi srednješolskega pouka novim pvojnim razmeram in pa o načrtu za mednarodni zakon o srednjih šolah.

Naslednje zborovanje je bilo l. 1921. v Parizu, ki se ga je udeležila že tudi Jugoslavija. Tu so se razpravljala še vprašanja: reorganizacija srednjih šol, Društvo narodov in umstveno delo,

šolsko mednarodno dopisovanje in izmenjavanje dijakov, izenačenje vseučiliških stopenj, načrt mednarodne kodifikacije zakonov in predpisov za srednje šole. Največjega pomena je bila splošna debata o reorganizaciji srednje šole, ki je pokazala vsa to-zadevna nova stremjenja in ustvarila podlago za nadaljnje delo v smeri medsebojnega zblizanja. To delo je postalo sistematično, odkar je izšel l. 1921. »Bulletin international«, ki je prinesel v 1. številki poročilo o razpravah na pariškem kongresu. Več načelnih študij o namenu srednje šole je napisal potem urednik J. Clavière sam, upoštevajoč s kritičnim očesom zahteve novega časa in ugotavljajoč smernice pri telesni, umski, moralni in estetski nalogi šole. Da pripravi material za nadaljnje kongrese in poda točen pregled o stanju srednjega šolstva po svetu, je uvedel list obliko anket, t. j. odgovorov iz posameznih držav na izčrpna vprašanja o predmetih debate. To izvrstno metodo je obdržal »Bulletin« vse doslej in s tem veliko pripomogel k lažjemu razpravljanju, proučitvi in razbistritvi pojmov; iz njega so večinoma zajeti tudi pričujoči podatki.

4.

Program sledečega kongresa v Luksemburgu l. 1922. je bil zelo obširen. Poleg organizacije srednjega šolstva in njega ustroja po raznih državah, za katero vprašanje je pripravil list gradivo, ter o vseučiliški izobrazbi srednješolskih profesorjev, se je razpravljalo zlasti še o ženskem srednješolskem študiju, o koedukaciji, o izenačenju zrelostnih spričeval i. dr.

Pri vprašanju koedukacije in mešanega osebja v ženskih šolah se je poudarilo zlasti, da govore proti ne toliko moralni kot pedagoški razlogi, a iz socialnih ozirov je treba ta način tolerirati. Sprejeta resolucija pravi, da je po mišljenju kongresa vprašanje koedukacije in koinstrukcije stvar narodnega temperameta. Zbor izraža željo, da naj bo dekliški pouk kolikor mogoče poverjen ženskemu osebju, vendar pa naj bo dopuščena v vsakem mestu z deškim srednjim zavodom a brez dekliškega — koinstrukcija. — O vprašanju ženskega pouka je bil še večkrat govor na sledečih zborovanjih.

Glede mature izraža kongres željo, da naj sodelujejo pri izpitih tudi srednješolski profesorji, ne — kot ponekod — le vseučiliški.

Glavno zanimanje zborovalcev pa se je osredotočilo okoli glavnega in temeljnega vprašanja srednješolske reforme: prednosti humanistične ali realne izobrazbe. Po obširnih referatih zagovornikov obeh smeri, se je vnela dolga debata o tem, ali naj se kongres izrazi za klasični ali za moderni študij. Prvi predlog v prilog humanistični struji je bil sprejet skoraj soglasno (razen 5 glasov): 1. Dostop k srednješolskim latinskim študijam naj se odreče učencem, ki so premalo delavni ali nesposobni, da bi lahko z uspehom sledili temu pouku; 2. učni načrti in metode učenja latinščine naj se usmerijo tako, da bo pouk bolj poglobljen, bolj

privlačen in bolj uspešen; 3. poskrbi naj se za vse garancije, da bo dopolnjevanje in priprava profesorjev latinščine na višku teoretičnega in praktičnega znanja. Predlog, da naj pri pouku ne pripada več prvo mesto katerikoli jezikom razen materinščine, ampak prirodoslovnim vedam, se istotako skoraj enoglasno odkloni. Z majhno večino (24 : 19) se sprejme še ta-le resolucija: Pouk modernih predmetov pod dobrimi pogoji more in mora imeti iste sankcije kot pouk klasičnih predmetov. Kakor je že iz tega razvidno, so bila mišljenja kongresistov v tem pogledu zelo deljena.

Nadalje je kongres izrazil željo, naj bi vlade Francije, Belgije in Luksemburške in morebiti tudi drugih držav skušale izvesti sličnost v ustroju srednjih šol. Dva referata sta se bavila z odnosi med šolo in domom in je bilo dogovorjeno, da se ta točka postavi na dnevni red prihodnjega kongresa. Nato je bilo sklenjeno, da naj se v vseh zastopanih državah izvede mednarodno šolsko dopisovanje in izmenjavanje dijakov; v to svrho naj se ustanovi povsod en osrednji urad, na vsakem zavodu pa naj prevzame skrb za to stvar in stik z uradom po en profesor živih jezikov. — Govorilo se je še o stikih z organizacijo duševnih delavcev in Društvom narodov ter o kodifikaciji zakonov in uredb glede srednješolskega pouka pri glavnem tajništvu.

5.

Peti mednarodni profesorski kongres je bil l. 1923. v Pragi. Udeležilo se ga je 11 združenih narodnih organizacij (v Luksemburgu 9) in 9 drugih društev oz. zastopnikov vlad. Tudi na tem shodu so se obravnavala zelo važna vprašanja.

Najprej je bila sprejeta resolucija v prilog gmotno ogroženi »Union des Associations Internationales« v Bruslju kot centralnemu pedagoškemu zavodu (Palais-Mondial, Université Internationale, Bibliothèque, Musée etc.).

Kot prva točka je bila v razpravi pedagoška izobrazba srednješolskih profesorjev. Izhajajoč iz dejstva, da je vseučiliški študij za profesorje le ali vsaj preveč specialno-strokovno, so se nekateri zavzemali za to, da bi se morali kandidati na univerzi učiti v svrhu pedagoške priprave vseh mogočih ved: filozofije, socijologije, estetike, higijene, eksperimentalne (mladinske) psihologije, didaktike, metodologije, zgodovine znanosti in pedagogike itd., poleg tega pa naj bi se praktično vežbali v zadevnih laboratorijih in pozneje na poskusnih šolah ali v poskusnih letih. Drugi so postavili nasproti temu pretiravanju drug ekstrem, češ, da mora biti pedagoški dar prirojen in da zadostuje le strokovno znanje. Zbor je zavzel posredovalno stališče: Prva profesorju potrebna lastnost je posest jako splošne kulture zvezane s temeljitim poznanjem njegove lastne specialne stroke. Smatra tudi, da more pedagoška predpriprava v določeni meri in v skladu z duhom, tradicijami in potrebami vsakega naroda, podana z razumnim vezanjem filozofske in zgodovinske metode ter praktičnimi vajami, podpirati in razvijati

pedagoški poklic, ki ostane slejkoprej za profesorja neobhodno potreben. Razen tega meni, da se je treba pri splošni pripravi profesorja ozirati na zgodovinski razvoj, splošno izomiko in specialno vedo, ki jo bo poklican učiti, tako da bo njegovo poučevanje moglo razvijati pri otrocih duh iniciativnosti in osebnega razmišljanja. Seveda pa mora biti vsaka pedagoška priprava posebej nagrajena.

Nič manj važna točka je bila razprava o pouku morale v srednji šoli. Tudi v tem oziru so bila mišljenja zelo različna. Eni so imeli pred očmi predvsem šolo, drugi življenje sploh, eni so se zavzemali za vpeljavo lajške morale v šolo po francoskem vzoru in kot posebnega predmeta v zvezi z državljskim poukom, drugi so bili mnenja, da ne kaže vpeljavati moralke kot take v šolo, ker ni enotnih normativnih načel, zadostuje da priložnosten pouk pri vseh predmetih in prilikah ter še zgodovina filozofije. Večina je bila za to, da se na vere ne ozira, ker so njih nauki različni, — pozabljajoč pri tem, da tako stališče ni v skladu z individualizacijo pouka, ki se pri vseh modernih reformah poudarja in pa, da taka moralna vzgoja visi v zraku, ker se naslanja le na razum, ne pa na čustva; le Italijan Feretti je duhovito zagovarjal verouk v šoli, sklicujoč se na Gentilijevo reformo. Sprejete resolucije se glase: 1. Razume se, da ureditev moralnega pouka spoštuj svobodo vesti in svobodo misli; 2. naj bo oblika tega pouka kakršnakoli, misli kongres, da vsebuje srednješolski pouk sam po sebi vzgojno in moralno vrednost; 3. meni tudi, da mora ta moralni pouk privedi otroka do razvoja individualnega in kritičnega razmišljanja za iskanje dobrega; 4. v učnih načrtih za višje razrede naj bo obsežen tudi filozofski tečaj, ki vsebuje ne le psihologijo in logiko, temveč tudi kritično in nepristransko zgodovino moralnih idej in metafizičnih teorij; 5. ta pouk naj podaja normalni profesor filozofije.

Zanimiva je bila slednjič razprava o tretji točki: o d n o s m e d š o l o i n d o m o m, o katerem je bilo par referatov že na prejšnjem zboru in se je mnogo pisalo v strokovnem glasilu. V principu so bili vsi govorniki edini v tem, da bi bil čim ožji stik med profesorji in stariši jako potreben in koristen, a v praksi je to težko prav izpeljati, ker stariši ne kažejo mnogo zanimanja za šolo oz. nimajo pedagoških interesov, temveč le bolj osebne. Najbolje so se obnesla društva prijateljev srednje šole v raznih državah, ki skušajo podpirati dijake in šolo v gmotnem in tudi idejnem oziru. Sprejete so bile tozadevno sledeče resolucije: Kongres je mnenja, da je sodelovanje med šolo in družino posebno zaželeno; poklicano je, da mnogo koristi srednješolskemu pouku in da razvije čustva bratstva in medšolske solidarnosti. Toda misli tudi, da družina nima nobene sposobnosti, da posega v ustroj in poslovanje javnih srednješolskih zavodov, še manj pa v imenovanje, napredovanje in prestavljanje profesorjev.

Zbor se je izrazil tudi za protialkoholno gibanje med učenci in stariši.

6.

Se bolj kot Čehi praškemu kongresu so dali svoje obeležje Poljaki sledečemu zboru v Varšavi l. 1924. Na dnevnem redu je bilo načelno razmotrivanje o vzajemni organizaciji vseh stopenj pouka: koordinacija raznih šol od osnovnih do visokih oz. razmerje srednje šole do osnovne na eni in do visoke na drugi strani. S tem je bil razvit ves kompleks šolskega ustroja in odgovori na zadevno anketo so prinesli še največ vpogleda v šolske razmere v posameznih državah. Predvsem je šlo za uveljavljanje ideala »enotne« šole (*École unique*).

V nekaterih zapadnih in severnih državah s staro šolsko tradicijo je srednja šola še vedno bolj ali manj privileg boljših stanov, v katero je dostop za siromašne učence iz splošne ljudske šole omejen ali težaven; pri srednjih šolah so ondi namreč posebne osnovne šole kot pripravljavnice za dotični zavod z lastnim učnim osebjem. Proti tej neenakosti v ljudskošolskem pouku, ki je pri nas itak ni, se bore zastopniki enotne šole v smislu modernih demokratičnih načel. S tem bojem je v zvezi različno stališče v političnih, socialnih in verskih vprašanjih in tako velja ta boj obenem pozicijam konservativnih strank. Poljski referenti so se na kongresu z veliko vnemo izražali za sistem enotne šole — pač vsled eksponirane lege in vpliva ekstremnega socializma —; najbolj radikalni v zahtevah po izenačenju v šolstvu so bili zastopniki učiteljev. Zanimivo je, da so se morali zagovorniki tega sistema postaviti sami na stališče selekcije učencev po zmožnostih in nadarjenostih, ker niso hoteli izpostaviti šole nevarnosti, da se njen nivo preveč zniža. To pa vodi seveda zopet do ustvaritve nove elite — čeprav v takozvanem interesu naroda... Za visoke in strokovne šole se pa to poenotenje itak ne da izvesti.

Posledica teh stremeljenj je tudi predlog, da se izenačijo nižji razredi srednje šole z višjimi razredi ljudske oz. meščanske šole: na Poljskem naj bi ostalo po takšnem načrtu srednji šoli le 5 višjih razredov, ostali 3 pa naj bi pripadli višji stopnji ljudske šole. Vendar pa so zastopniki iz drugih držav, iz Češke, Belgije, Švedske in celo Francoske pa i del Poljakov izražali mnogo pomislekov proti taki reformi šolstva. To je prišlo do izraza tudi v resolucijah, ki jih je kongres sprejel: 1. Ustroj treh stopenj pouka mora temeljiti na resnično demokratičnih temeljih, 2. obstojati mora pouk druge stopnje v tesni zvezi z osnovno šolo in v obliki bodisi šole za neprizadeto izomiko (*culture désintéressée*) pod imenom »srednji pouk«, bodisi stanovske (profesionalne) vzgoje pod imenom »tehniški pouk«, 3. v skladu z načeli pravičnosti in blaginje države je, da je ta pouk dostopen vsem učencem osnovne šole, ki so sposobni zanj. To sposobnost naj dožene zdravstveni, pedagoški in če mogoče psihološki pregled (oz. izpit), 4. zveza med obema oblikama pouka srednje stopnje od osnovnega do srednjega in od osnovnega do tehniškega mora

biti zagotovljena s štipendijami, ustanovami, posebnimi fondi, 5. za tiste, ki ne nadaljujejo svojih študij, naj se oživetvorijo dopolnilni tečaji, zvezani z vajeniško učno dobo do starosti 18 let, 6. ugotavljajoč slednjič, da mora biti vsaka učna reforma soodločena po okolju in posebnem stanju vsakega naroda, po tradiciji in pedagoških skušnjah, je kongres mnenja, da se nižji razredi srednje šole sedaj ne dajo uspešno nadomestiti z višjimi razredi osnovne šole, ker spojitev treh prvih razredov srednje šole s tremi višjimi razredi osnovne šole ni bila preizkušena v vseh deželah, vendar pa se kongres ne protivi tosmernim poizkusom, kjerkoli jih okoliščine omogočijo.

Poleg tega se je kongres bavil kot običajno z raznimi vprašanji mednarodnega značaja ter sprejel med drugim tudi zahtevo, da naj javne oblasti v vsaki državi v imenu moralnega zdravja učencev nadaljujejo z največjo energijo borbo proti pornografskim publikacijam.

7.

V Varšavi je bilo oficijelno zastopanih 22 narodov (celo Brazilija in Japonska), med njimi večina (11) od 14 učlanjenih društev. Na lanskem kongresu v Belgradu je bilo navzočih nekaj manj delegatov (63 iz 12 držav in okoli 200 odposlancev domačih podoborov), — kot 15. član je bila sprejeta Letonska (Latvija) — vendar pa se je ondi dosegel velik korak naprej, ker se je upostavil mimo enega že v Varšavi sprejetega angleškega združenja stik s severoamerikansko zvezo srednješolskih profesorjev in pa z Društvom narodov.

Na programu tega 7. mednarodnega profesorskega kongresa sta bili predvsem dve vprašanji: estetska vzgoja in aktivna šola. Pri prvem je šlo za to, ali naj se uvede estetska vzgoja v srednji šoli — zakaj, da je umestna, o tem so si bili vsi edini — kot nov predmet zase ali pa le kot del splošnega pouka v raznih predmetih. Razprava je pokazala poleg v referatih in anketi navedenih momentov še več raznih vidikov; nekaj domačih profesorjev se je izrazilo glede vpeljave takega pouka pri nas dokaj pesimistično — zlasti še proti uvedbi estetike kot posebnega predmeta. To stališče in način, kako se da isti cilj doseči drugače pri vsem pouku, je podkrepljen še v 9. in 10. številu »Glasnika profesorskega društva«, Beograd 1926, str. 618 ss. Seveda bi morali profesorji potem na univerzi dobiti tozadevno predizobrazbo glede estetskih strani v posameznih strokah.

Vendar pa se je večina odločila z ozirom na ugodnejše razmere drugod v nasprotnem smislu. Sklep se glasi: Kongres 1. želi, da naj se nudi estetska vzgoja v vseh sekcijah moških in ženskih srednjih šol, 2. smatra, da naj ta pouk temelji v prvih letih na metodičnem študiju razvoja plastičnih in glasbenih umetnosti ter na analiziranju in razlaganju njihovih veledel s pripombo, da mora biti cilj tega pouka, da se učenec nauči motriti, poslušati in občutiti in

potemtakem ne sme izhajati iz abstraktnih teorij, marveč se mora naslanjati na natančno opazovanje; ko se po tej prvi estetski vzgoji pristopi k mnogo bolj kompliciranemu študiju mojstrskih del slikarstva, je treba najprej razložiti snov, potem raztolmačiti, kaj ima zahvaliti umetnik svojemu osredju in kaj svojemu lastnemu geniju. Tudi tu bo nujna največkrat primerjajoča metoda. A naj bo metoda kakršnakoli, mora biti bistveni namen tega pouka, izoblikovati okus in čut za lepo; 3. zahteva, naj vrše ta pouk kakor hitro mogoče učitelji, ki pokažejo zanj posebno nagnjenje, ter ni treba čakati, da bi bili na razpolago v zadostnem številu učitelji s specialno pravico za ta pouk. V ostalem morajo razpolagati prvi kot drugi s primernim materialom, 4. želi, da začno prosvetna ministrstva raznih držav takoj proučevati vprašanje razširjenja takega pouka na glasbeno umetnost.

Pri razpravljanju o uredbi programov, učnih načrtov in metod, kako povečati osebno delavnost učenca, so se razgrnile premnoge zanimive misli, načrti in reformna stremjenja, kot se pod imenom nove, aktivne ali delovne šole uveljavljajo že četrto stoletja v državah z manj birokratično urejenim šolstvom in z večjo možnostjo osebne iniciative, zlasti v anglosaškem svetu in v Švici. Kompleks tega gibanja je preobsežen, da bi bilo mogoče tu le približno označiti vse bistvene reformne poskuse, ki gredo za tem, da se dijak izobrazi v samostojnega iniciativnega človeka z lastnim sodelovanjem v večji prostosti in veselju do dela za skupnost. Atrakcija kongresa je bila vrhutega navzočnost veterana švicarskih reformatorjev dr. Ad. Ferrière-a, direktorja »Internacionalnega biroja novih šol« v Ženevi; vendar je bilo njegovo predavanje o aktivni šoli preobširno in pretiho. Poudaril je zlasti važnost psihologije mladine, prilagoditev šole posameznim duševnim tipom, razdelitev učencev v proste skupine z ozirom na hitrejši ali počasnejši napredek v različnih predmetih, svobodno izbero snovi in samostojno učenje ter uporabo učil po splošnih navodilih profesorja: to naj bi bile glavne smernice pri reformi šole. Sličen sestav šolske prakse so zagovarjali belgijski referent J. Renard, Miss Nott i. dr. v smislu daltonskega načrta kot srečne kombinacije skupnega in individualnega pouka, ki navaja dijake k lastnemu naporu in dosega največji uspeh.

Po kratki diskusiji so bili soglasno sprejeti sledeči zaključki: Kongres smatra, da bi trebalo v svrhu razširjenja osebne delavnosti učenca 1. močno skrajšati program pri posameznih tvarinah, tako da je dovoljeno profesorjem tako poučevanje, ki mu je bistveni cilj izobrazba duha in ne pridobitev znanja ter sestaviti te programe z upoštevanjem idej aktivne šole, 2. skrčiti število izpitov na res najmanjšo mero, 3. gledati, da bi ne bile zahteve ob vstopu na fakultete takšne, da bi odvrnile pouk v srednji šoli od njegovega namena: splošne kulture, 4. ozirati se pri sestavljanju urnikov na daltonski načrt in »nove šole«, tako da se zmanjša število ur, v katerih profesor tvarino razlaga ter da se odmeri več časa osebному delu.

učencev; to delo naj se vrši pod vodstvom učitelja v primernih sobah za vaje in laboratorijih. Na obširno utemeljen predlog g. Ferrière-a izraža kongres vrhu tega željo, naj tvori »psihologija otroške in mladeniške dobe« del študijskega programa, ki se zahteva od vsakega srednješolskega profesorja.

Poleg teh glavnih točk se je zbor kot prejšnja leta baval z raznimi drugimi problemi, ki merijo na okrepitev prizadevanj za mir med narodi. Sprejel je s priznanjem poročila o delovanju »Podmladka Rdečega križa«, ki šteje 36 narodnih sekcij in nad 8 milijonov članov med šolarji in ki z raznimi sredstvi (mednarodnim dopisovanjem, darovi, razstavami, vajami, 27 listi i. dr.) navaja mladino k zbližanju, nesebičnosti in človečanstvu, ter izjavil, da zasluži z ozirom na svoje vzgojno in izobraževalno delovanje podporo in spodbudo pri šolskih oblastih in učnem osebju. Prav tako je vodstvo izrazilo svoje veselje nad zvezo z amerikansko-angleško profesorsko organizacijo »World Federation of Education Associations«, ki hoče ž njo delovati paralelno in v stalnem stiku ter pritegniti po možnosti še Južno Ameriko. Sodelovati želi čimveč mogoče tudi z »Društvom narodov« ter širiti zanimanje zanje med mladino, dalje z »Institut de Coopération intellectuelle« in vabi v svoj krog vsa šolska, pošolska in obšolska društva, ki so naklonjena srednji šoli. —

Prihodnji kongres l. 1926. naj bi bil po prvotnem načrtu v Londonu v svrhu ožjih zvez z Angleži, a ker med njimi ni bilo dovolj razumevanja, se bo vršil v Ženevi v Švici.¹ Obravnavalo se bo vprašanje, ki je v tesni logični zvezi s približanjem »World Federation« oz. njenimi stremljenji za solidarnost med narodi in pa z Društvom narodov, čigar sedež je Ženeva: Kako bi mogel zgodovinski in zemljepisni pouk posredovati otroku čuvstvo vzajemnosti med ljudmi v času in prostoru? —

Motreč celotno dosedanje delo mednarodnih profesor-skih kongresov, moramo reči, da leži njega pomen predvsem v ustvarjanju pregleda povojnega šolstva in raznih reformnih prizadevanj in pa v zopetnem zbližanju narodov. Kar zadeva sprejete resolucije, pa seveda ne morejo vedno adekvatno izražati mnenja vseh združenih profesorjev (blizu 40.000 v 15 narodnih društvih), ki so si često zelo nasprotujoča, in so objavljeni sklepi več ali manj plod kompromisov; zato trditev mednarodnega odbora, da zastopa javno mednarodno organizirano mnenje šolnikov, ne more veljati v striktnem smislu besede. Sicer pa obsega ta mednarodna zveza le oficijelna društva javnih profesorjev, izključujoč tako profesorje privatnih šol kakor tudi postranska društva v istih državah kot

¹ Ta kongres se je medtem že vršil (počenši s 24. avg.) ob številni udeležbi iz mnogih držav. Od vseh strani se je poudarjalo, da ima šola nalogo vzgojiti doraščajočo mladino vseh narodov tako, da bo zavzeta za ideje miru, sporazuma in Društva narodov. Največ lahko stori v tem smislu zemljepisni in zgodovinski pouk in to misel so povzeli tudi v sprejetih resolucijah. (Prim. poročilo o tem kongresu v »Slovincu« 22. sept. 1926, stran 3 s.) Op. pis

recimo ukrajinsko na Poljskem ali nemško v Češkoslovaški. Sploh je zaenkrat ta zveza v glavnem šele romanska in deloma slovanska in nordska; izven nje stoje v svetovni vojni premagane narodnosti (Nemčija, Ogrska, Bolgarska, Turška), dalje Rusija i. dr., pa izven-evropski profesorji. Čaka jo torej še mnogo nalog in težav, preden bo reprezentirala res splošno mednarodno sodbo profesorjev. Vendar se mora priznati, da si je pridobila veliko zaslug v pedagoškem, organizatornem in internacionalnem pogledu: največji del pripada pri tem nad vse agilnemu generalnemu tajništvu odnosno gg. A. Bellette in J. Clavière.

8.

Kakor je razvidno iz poslovanja te organizacije v zadnjem času, se je čedaljebolj jela uveljavljati potreba, da ne le privabi nova društva v svoj krog, ampak tudi da dobi stik z drugimi velikimi pedagoškimi zvezami in da stopi v isto kolo s splošnimi mednarodnimi organizmi. Kot je bila že prej učlanjena v bruseljski »Union des Associations internationales«, ki hoče ustvariti zlasti svetoven oz. mednarodni šolski muzej, pedagoško knjižnico in mednarodno univerzo, tako se je pridružila sedaj v okrilju Društva narodov ustanovljenemu »Institut International de Coopération Intellectuelle« v Parizu, čigar »Comité d'Entente« šteje že 16 raznih mednarodnih zvez.

Ta smer je obenem odmev mogočnega napora, ki izhaja iz novega sveta onkraj oceana, kjer se je rodila l. 1923. druga še obsežnejša organizacija vzgojiteljev. Severno-amerikanska »National Education Association« v Washingtonu je na svojih kongresih l. 1920. in 1921. sklenila sklicati svetovno konferenco šolnikov, ki naj bi vplivala na 5 milijonov vzgojiteljev sveta v smislu mirovnega gibanja. Tako se je sešel l. 1923. velik kongres v San Francisco, ki so se ga udeležili zastopniki nad 50 narodov iz vsega sveta. Program je bil vsestranski, skoraj preobširen in je obsegal ne le delo in duha v šoli, temveč tudi poziv za sodelovanje javnim faktorjem. Zborovalo je sedem sekcij (za mednarodno sodelovanje, razširjanje informacij o šolstvu, usmerjevalno delo med narodom, internacionalne ideale, zdravstveno vzgojo, splošno izobrazbo ljudstva, ohranitev kmetiškega življenja). Kongres se je izrekel za dodelitev šolskega izvedenca vsakemu poslaništvu, za omogočenje potovanja mladih vzgojiteljev v tuje dežele v svrhu proučavanja tamošnjih razmer, za poenotenje znanstvene terminologije, za osredotočenje informacijskih sredstev (stalni raziskovalni mednarodni biró, biblioteka, univerza), splošni načrt za vzgojo značaja, proučevanje načina za pouk o vsesplošni pravičnosti in dobri volji v smislu pravega etičnega človečanstva (predlaga se vpeljava praznovanja enega dne v letu kot »Good-will Day« = dne dobre volje, primerna preuredba zgodovinskega pouka) itd.; ustanovila se je obenem stalna federacija vzgojnih društev pod imenom »The World Federation of Education Associations«.

Ker se vrše kongresi te organizacije vsako drugo leto, je bil naslednji l. 1925. v Edinburgu. Ta je bil še ogromnejši. Prisostvovalo je 71 narodov po 1300 zastopnikih, med njimi i 10 društev »Mednarodnega odbora«. Tudi s strokovnega vidika je bil zbor res svetoven; največji strokovnjaki so obravnavali tu vse mogoče strani šolskega udejstvovanja v 10 sekcijah (predšolska, osnovna, srednja, visoka vzgoja, pouk za odrasle, šolska higijena, oblikovanje značaja, poučevanje nepismenih, pedagoška priprava učiteljev, mednarodni odnošaji). Vidna je bila tu na eni strani še tradicionalna zveza pouka s kultom, na drugi pa veliko bolj revolucionaren reformatorski duh, kot se v okorelem in strogo organiziranem državnem šolstvu starega sveta ne more uveljaviti. Nad vsemi včasih v posameznosti se zgublajočimi razpravami pa je kraljevala na kongresu vendarle ena enotna ideja, in sicer ideja utrditve miru potom vzgoje.

Tudi kar zadeva srednjo šolo, je bila misel na njeno sodelovanje pri udeležitvi miru v svetu vodilna. Vsi sklepi merijo na to, kako uravnati učni načrt pri zgodovini, zemljepisu, umetnosti, prirodoslovju, tehniki, pa vsa druga sredstva kot izmenjavanje učencev, dopisovanje, pouk o mednarodni zakonodaji, pomožni jezik i. dr., v označeno smer. O tem pričata jasno obe sprejeti resoluciji:

A. Federacija naj spodbuja k sodelovanju z včlanjenimi društvi s smotrom, da se razvijejo kot pripomočki pri pouku splošna biografija, nazorno poučevanje, uporabljanje filma predvsem vzgojne in znanstvene kakovosti, proučevanje slovstva in jezikov zlasti na modernem polju, estetika in državljanska vzgoja, ker vsebujejo vsa ta sredstva velike možnosti za razvoj internacionalne miselnosti.

B. Federacija naj pripravi pregled načel, ki morajo navdihniti poučevanje in metode zgodovinskega pouka. To poročilo mora poudariti potrebo nepristranskega prikazovanja dejstev. Vsaka dežela mora ob podčrtavanju važnosti uslug, ki jih je storila za dobrobit človeštva, odkritosrčno pripoznati svoje napake. Izhajajoč iz narodne zgodovine mora preiti v svetovno zgodovino in pri tem bolj naglasiti uspešne korake na poti pomirljivosti kot pa rezultate, ki so bili doseženi v konfliktih z narodi.

Iste ga duha sta prožeta sklepa glede mednarodnih odnošajev: A. Zbor smatra, da je ena izmed nalog vzgojiteljev tudi, pomagati učencem, da se prepoje z idejo, da tvori svet eno celoto, da so narodi in ljudstva medsebojno odvisni ekonomski in drugače, in da resnični nacionalizem ni nezdržljiv s pravim internacionalizmom. B. »World Federation« naj sodeluje kadarkoli le mogoče z mednarodnimi ali drugimi organizacijami, ki zasledujejo iste cilje. Da to delo ne preneha, je kongres ustanovil stalne komisije za vse stopnje šolstva. —

Če pregledamo sedaj delo te druge velike organizacije pedagogov, ki se zbira v glavnem okoli anglosaških šol, vidimo,

da so prišli do precej sličnih zaključkov, le da so še bolj velikopotezni in da predvsem naglašajo vlogo šole pri delu za mir med narodi.

9.

S tem pa vrsta mednarodnih profsorskih kongresov še dolgo ni zaključena. Govoriti bi bilo treba še o radikalnih ukrepih pedagogov, ki so čisto v ekstremih preuredili ustroj šolstva pri narodih sovjetske Unije, ozreti bi se morali i na razne druge ob strani stoječe narode v srednji Evropi, n. pr. na pedagoške tedne za inozemce v okrilju nemškega »Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht« v Berlinu i. dr. A ustaviti se hočemo za hip le še ob zborovanjih »Mednarodne Lige za novo vzgojo« (Ligue internationale pour l'Éducation nouvelle), ki ima z amerikansko šolo skupen vrhovni cilj: vzgoja k človečanski solidarnosti potom samodelavnosti, odločnosti in požrtvovalnosti. L. 1899. je ustanovil Ad. Ferrière v Švici »Mednarodni odbor novih šol« (Bureau international des Écoles nouvelles), ki šteje sedaj okrog 80 zavodov tako v Evropi kot v Ameriki, in l. 1912. je nastal v Ženevi »Institut J.-J. Rousseau« na spodbudo dr. E. Claparède-a. L. 1921. je bila ustanovljena na shodu v Calaisu s 100 udeleženci gori omenjena Liga, ki jo sestavljajo stariši, učitelji javnih in privatnih šol vseh stopenj in specialisti za otroško in mladeniško psihologijo kot pionirji novih poskusov v pedagogiki. Njen kongres je zbral l. 1923. v Montreuxu 300 in l. 1925. v Heidelbergu blizu 500 udeležencev iz 26 držav. Liga izdaja 3 revije: »The new Era« v Londonu, »Pour l'Ère nouvelle« v Ženevi in »Das werdende Zeitalter« v Nemčiji.

Preobširno bi bilo baviti se tu s tem pokretom, kot ga je opisal Ad. Ferrière na zboru v Belgradu; opozarjam tozadevno le na podrobno poročilo A. Osterca v zadnjem letniku »Popotnika« o heidelberškem kongresu. Odštevši pretiranosti, je tu mnogo lepih misli, ki se dajo izvajati v malem, a splošno vpeljavo bodo ovirali veliki stroški, pomanjkanje lokalov in učiteljev ter dandanašnji nujna povprečnost pri šolskem obratu na veliko, ki je posledica splošne šolske dolžnosti.

V vrsti pedagoških zborovanj naj kratko zabeležim h koncu še mednarodne kongrese za moralno vzgojo, ki so se vršili v Londonu l. 1908., v Haagu l. 1912. in v Ženevi l. 1922., dočim je bil za letos v Rimu nameravani shod radi političnih ovir menda preklican. V Ženevi so obravnavali zgodovino z vidika razvoja človeštva ter njega solidarnosti in pa socialno uslužnost. Za Rim izbrane teme so bile: možnost splošnega moralnega zakonika kot podlage vzgoje in pa vprašanje osebnosti oziroma kako jo razviti v družini, v šoli in v družbi.

Marsikaka aktualna vprašanja so bila tudi predmet razprav na zborovanjih poedinih državnih zvez vzgojiteljev kakor tudi pri konferencah za posamezne stroke. A že ta zgoščeni prikaz glavnih

prizadevanj, ki so se uveljavila v okrilju največjih proforsorskih zvez z mednarodnim značajem, nam v dovoljni meri pokaže, kako silno je vrvenje v vseh pedagoških krogih, ki iščejo povsod nove orientacije in novih nagibov. Ravno to izredno živahno presnavljanje šole in pouka po vsem svetu je ena izmed važnih karakteristik poveljnega časa — in iste značilne pojave čutimo bolj ali manj že tudi pri nas.

O SPIRITIZMU.

A. U.

Literatura o spiritizmu še vedno narašča, a še vedno ni mogoča zadnja odrešilna beseda. Nekateri še vedno zanikujejo, da bi bili odločilni spiritistični pojavi res znanstveno dokazani. Četudi so tudi nekateri resni znanstveniki (Zöllner, Fechner, Weber, James i. dr.) iz skeptikov postali verni spiritisti, vendar drugi še vedno sodijo, da je ves spiritizem le skupek prevar in samoprevar. Zopet drugi menijo, da spiritističnih pojavov ni mogoče tajiti, a da jih bo mogoče sčasoma raztolmačiti na psihološki način, iz tajen duševnosti, iz podzvesti, iz abnormalnih duševnih stanj. Tako nastaja nova posebna psihološka znanost, parapsihologija ali metapsihologija. V tem zmislu je pisano veliko delo: E. Mattiesen, *Der jenseitige Mensch* (1925). Še drugi mislijo na duhove, češ, da so pojavi takšni, ki jih iz same duševnosti živečih, zlasti pa pri sejah navzočnih ljudi ni mogoče razložiti. Za dokaz navajajo zlasti razna sporočila, ki jih nihče prisotnih ni mogel posredovati, ker nikomur niso bila znana. Ti duhovi bi bili po mnenju nekaterih duše umrlih, po mnenju drugih pa hudobni duhovi. Za to, demonistično teorijo se je zavzel zadnji čas zlasti J. Godfrey Raupert v delu »Der Spiritismus im Lichte der vollen Wahrheit«. Delo je vzbudilo precej pozornosti, ker se avtor predstavlja za bivšega člana sloveče angleške »družbe za psihična raziskavanja« (Society of Psychical Research) in tudi pripoveduje, da je imel predavanja o teh rečeh po raznih ameriških semeniščih na željo papeža samega. Dr. J. Feldmann, ki se je sam mnogo bavil s spiritizmom, izreka pa v listu »Theologie u. Glaube« (XVII, 1925, 256—269) o tem delu zelo neugodno sodbo. Novega materiala, sodi Feldmann, podaja to delo komaj kaj, dokazovanje je pa povsem nezadovoljivo. Kar pripoveduje o materijalizacijah (o čemer je napisal Schrenck-Notzing posebno delo, »Materialisationsphänomene« 1923²), še vedno ni znanstveno-kritično dognano; drugi pojavi, ki jih navaja iz svojega izkustva, pa res dokazujejo, če so resnični (!?), da posreduje pri spiritističnih sejah razne spoznave neki duh, a nikakor še ni izločena naravna možnost, da jih posreduje vprav duh medija na telepatični ali bistrovidni način brez vsakega vmešavanja onostranskega sveta. Raupert pripoveduje primer, kjer se je »duh« predstavil za umrlega prijatelja, a se je nazadnje izdal, da je lagal. »A odkod imaš vse to, kar si

nam pripovedoval? »Iz vaše neumne glave«, je odgovoril duh; »sedite tu kakor norci, v povsem pasivnem stanju, da lahko čitam iz predstav vaše misli, kakor bi čital iz kake knjige vaše Nove Zaveze.« Iz tega sklepa Raupert, da je bil ta duh hudič. Zakaj pa ne bi bil tudi ta hudič iz vaše neumne glave, vprašuje po pravici Feldmann? ali ne zadoščuje za vse tisto znanje (vsaj s pomočjo telepatije in bistrovidnosti) medijev duh in ali medij ne more tudi lagati? čemu vtikati vmes še drugi medij, hudiča? Feldmann pravi, da ga vse te pripovedke prav zelo spominjajo na tiste sleparije Leona Taxila, ki jih je tako verno prinašal nabožni list »Pelikan«, dokler ni sam sebe in svojih vernih brancev grdo blamiral. Res da se tudi starina Gutberlet nagiblje k demonistični teoriji, a mu je ta teorija le »hipoteza proti hipotezi«. Medtem je izdal G. Raupert že drugo delo: »Die Geister des Spiritismus. Erfahrungen und Beweise«. Tudi na to delo se je sedaj odzval prof. Feldmann (Theologie u. Glaube XVIII, 1926, 64—69). Raupert je toliko izpremenil svoje mnenje, da bi mogli biti spiritistični duhovi tudi duše umrlih. F. tudi to teorijo v tej splošnosti odločno zavrača, omenja zopet docela nekritično in neznanstveno Raupertovo metodo in opozarja med drugim na delo prof. Gruberja (Parapsychologische Erkenntnisse, 1925). Gruber je prišel po mnogoletnem raziskavanju do sklepa: »Telekineza (premikanje teles na razdaljo) in materializacija (izločanje in upodabljanje neke še neznane snovi) sta prirodoslovni dejstvi.« Vendar tudi F. ne kaže več prvotne izvestnosti. Zdi se mu, da bo treba združiti vse tri teorije; animistično, spiritistično in demonistično; mnogo pojavov (telepatije, čitanja misli, bistrovidnosti itd.) se da ali se bo dalo razložiti iz duševnosti same (animistično), nekateri pojavi bi pa res utegnili biti ali od duš umrlih (spiritistični) ali pa od hudobnega duha (demonistični). (Prim. tudi A. Ušeničnik, Uvod v filozofijo, II. str., 202 sl.: Psihične posebnosti; čitanje misli, telepatija, bistrovidnost, drugi vid, spiritizem.)

OCENE.

Dr. Jeraj Josip, **Ob skrivnih virih**. 8°, 102 str. Maribor, 1924. Tiskarna sv. Cirila.

Isti, **Narodni prerod**. Izdala in založila Prosветna zveza v Mariboru. 1925, str. 82.

Preroditi narod s tem, da ga vede k virom, ki ustvarjajo srečno življenje, to je naloga, ki si jo stavi pisatelj. Težka stvar, za katero je prav res treba najvišjega idealizma, s katerim nas v obeh, zlasti v prvi knjigi ogreva pisatelj. Z občudovanja vredno ljubeznijo se je lotil avtor tega dela, lahko bi rekli: dal je srce, da bi vnel srca.

Prva knjiga izžareva bogate misli: vrednost tihega, vestnega dela, ki mu mojster vtisne osebni pečat znoja in poštenja brez

ozira na plačilo in hvalo ljudi. Proti nervoznemu »vsestranskemu, neumornemu« delovanju poudarja blagoslov samote in neprimerno večji uspeh tihih, premišljenih delavcev. V nadaljnjih poglavjih vodi nestalnega modernega človeka iz svetnega šuma v miren kotiček domačega krova, kjer mu pestro slika lepoto družinskega življenja. Tehten je odstavek o umetnosti. Ustvarja naj se narodna umetnost, ki črpa svoje ideje iz življenja, kakor ga doživlja ljudstvo! Treba je več ljubezni do naroda! Ne gre, da se mu slikajo le proletarci, izmozganci, jetičniki in pijanci. Umetnost naj ljudstvo dviga, ne še bolj degenerira in naj zajema svojo snov vsaj kakor narodna pesem, ki razodeva ljudsko psiho in opeva junake, ljubeznive žene, požrtvovalne mladenke, ljubeče matere in za domovino umirajoče borce, ki se veselijo v solncu in pomladi. Poživimo smisel za svojo narodno poezijo, ne prezirajmo je, ljudska modrost je v njej! — Narodna pesem vzgaja narod. Opisuje nam nežne, vesele strani življenja, še bolj pa tragične. Ljudstvo ve, da življenje ni igračkanje, kakor ga podajajo novodobne veseloigre. Zato je tudi na življenske krize bolj pripravljeno. Ne obupava in ne klone pod udarci usode kakor otrok našega časa, ki se vdaja pesimizmu in ob prvi resni nepriliki seže po — samomoru. — Z nežno prisrčnostjo so pisana poglavja: Narava, Pesem zvonov, Sreča gorske župnije. Kakor titan bi rad zavrl drveče kolo časa, ki za vse to nima smisla in nam kliče z Dostojevskim: Ljubite vse stvarstvo božje, ves vsemir, vsako peščeno zrnce... Ljubite živali, ljubite vsako rastlino in vsako stvar. Če boš ljubil vsako stvar, se ti bo božja skrivnost v stvareh razodela. In končno boš objel ves svet z vseobsegajočo ljubeznijo (str. 39). Moderna pridobitvena kultura je človeku vzela praznični dan in mu s tem porušila duševno ravnovesje. Ni namreč več oaze, kjer bi se spočil od celotedenskega hrupa, tuje mu je postalo doživetje cerkvene liturgije, ki bi ga preobrazila, očistila in mu dala plodovitih motivov za poglobitev. — Manjka nam izčiščenih duš, junakov duševne svobode, svetih mož, ki bi med narodom oživovali nadnaravni ideal! — Poglavji o domovini in materinem srcu je obdal pisatelj s posebnim čarom lastnega doživetja. V razpravah: Vas in mesto, Jedro naroda zadene avtor na najtežji problem vse svoje zasnove: kakšna naj bo novodobna družba? Če se namreč navdušujemo za primitivnost prejšnjega človeka, za njegovo skromno zadovoljnost z malim, mirno življenje na domači grudi, — moramo ipak takoj priznati, da v staro preprostost ne moremo in ne smemo! Napredek, ki ga je ustvarila kultura, preobraža nujno tudi način kmečkega življenja. Stik z mestom, z njegovimi trgovci in agenti, železnica, telefon in brzojav, vsaj delno poznanje gospodarske speculacije in borznega nihanja, vse to in še več so stvari, ki so tudi kmetu danes potrebne. Kaka via media ni mogoča in tudi ne bi bila koristna. Čim naprednejši je kmet, tem boljše izhaja.

Zato v drugi knjigi, kjer pisatelj na podanih osnovah gradi stavbo nove družbe večkrat primerno poudarja, da treba v vsem upoštevati spremenjene življenske prilike. Tehnično ne smemo

nazaj, toda, če hočemo zaježiti propadanje družine, zadržati beg z dežele v mesta, poglobiti duševno kulturo, moramo ljudem skušati vcepiti starega duha zadovoljstva, preprostosti, ga oprostiti verig mamonizma in mu pomagati do ponosne stanovske samozvesti, da se kmet ne bo sramoval biti kmet in da delavec ne bo preziral svojega stanu. Kmečki dnevi v Mariboru, v avgustu 1926, ki so se vršili prav po zamisli pisateljevi, izražajo en način, kako dvigniti stanovsko zavest slovenskega kmeta in poglobiti njegovo stanovsko kulturo.

Temu cilju primerno bi se seveda morala usmeriti naša osnovna šola, prav tako tudi delo v naših društvih, zlasti bi se pa nikakor ne smelo motiti vpliva cerkve, ki je umela prekvasiti in osrečiti že toliko narodov. Cerkev pozna realizem brez materializma, prenavlja srca in jih dviga k Bogu, pri tem pa oznanja ljubezen do rodne zemlje, rodne govorice in naroda, poživilja fantazijo in daje snov najčistejši in najgloblji poeziji. — Pisatelj zlasti poudarja, naj bi naša društva privzela družinski značaj, prav tako naše društvene prireditve. Čim več srca bo v društvu, tem bolj z ljubeznijo se ga bodo društveni člani oklepali. Tudi naj se ne pozabi pritegniti otrok k sodelovanju.

Škoda, da se pisatelj ni jezikovno bolj potrudil. Pisal je za inteligenco, v prvi vrsti za voditelje organizacij, za preprostega čitatelja je nekoliko pretežno. Vodilna ideja obeh brošur, čeprav tu in tam nekoliko zabrisana, je, tako sodim, sledeča: Ustvarimo si Slovenci svojo lastno narodno kulturo! Naš narod je zmožen samorasle slovenske kulture. Ne posnemajmo in ne presajajmo slepo od tujcev! Naloga naših najboljših mož na vseh kulturnih področjih je, da pomagajo narodu do tega ideala. Jerajevo delo znači krepko pobudo v to smer, zato je bilo od prosvetnih delavcev med ljudstvom simpatično sprejeto.

Dr. J. Ahčin.

Keller Fr., **Aufwertungsrecht und Gewissenspflicht.** 8°. 37 strani. Freiburg, 1926, Herder.

Nemčija je skušala po daljšem kolebanju s posebnim zakonom (Aufwertungsgesetz vom 16. Juli 1925) ublažiti tisto trdo nasprotje, da je n. pr. kdo med vojsko posodil komu 100.000 mark, da si je kupil hišo, in mu le-ta hišni posestnik hoče vrniti svoj dolg v povojnih papirnatih markah. Zakon določa, da se dolžna vsota tako zviša, da znaša 25% v zlati valuti (to je »Aufwertung«), če bi pa bilo to za dolžnika pretrdo, da se ta povišek sme zopet znižati na 15% (to je dodana »Härteklausel«). Mnogi so očitali temu zakonu, da je krivičen, češ, dolžnik mora vrniti, kar je prejel, torej vrednost za vrednost: če je prejel 100.000 mark v vrednosti 100.000 zlatih mark, mora vrniti 100.000 zlatih mark. Keller presoja to vprašanje s stališča vesti in prihaja do sklepa, da ti očitki niso upravičeni. Če bi gledali samo na to, kaj pravi iustitia commutativa, bi bil zakon kajpada krivičen. Toda gledati moramo tudi na to, kaj pravi

iusiustitia distributiva. Nekaj nenavnega se je gotovo zgodilo, a vprašanje je, kdaj in kje. K. pravi, da je to nvnno dejanje zagrešila država sama, ko je leta 1914 začela izdajati bankovce brez kritja. Le zato sedaj 100.000 mark ni več res 100.000 mark. Zato bi tudi morala država sama to popraviti. A s čim bi mogla država to doseči? Le s tem, da bi povišala davke. Torej bi morali zopet nedolžni trpeti! Bonum commune torej pač zahteva, da se bremena izravnavajo. A K. sodi, da je 25% v zlati valuti primerna izravnavna. Upoštevati namreč treba, da je vse posestvo že preobdavčeno in da tudi drugi, uradniki in delavci, za svoje dajatve ne prejemajo enačka v zlatu. Vsi morajo trpeti, vsi nositi bremena, da se gospodarsko življenje obnovi. Kjer ni druge pomoči, tam mora pomagati drugačna »zlata valuta«, krščanska ljubezen.

Delce je tudi za naše razmere jako poučno. Zelo nejasno je pa razložena »die Aufwertung«, kakor da se dolžna vsota zviša le za 25% v papirnati valuti. A. U.

Beer M., **Karl Marx**. Monografija. Slovensko izdajo priredil C. Štukelj. 8°, 112 str. Ljubljana, 1926. Zadržna založba.

To je drugi zvezek Socialno-politične knjižnice, namenjen »slovenskemu proletariatu«. (Prvi zvezek je bil: Abditus, Predhodniki današnjega socializma in komunizma.) Namen temu zvezku je delavstvo »sistematično vzgojiti« za marksizem (3).

Če presodimo delo zgolj strokovno, treba reči, da je eno najboljših o Marxu in marksizmu. Seveda brez načelne kritike, pisano od prepričanega marksista! Beer riše s krepkimi potezami in kaže Marxa in njegov nauk, kako sta se razvila pod raznoterimi vplivi do izrazite marksistične oblike, ki jo podajata komunistični manifest in Kapital. Zlasti kaže na vpliv Heglov (metodično) in Ricardov (ekonomsko). Za spoznavanje marksizma bo to delo dobro služilo tudi nemarksistom.

Prevod ni posebno dober. Kako nerodno se glasi mogočni finale »Die Expropriateurs werden expropriert«, v slovenskem prevodu: »Ekspropriaterja se ekspropriira! Za delavce je dodal Štukelj »Slovarček tujih besed«. Ta je bil gotovo potreben. Ni pa brez hib. Prim. asimilacija — izenačenje; refleksija — odsev, premišljanje (ločiti bi moral refleks in refleksijo); rezonirati — odmevati, razsojati (spojil je dve različni besedi »raisonner« in resonner); sistem, sklad enakih (?) stvari. Nesramno je pa, kar je dodal pod značko »idealist«. Ko je povedal, da treba ločiti teoretični in praktični idealizem in materializem, pravi: »Marksist (zaveden proletarec) je praktično idealist, pri tem pa je vseskozi materialističnega svetovnega naziranja. Klerikalec n. pr. pa lahko še tako moli in obožuje svojo idejo, v praksi pa je materialist, to se pravi, da skrbi zase makar na škodo drugih« (110). A. U.

IZ REVIJ.

Bogoslovska smotra, XIII. l., zv. 2—4. Dr. J. Šimrak, De relationibus Sanctae Romanae Sedis Apostolicae et Slavorum Meridionalium saeculo XVII. et XVIII. Po neizdanih dokumentih iz vatičanskega arhiva kongregacije De propaganda fide. Članek podaja najprej pregled zadevnega gradiva v tajnem apostolskem arhivu v Vatikanu, v tajnem arhivu Breivium Pontificum in v privatnem arhivu S. Congregationis de Propaganda Fide. V pregledu se omenja semintja gradivo zadevajoče našo ožjo cer-

kveno zgodovino pos. Tomaža Hrena. Sledi prvi članek o uskoški škofiji Montis Feletrii, kjer popravlja Premrujevo napačno mnenje v spisu *Serie dei vescovi Romano-cattolici di Belgrado*, po katerem se izvaja Mons Feletrii od slovenskega krajevnega imena Pleterje, in ugotavlja, da dokumenti dokazujejo, da pomeni to ime Uskoške gore na meji Kranjske in Hrvaške, ki so navadno znane pod imenom Žumberk, včasih pa pomeni Mons Feletrii celo vso pokrajino v varaždinskem in karlovačkem generalatu, kjer so se začetkom XVII. stoletja naselili begunci izpod turške oblasti. Žumberk-Mons Feletrii je bil ognjišče unije, zato je dal ime celi uskoški škofiji. — Sledijo dokumenti o škofiji Montis Feletrii. Med drugim obširno poročilo Janeza Taučarja, škofa ljubljanskega, dunajskemu nunciju Karlu Caraffu o Uskokih in Vlahih, 31. dec. 1625. — S. Zimmermann, Sistematsko didaktični uvod u filozofiju. — A. Živković, Kongres za proučevanje istočnog bogoslovja. Meni, da bo pri prihodnjih sestankih treba omejiti ekstenzitetu, ki je iz skromnega informativnega sestanka v Ljubljani napravila naravnost mednarodni kongres, na korist intenzitete. Potrebno nam je ustvariti tip delavnih sestankov, pri katerih bi lahko aktivno sodelovali tudi pravoslavni.

Časopis za zgodovino in narodopisje. (Zgodovinsko društvo v Mariboru.) L. XX., zv. 2. Metod Dolenc, Do kedaj so veljale »Gorske bukve« na Slovenskem? — Mat. Ljubša, Razvoj lavantinskih župnij na levem bregu Drave od Jožefa II. do danes. — J. Kelemina, Nekaj o Dulebih na Slovenskem. — F. K., Nekrolog † dr. A. Medvedu. — Fr. Kovačič, Starokrščanski spomenik pri Sv. Pavlu pri Preboldu. — Zelo hvalevredno je, da je letos izšlo »Kazalo k časopisu za zgodovino in narodopisje I—XX«, ki obsega zgodovinski pregled o mariborskem »Zgodovinskem društvu« in o »Časopisu«, društveno kroniko, seznam sodelavcev in njih spisov in stvarno kazalo. — L. XXI.: F. Kovačič, Gradivo za prekmursko zgodovino; J. Glaser, Doneski k zgodovini knjigotštva v Mariboru; A. Furlan, Pisatelji frančiškanske hrvaško-kranjske pokrajine sv. Križa; J. Kelemina, nove dulebske študije; J. Nagy, Hrvatsko kraljestvo i njegove isprave; P. Košir-V. Möderndorfer, Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. — Med izvestji: F. Lukman, K nagrobnemu napisu škofa Gaudencija v št. Pavlu pri Preboldu; J. Glaser, O Aškercu bogoslovcu; P. Strmšek, Vošnjakova pisma J. Serncu; F. Kovačič, Herman Jurij in njegova gimnazija pri Sv. Tomažu nad Veliko Nedeljo; F. Kotnik, Mozirska tržanska prisega iz l. 1740; A. Mikuš, Prispevek k Valvazorjevi rodovini.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, l. IV.—VI. (1923—25). Iz zgodovinskega dela: J. Mantuani, Prazgodovinska gomila na Kočevskem (v vasi Gorenji pri Stari cerkvi, iz poznejše hallstattske dobe); F. Stelè, Slikar Jernej iz Loke (iz prve polovice 16. stol.; njegovo delo je zadnji večji odmev srednjeveškega slikarstva pri nas pred reformacijo; njegov slog je v rokodelski shema prenešen slog začetkom 16. stol.; v razvoju umetniških problemov naše domovine v oni dobi nima nobene vloge); J. Mantuani, Stari inventarji (inventar, ozir. cenilni zapisnik iz Mokric pod Brežicami iz l. 1759.). — Iz prirodoslovnega dela: F. Megušar, O barvi in njeni premenjavi pri malem klenju; A. Munda, Kako uspevajo sulci v naših vodah; R. Kenk, Nova vrsta paludikolnih trikladov iz Slovenije; L. Kuščer, Jamski mehkužci severozapadne Jugoslavije in sosednjega Krasa (pregled dosedanjih raziskavanj).

Glasnik Skopskog naučnog društva. Ur. dr. R. M. Grujić. Skoplje 1925. Reprezentativno, dobro opremljeno glasilo skopljanske filozofske fakultete. Iz bogate vsebine omenjamo: V. Đerić, Nekoliko pitanja o dijalektima u Južnoj Srbiji. Peča se z izpremembami staroslov. glasa a v dijalektih Juž. Srbije in popravlja tozadevna zmotna mnenja V. Oblaka i. dr. — V. Petković, Priča o »prekrasnom Josifu« u Sopoćanima; ta ciklus fresk je pomemben posebno zato, ker ga vzhodnjekrš. umetnost v monumentalnem slikarstvu sploh ne pozna, ampak le v miniaturah. Pač pa so scene iz

Jožefove povesti razširjene v srednjeveških freskah zapada. V Srbiji se nahaja še drug primer v cerkvi sv. Sofije v Ohridu. — Mita Kostić, Opis vojske Jovana Hunjadija pri polasku u boj na Kosovo (l. 1448.) v pismu dubrovniškega patricija Pasquale de Sorgo 11. sept. 1448. — Dušan Nedeljković, Osnovne etografsko-etološke karakteristike skopskog narodnog života. — B. Saria, Iskopavanja u Stobi. L. 1924. je bilo izkopano antično gledališče.

Jugoslavenska njiva. Zagreb, l. IX., št. 7. M. Radeka, Religiozni problem Jugoslavije. Konstruira dve razvojni periodi. Prva sega do začetka 19. stoletja, ko delujejo štirje veliki versko kulturni odnosi na narodovo dušo, cirilometodijsko slovanstvo, rimski katolicizem (romanizem), svetosavsko srbstvo in bogomilstvo s prelivom v islam. Dočim so te sile divergentnega značaja, se od začetka 19. stoletja obrne razvoj v smer spajanja, in religiozni problem moderne Jugoslavije je v tem, da se odstranijo sile, ki razdvajajo. — Grga Novak poroča o jadranski razstavi v Splitu, M. D. Đurić o razstavi grafične umetnosti na Reki, ki so se je udeležili tudi Slovenci, Mijo Mirković pa obširno ocenjuje Gosarjevo Socialno ekonomijo. Pravi, da knjiga zapušča ugoden utis, najboljši da je četrti del. — L. X., št. 3: Kosta Strajnić, Jugoslavija in filadelfijska izložba. Kritizira postopanje naših faktorjev pri pripravah za to razstavo in protestira, da bi se naš paviljon stavil v zgodovinskem cerkvenem bizantinskem slogu, in predlaga, da se denar, ki bi se zabil za to razstavo, raje plodonosno porabi doma za povzdigo umetne obrti in umetnosti sploh. — M. D. Đurić, Izložba portretnog slikarstva u Sloveniji poroča o lanskim razstavi in podaja pregled razstavljenega gradiva.

Ljubljanski zvon, XLVI. št. 2. A. Lajovic, Misli o umetnostni politiki razmotriva najprej razmerje umetnika in umetništva do svojega naroda in obratno ter razmerje naroda do tujih kultov; v zaključnem odstavku o kulturni politiki postavlja zahtevo, da je treba napraviti jez napram nemškimi kulturnim vplivom ter forsirati dotok drugih, v prvi vrsti slovanskih kultur, dokler se njih vpliv vsaj najmanj ne izenači z dosedaj prevladujočim nemškim; potem šele bo mogoče priznati enakopravnost nastopanja nemške kulture med nami z drugimi. — A. Sodnik, Vebrov estetski sistem v luči tradicijske estetike. Povodom Vebrove Estetike. — Št. 4. Dr. St. Vurnik, Umetnost in družba ter umetnostna politika. Polemizira z Lajovčevim člankom in se posebno obrača proti individualizmu in umetnostnopolitičnem nacionalizmu.

Przegląd powszechny. Mesečnik za verska, kulturna in družabna vprašanja; Lvov. L. 1925. Zv. 168. št. 504. F. Koneczny, Różnolitość cywilizacyjna Słowiańszczyzny (Različnost civilizacije slovanskih narodov) ugotavlja, da na civilizacijo slovanskih narodov nista odločilno vplivali le latinska in bizantinska civilizacija, kakor se navadno površno misli in piše, ampak, da je enakovarna tudi turanska civilizacija za kulturno lice slovanskega vzhoda, kot dodatne činitelje pa moramo vpoštevati arabsko in židovsko civilizacijo. To svojo tezo osvetljuje na podlagi zgodovinskih dejstev.

Rast. Glasilo katol. dijaštva na Primorskem. Urednik Gusto Čuk. Izhaja trikrat na leto. Čedna naslovna stran Domna-Butkovića. Prinaša leposlovne in poučne članke ter informacije o gibanju organizacije.

Slovanský Přehled. Iz l. XVII. beležimo studijo Dragotina Prochaska o srbskohrvatski literaturi zadnjih trideset let (1895—1925); J. Slavíkovo o ruskih političnih strankah v svetovni vojni, J. Vugovo poročilo o koroških Slovencih ter poročilo o slovenskem gledališču. Vsaka številka prinaša kulturni in politični pregled iz Jugoslavije. — L. XVIII. E. Beneš nadaljuje razpravo o problemih slovanske politike z 8. poglavjem o novoslovanstvu, D. Prochaska pa objavlja studijo o srbskohrvatski moderni pripovedni literaturi.

Letnik XVIII., zv. 2., 3. in 4. E. Beneš, Problemi slovanske politike, 8. Novoslovanstvo, 9. Slovanstvo in Slovani v vojni in po nji. — D. Prohaska, Srbskohrvaška moderna povest in roman (1895—1925). Dinko Šimunović, Milutin Uskoković, Veljko Petrović, Izidora Sekulić, Zofka Kveder-Demetrović in ostale srbskohrvaške pisateljice. S kratkim orisom dela nekaterih manj pomembnih pripovednikov, ki se niso bavili z beletristiko, se ta spis končuje.

Socialna misel. Uredništvo V. letnika je prevzel Fr. Erjavec in list usmeril odločno v socialnoprosvetno smer. Beležimo iz zadnjih števil dr. Korošček članek o balkanski politiki, dr. Trstenjakovo študijo o zadolževanju na kmetih, Erjavčev pregled socialističnega gibanja med Slovenci, Radeščekovo poročilo o idejah in smereh na delu za zedinjenje in dr. Aleša Ušeničnika razpravo o sv. Francišku Asiškem. V 3. šte. je urednik zastavil odločno besedo zoper umazano slovnost, ki se je začelo pri nas uvajati in širiti. O tem žalostnem poglavju bo treba še govoriti.

Starinar. Organ Arheološkega društva u Beogradu. 3. serija, knj. 2. (Za l. 1923.) A. Luschin Ebengreuth, Frizaške kovnice novca za trgovinu s Hrvatskom i Slavonijom na Dravi i Savi i donjokranjskoj Krki (poleg drugega: Kovnica koruskih vojvoda u Kostanjevici a) kostanjevički pfenizi koruskog hercoga Bernharda po ugledu na akvilejske iz vremena oko 1215 do 1220, b) po ugledu na frizaške oko 1220 i dalje). — B. Saria, Razvitak Mitrine kulne slike u dunavskim oblastima. Peča se posebej z donavsko skupino mitrinih kulnih podob. Po obsežni kritiki Drechslova misljenja o razvoju Mitrinega reliefa prihaja do zaključka, da se je njegov razvoj izvršil po posameznih okrožjih popolnoma pod vplivom lokalne umetniške tradicije, vzore pa so domači izdelovalci zajemali bržkone iz nekih vzorčnih knjig, ki so prišle posredno ali neposredno iz Rima. — Vojeslav Molè Umetnost situle iz Vača. Na podlagi obsežne literature in primerjalnega materiala zaključuje pisatelj, da je situla primer venetske torevtične umetnosti, ki je produkt križanja italiskotradicionalnih in grškovzhodnih elementov; nastala je verjetno koncem 5. ali začetkom 4. stol. pred Kr. — Fr. Stelè, Freske u crkvi sv. Primoža kod Kamnika. Poglavlje iz istorije slikarstva u Slovenačkoj. Članek vsebuje opis, stilsko in ikonografično analizo tega važnega spomenika stenskega slikarstva v Sloveniji. Na podlagi te analize, podatkov posnetih po podpisih obiskovalcev, kritike podpisa Elije Wolfa, sodobnih oblek naslikanih oseb ter uvrstitve v skupino spomenikov slikarstva na Kranjskem v 1. pol. XVI. stol. zaključí, da je sv. Primož delo alpske slikarske smeri iz ok. 1520, grupa spomenikov zbrana okrog tega vprašanja pa tvori novo, dosedaj še ne ocenjeno višino v razvoju slikarstva na Slovenskem začetkom XVI. stol. — 3. serija. 3. zvezek l. 1924. in 1925. Dr. B. Saria, Iz numizmatičke zbirke Narodnog muzeja u Beogradu. — V članku Arheološka ispitivanja u Južnoj Srbiji poroča isti o uspehih ekskurzije l. 1925., o posameznih arheoloških najdbah pa pod naslovom Arheološke beleške.

Veraikon. Umetniška revija v Pragi. L. XI. št. 5/6 prinaša članek Dva slovinšti umělci bratři Fran a Tone Kralj. Članek uvodoma prinaša prevod glavnih mest uvoda v monografiji o bratih Kraljih, kateremu dodaja urednik E. Pacovský nekaj svojih misli. Uvodoma se mu je vrnila neprijetna pomota, ker trdi, da sta Plečnik in Meštrović (!) znana slovenska umetnika. Končno pravi, da Slovenci pravilno pojmujejo svojo vlogo biti posrednik med zapadno in vzhodno evropsko kulturo in priporoča, da bi Čehi navezali ožje kulturne stike v prvi vrsti s Slovenci, ki so jim jezikovno, kulturno, zemljepisno in po značaju najbližji med Jugoslovani. To bi se doseglo posebno lahko potom umetnosti, ki je pri Slovanih publicistično in strokovno dobro organizirana. Prinaša tudi dobre reprodukcije Tonetovih del Križanje, Zadnja večerja, Delavca pred tovarno, Sama, Zločin in Francetovih Snemanje s križa, Kristus pridigar, Jajčarice, Magdalena.

Mahničeva ustanova

je prejela v preteklem poslovnem letu te-le darove: A. Kot preplačilo pri naročnini so poslali dinarjev: 100 biskup dr. J. Srebrnič, 80 župnik Jos. Lončarič, Sv. Jedert p. Laško, ter župnik Val. Oblak, Kropa; po 60 Din gg. komisar dr. A. Kodre v Ljubljani ter župnik J. Kovič, Polšnik; 55 Din prof. dr. J. Ukmar, Trst; 50 Din župnik Fr. Pokorn, Besnica; 40 Din minister n. r. dr. A. Korošec; po 20 Din župnik A. Golf, Boh. Srednja vas, ter sodnik F. Merala, Ljubljana; po 10 Din pa gg.: Jan. Zabukovec, Križe; † Jan. Oblak, Borovnica; A. Gornik, Radovljica; Jan. Mikuž, Sorica; R. Pevec, Maribor; Tomazin Matej, Cerklje na Dol.; Supin K., Gornji Logatec; Zorec Fr., Gornje Sice pri Toplicah; Gogala Ivan, Stara Oselica; Kolarič A., Ptuj; A. Kordin, Ljubljana; M. Seigerschmied, Marija Bistrička; Kardinar J., Celje; Grobler Fr., Braslovče; V. Razgoršek, Zidani most; J. Mikuž, Sorica, 5 Din. — B. Namesto venca na grob pisatelja, gimn. ravnatelja dr. Fr. Detele, po 500 Din gg.: dr. J. Debevec, Janko Mlakar, dr. Fr. Perné, Ign. Zaplotnik. — C. Ves honorar gg.: dr. Fr. Stele, dr. A. Ušeničnik. — Vsem gg.: iskrena hvala! Ob tej priliki opetovano prosimo: spomnite se ali druge opomnite na to ustanovo, ki ima namen, omogočiti našim vseučiliškim dijakom nadaljnjo strokovno izpopolnitev v inozemstvu.

Naznanilo uprave »Časa«. Tej številki »Časa«, ker prvi v l. 1926/27., smo priložili položnice vsem gg. naročnikom v naši državi. Uljudno prosimo, da se čim prej odzovejo. Ob tej priliki obžalujemo, da nam je ta in čni doslej zvesti naročnik zaradi svoje finančne krize list za bodoče leto odpovedal. S skrbjo gledamo, kje bomo našli nadomestila. Kaj, ko bi naši stari naročniki pri svojih prijateljih in znancih poagitali? Menimo, da za »Čas« in njega lepo preteklost agitacija ne bo težka.

Gg. naročnikom v Italiji bomo položnice (italijanske, ki nam jih posodi »Bogoljub«) priložili po božiču (da ne bo o novem letu pri »Bogoljubu« zmešnjav); prosimo, naj gg. počakajo in se poslanih položnic poslužijo, tem potom najbolje uredimo plačevanje. — Istotako dopošljemo naročnikom v Nemški Avstriji avstrijske položnice.

Prejeli smo sledeče knjige:

- Cartellieri, Dr. Ph., Die römischen Alpenstraßen über den Brenner, Reschen - Scheideck und Plöckenpaß. (Philologus, Supplementband XVIII, H. 1.) Leipzig 1926, Dieterichsche Verlagshandl. m. b. H.
- Časopis Národního muzea l. 1925 (XCIX), Praha 1926.
- Erjavec F. in Flerč P., Starejše pesnice in pisateljice. Izbrani spisi za mladino. (Slovenski pesniki in pisatelji zv. 14.) Ljubljana 1926. Učit. tiskarna.

- Fischl Hans, Sieben Jahre Schulreform in Österreich. Berl.-n-Wien 1926, Deutscher Verlag f. Jugend und Volk.
- Geografski vestnik. Casopis za geografijo in sorodne vede. L. 1926, 1. zv.
- Giese, Dr. F., Handbuch psychotechnischer Eignungsprüfungen. 2. Aufl. (Handbuch d. Arbeitswissenschaft IV. Bd.) Halle a. S. C. Marhold Verlagsbuchhandlung.
- Hoffmann A., Literarische Berichte aus dem Gebiete der Philosophie. Heft 1—8, Erfurt 1923—26, Kurt Stenger.
- Hoffmann A., Wilhelm Wundt. Eine Würdigung, 2 Teile. 2. Aufl. Erfurt 1924, Kurt Stenger.
- Horneffer, Dr. E., Die klassische Bildung als allgemeine Volksbildung. Gießen 1925, A. Töpelmann.
- Jednatelská zpráva Národního muzea za rok 1924. Praha 1925.
- Jedra, Almanah kršćanskog demokratskog društva 1911—1926. Uredila Jerolim Iljadica i Božo Dulbić. Šibenik 1926, Pučka tiskara.
- Krenner Jos., Kritik der Vernunftkritik, 9 Abhandlungen zur Kantischen Philosophie. Erfurt 1925, Kurt Stenger.
- Krenner Jos., Vorwärts zu Kant! Neue Wege der Philosophie. Erfurt 1924, Kurt Stenger.
- Müller-Walbaum W., Vom ewigen Gral. Erfurt 1925, Kurt Stenger.
- Pichler H., Weisheit und Tat. Erfurt 1923, Kurt Stenger.
- Plasberg O., Cicero in seinen Werken u. Briefen. (Das Erbe der Alten H. XI.) Leipzig 1926, Dieterichsche Verlagshandlung m. b. H.
- Reichart, Dr. H., Die Früherinnerung als Trägerin kindlicher Selbstbeobachtungen in den ersten Lebensjahren. Halle a. S. 1926, C. Marhold.
- Rider Haggard H., Jutranja zvezda. Iz angleščine prevel P. M. Černigoj. (Ljudska knjižnica 21. zv.) Ljubljana 1925, Jugoslov. knjigarna.
- Smola R., Erziehung zu gesunder Lebensführung. Wien 1926, Deutscher Verlag f. Jugend u. Volk.
- Zenker E. V., Geschichte der chinesischen Philosophie. I. B.: Das klassische Zeitalter bis zur Han-Dynastie (206 v. Chr.). Reichenberg 1926, Gebr. Stiepel.

»Čas«, znanstvena revija »Leonove družbe« v Ljubljani, bo izhajal v l. 1926/27 (XXI. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu najmanj 20 pol.

Naročnina za XXI. letnik znaša 60 Din, za dijake 40 Din, ako se jih naroči najmanj 10 pod skupnim naslovom. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino 10 Din. Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ali po poštnih nakaznicah. Uprava »Časa« je v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, kolportажnem oddelku. »Leonova družba« ima pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, račun št. 10.433.

Uredniki so: Dr. Fr. K. Lukman, univ. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, ravnatelj, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, muzej.

Za »Leonovo družbo« kot izdajateljico in za uredništvo je odgovoren prof. dr. F. K. Lukman, za Jugoslovansko tiskarno ravnatelj Karel Čeč.

Opomba: Ponatis razprav in člankov iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter navedbo vira.